

**VILNIAUS UNIVERSITETAS
KAUNO HUMANITARINIS FAKULTETAS**

FINANSŲ IR APSKAITOS KATEDRA

Apskaita, finansai ir bankininkystė
Kodas 62104S105

PAULIUS JUŠKELIS

MAGISTRO BAIGIAMASIS DARBAS

**ES STRUKTŪRINIŲ FONDŲ PARAMOS POVEIKIO ĮVERTINIMAS
LIETUVOS ATVYKSTAMAJAM TURIZMUI**

Kaunas 2007

**VILNIAUS UNIVERSITETAS
KAUNO HUMANITARINIS FAKULTETAS**

FINANSŲ IR APSKAITOS KATEDRA

PAULIUS JUŠKELIS

MAGISTRO BAIGIAMASIS DARBAS

**ES STRUKTŪRINIŲ FONDŲ PARAMOS POVEIKIO ĮVERTINIMAS
LIETUVOS ATVYKSTAMAJAM TURIZMUI**

Darbo vadovas _____
(parašas)

Doc. dr. B. Jefimovas

Magistrantas _____
(parašas)

Darbo įteikimo data _____

Registracijos Nr. _____

Kaunas 2007

TURINYS

SANTRUMPŲ SĄRAŠAS.....	4
LENTELIŲ SĄRAŠAS.....	5
PAVEIKSLŲ SĄRAŠAS.....	5
ĮVADAS.....	7
1 EUROPOS SĄJUNGOS STRUKTŪRINIŲ FONDŲ PARAMOS LIETUVOS ATVYKSTAMAJAM TURIZMUI POVEIKIO VERTINIMO PRIELAIDOS	9
1.1 ATVYKSTAMOJO TURIZMO SEKTORIAUS REIKŠMĖ ŠALIES EKONOMIKAI	9
1.2 LIETUVOS ATVYKSTAMOJO TURIZMO SEKTORIAUS POTENCIALAS IR PROBLEMOS.....	10
1.3 INVESTICIJŲ Į LIETUVOS ATVYKSTAMOJO TURIZMO SEKTORIŲ PROBLEMOS.....	13
2 ATVYKSTAMOJO TURIZMO POVEIKIO ŠALIES EKONOMIKAI VERTINIMO MODELIAI	20
2.1. POVEIKIO VERTINIMO OBJEKTAS IR IMTIS.....	20
2.1.1 <i>Poveikio užsienio prekybos balansui ir bendrajam vidaus produktui vertinimas.....</i>	<i>27</i>
2.1.2 <i>Poveikio darbo rinkai vertinimas</i>	<i>30</i>
2.1.3 <i>Poveikio šalies biudžetui vertinimas.....</i>	<i>34</i>
2.2 POVEIKIO VERTINIMO METODIKOS	36
2.2.1 <i>Multiplikatoriaus metodas.....</i>	<i>37</i>
2.2.2 <i>Pajamų-išlaidų metodas</i>	<i>41</i>
2.3 SIŪLOMAS INVESTICIJŲ Į ATVYKSTAMOJO TURIZMO SEKTORIŲ POVEIKIO ŠALIES EKONOMIKAI VERTINIMO MODELIS	44
3 EUROPOS SĄJUNGOS STRUKTŪRINIŲ FONDŲ PARAMOS LIETUVOS ATVYKSTAMAJAM TURIZMUI POVEIKIO VERTINIMAS.....	47
3.1 PARAMOS DYDŽIO ĮVERTINIMAS.....	47
3.2 PARAMOS POVEIKIS UŽSIENIO PREKYBOS BALANSUI IR BENDRAJAM VIDAUS PRODUKTUI 51	
3.3 LIETUVOS ATVYKSTAMOJO TURIZMO PAJAMŲ MULTIPLIKATORIUS.....	54
3.4 PARAMOS POVEIKIS DARBO RINKAI.....	56
3.5 PARAMOS POVEIKIS BIUDŽETUI	60
IŠVADOS IR PASIŪLYMAI.....	66
SANTRAUKA	69
SUMMARY	71
LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	72

SANTRUMPŲ SĄRAŠAS

BPD – bendrasis programavimo dokumentas;
BVP – bendrasis vidaus produktas;
ERPF – Europos Regioninės plėtros fondas;
ES – Europos Sąjunga;
ESF – Europos Socialinis fondas;
EŽŪGIOF – Europos Žemės ūkio garantijų ir orientavimo fondas;
GPM – gyventojų pajamų mokestis;
UNITC – United Nations International Trade Center;
JAV – Jungtinės Amerikos Valstijos;
LR – Lietuvos Respublika;
OECD – Organization for Economic Co-operation and Development;
PVM – pridėtinės vertės mokestis;
UNESCO – United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization;
UNO – the United Nations Organization;
WTCC – World Travel and Tourism Council;
WTO – World Tourism Organization.

LENTELIŲ SĄRAŠAS

1 lentelė. 2004-2006 m. ir 2007-2013 m. ES struktūrinių fondų paramos Lietuvos atvykstančiam turizmui kryptys bei apimtys.....	17
2 lentelė. Ekonominės analizės tipai atvykstančio turizmo kontekste.....	24
3 lentelė. Pajamų multiplikatoriaus dydis ir reikšmė.....	40
4 lentelė. Tiesioginės užsienio investicijos į Lietuvos atvykstančio turizmo sektorių 2001-2009 m., mln. Lt.....	48
5 lentelė. Pajamos iš atvykstančio turizmo, mln. Lt.....	50
6 lentelė. Užsienio prekybos balanso prognozė.....	52
7 lentelė. Lietuvos Bendrasis vidaus produktas 2001-2009 m. su ir be Europos Sąjungos parama.....	53
8 lentelė. Bendra Europos Sąjungos struktūrinių fondų parama Lietuvai.....	53
9 lentelė. Tyrimo rezultatai.....	54
10 lentelė. Bendros visų Lietuvos ūkio šakų pajamos 2005-2009 m. dėl Europos Sąjungos struktūrinių fondų paramos atvykstančio turizmo sektoriui.....	56
11 lentelė. Užimtųjų skaičiaus prognozė.....	57
12 lentelė. Vidutinis mėnesinis neto darbo užmokestis šalies ūkyje ir viešbučių bei restoranų sektoriuje 2001-2009 m.....	59
13 lentelė. Tyrimo rezultatai.....	60
14 lentelė. Gyventojų pajamų mokesčio prognozė 2005-2009 m.	61
15 lentelė. Socialinio draudimo mokesčio prognozė 2005-2009 m.....	62
16 lentelė. Pridėtinės vertės mokesčio prognozė 2005-2009 m.....	63
17 lentelė. Pelno mokesčio prognozė 2005-2009 m.....	64
18 lentelė. Valstybės biudžeto ir valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto dydis.....	64
19 lentelė. Tyrimo rezultatai.....	65

PAVEIKSLŲ SĄRAŠAS

1 pav. Investicijų vieta išlaidų cikle.....	13
2 pav. Investicijų į atvykstančio turizmo klasterį kilmė ir panaudojimo būdai.....	15
3 pav. Ekonominė atvykstančio turizmo funkcija.....	21
4 pav. Atvykstančio turizmo ekonominio poveikio procesas.....	23
5 pav. Su atvykstančiu turizmu susijusios darbo rinkos sistema.....	31
6 pav. Skirtinga atvykstančio turizmo sektoriaus plėtros įtaka užimtumui ir darbo jėgos kainai.....	33

7 pav. Užsienio turisto išleistų pinigų įtaka šalies ekonomikai.....	38
8 pav. Atvykstamojo turizmo įtakos ekonomikai skaičiavimas naudos-išlaidų metodu.....	42
9 pav. Finansinio instrumento (šiuo atveju ES struktūrinių fondų) paramos konkrečiam ūkio sektoriui (šiuo atveju atvykstamajam turizmui) poveikio šalies ekonomikai (makroekonominiams rodikliams) vertinimo metodika.....	45
10 pav. Investicijos į Lietuvos atvykstamojo turizmo sektorių 2001-2009 m., mln. Lt.....	49
11 pav. Užsienio turistų išlaidos pagal sritis, 2005 m.....	55

IVADAS

2004 m. Lietuvai tapus Europos Sąjungos nare, ji įgijo teisę gauti ES struktūrinių fondų finansinę paramą. Vienas iš remiamų ūkio sektorių – atvykstamasis turizmas. Siekiant pagrįsti bet kokių investicijų poreikį, būtina nuosekliai įvertinti jų poveikį ir efektyvumą. Šiuo metu tiek Lietuvoje, tiek užsienyje nėra vieningos kompleksinės investicijų į atvykstamojo turizmo sektorių efektyvumo vertinimo metodikos. To pasekoje sudėtinga palyginti šių investicijų efektyvumą su investicijomis į kitus sektorius, pagrįsti jų poreikį visuomenei, patikrinti ar buvo pasiekti užsibrėžti rodikliai.

Atvykstamojo turizmo ekonominio poveikio vertinimas analizuotas daugybės Lietuvos ir užsienio mokslininkų. Reikia pastebėti, jog modeliai yra pakankamai skirtingi, skiriasi ne tik savo principais, tačiau ir jų naudojimo galimybėmis. Dauguma modelių yra palyginti siauri, nekompleksiški, jiems reikalingi specifiniai, praktikoje sunkiai gaunami duomenys.

Tyrimo objektas – investicijų į atvykstamojo turizmo sektorių makroekonominis poveikis. Analizuojamas ES struktūrinių fondų paramos Lietuvos atvykstamojo turizmo sektoriui poveikis šalies ekonomikai: užsienio prekybos balansui ir bendrajam vidaus produktui, darbo rinkai bei šalies biudžetui.

Darbo tikslas – įvertinti Lietuvos atvykstamojo turizmo sektoriaus finansavimo galimybes iš Europos Sąjungos struktūrinių fondų bei šios paramos poveikį visai šalies ekonomikai.

Darbo tikslo pasiekimui nustatyti šie **uždaviniai**:

1. Atlikti Lietuvos atvykstamojo turizmo sektoriaus esamos būklės analizę;
2. Įvertinti investicijų į atvykstamojo turizmo sektorių būdus bei ES struktūrinių fondų panaudojimo galimybes;
3. Išanalizuoti pagrindines mokslinėje literatūroje siūlomas atvykstamojo turizmo ekonominio poveikio įvertinimo metodikas, jų pagrindu suformuoti tinkamiausią kompleksinį modelį;
4. Įvertinti Europos Sąjungos struktūrinių fondų paramos Lietuvos atvykstamojo turizmo sektoriui dydį ir poveikį šiais aspektais: grynajam eksportui, bendrajam vidaus produktui, darbo rinkai, biudžetui.

Pirmasis ir antrasis uždaviniai keliami pirmajai darbo daliai, trečiasis – antrajai, ketvirtasis – trečiajai.

Prieš atliekant tyrimą iškeliami hipotezė, kad investicijos į Lietuvos atvykstamojo turizmo sektorių yra efektyvios ir tai galima pagrįsti realiais skaičiais.

Pirmoje magistro darbo dalyje atliekama Lietuvos atvykstamojo turizmo sektoriaus esamosios būklės analizė. Vertinama dabartinė atvykstamojo turizmo sektoriaus reikšmė šalies ekonomikai, sektoriaus potencialas ir pagrindinės problemos, analizuojama investicijų reikšmė ir jų pritraukimo galimybės.

Antroje darbo dalyje analizuojami mokslinėje literatūroje aprašyti atvykstamojo turizmo poveikio šalies ekonomikai vertinimo modeliai. Pirmiausia lyginami skirtingų autorių požiūriai į tyrimo objektą ir imtį. Taip pat analizuojami mokslinėje literatūroje dažniausiai sutinkami poveikio vertinimo metodai. Įvertinus teigiamas ir neigiamas skirtingų modelių ir metodų puses, suformuluojamas individualus investicijų į atvykstamojo turizmo sektorių poveikio šalies ekonomikai vertinimo modelis

Trečioje darbo dalyje, remiantis anksčiau suformuotu modeliu, atliekamas Europos Sąjungos struktūrinių fondų paramos Lietuvos atvykstamajam turizmui poveikio vertinimas. Analizuojamas penkerių metų laikotarpio 2005-2009 m. paramos poveikis: užsienio prekybos balansui ir bendrajam vidaus produktui, darbo rinkai bei šalies biudžetui.

Darbe naudojami tyrimo metodai: matematinė statistika, teorinė analizė.

Darbe naudojami šie mokslinės literatūros šaltiniai: knygos, straipsniai, monografijos, disertacijų tezės ir kitos publikacijos. Taip pat duomenų šaltiniai: statistikos rinkiniai, teisiniai dokumentai.

Temos aktualumas. Teorinė darbo reikšmė svarbi tuo, kad argumentuotai oponuojama šiuo metu taikomoms investicijų į atvykstamojo turizmo sektorių poveikio vertinimo metodikoms, ieškant naujo, universalaus ir kompleksiško modelio. Praktinė darbo reikšmė svarbi tuo, kad sukurtas modelis leis įvertinti praktiškai bet kokio finansinio instrumento (šiuo atveju tai ES struktūriniai fondai) paramos bet kokiai analizuojamai ūkio šakai (šiuo atveju tai atvykstamojo turizmo sektorius) poveikį šioms šalies makroekonominiams rodikliams: grynajam eksportui, bendrajam vidaus produktui, darbo rinkai, biudžetui.

Rengiant darbą buvo susidurta su šiomis pagrindinėmis problemomis: nevienodu įvairių autorių atvykstamojo turizmo sektoriaus apibrėžimu, statistinių duomenų trūkumu.

Darbe yra 3 dalys, 65 puslapiai, 11 paveikslų, 19 lentelių, 55 literatūros šaltiniai.

1 EUROPOS SĄJUNGOS STRUKTŪRINIŲ FONDŲ PARAMOS LIETUVOS ATVYKSTAMAJAM TURIZMUI POVEIKIO VERTINIMO PRIELAIIDOS

Remiantis Statistikos departamento prie LR Vyriausybės klasifikacija, turizmo sektorius skirstomas į atvykstatą ir išvykstatą. Atvykstatas apima „Ne tos šalies gyventojų, keliaujančių į tos šalies vietas, esančias už jų įprastinės aplinkos ribų, ir laikinai ten apsistojančių, veiklą“. Išvykstatas apima „Tam tikros šalies gyventojų, keliaujančių į vietas, esančias už tos šalies ir jų įprastinės aplinkos ribų, ir laikinai ten apsistojančių, veiklą“ (Grecevičius, 2002). Europos Sąjungos struktūrinių fondų parama skiriama tik atvykstatamojo Lietuvos turizmo sektoriaus plėtrai, išvykstatamojo turizmo plėtra nėra remiama.

Šioje magistro darbo dalyje atliekama Lietuvos atvykstatamojo turizmo sektoriaus esamosios būklės analizė. Vertinama dabartinė atvykstatamojo turizmo sektoriaus reikšmė šalies ekonomikai, sektoriaus potencialas ir pagrindinės problemos, analizuojama investicijų reikšmė ir jų pritraukimo galimybės.

1.1 Atvykstatamojo turizmo sektoriaus reikšmė šalies ekonomikai

Daugelyje pasaulio šalių turizmas yra pripažintas viena iš svarbiausių ūkio šakų. Remiantis 2005 m. atlikta Pasaulio turizmo organizacijos (WTO – World Tourism Organization) analize, 83 proc. pasaulio šalių turizmas yra vienas iš penkių didžiausių pajamas generuojančių ūkio sektorių ir 38 proc. pasaulio šalių yra pagrindinis užsienio valiutos šaltinis. 2005 m. tarptautinis turizmas ir tarptautinis keleivių pervežimas sukūrė apie 10 proc. viso pasaulio bendrojo vidaus produkto bei apie 200 mln. darbo vietų. Šie duomenys patvirtina ypač didelę turizmo svarbą daugelio pasaulio šalių ekonomikai¹.

Turizmo sektorius, kaip ir kiekvienas kitas ūkio sektorius, turi įtakos šalies makroekonominiams rodikliams: mokėjimo balansui, bendrajam vidaus produktui, nedarbo lygiui, valstybės pajamoms iš mokesčių ir kt.

Atvykstatamasis turizmas daro teigiamą įtaką šalies mokėjimo balansui, kadangi jis traktuojamas kaip paslaugų eksportas. Lietuvos užsienio prekybos paslaugų balansas nuo pat nepriklausomybės pradžios yra teigiamas (2005 m. paslaugų eksportuota 1,5 karto daugiau nei importuota). Šis faktas labai svarbus gerinant bendrą šalies užsienio prekybos balansą, kuris jau daugelį metų yra neigiamas (2005 m. bendras prekių ir paslaugų importas viršijo eksportą 1,2 karto). Paslaugų eksportas skirstomas į kelionių, transporto, ryšių, ir kitų paslaugų eksportą.

¹ World Tourism Organization, 2005

Didžiausią eksporto dalį 2001-2005 m. sudarė transporto paslaugų eksportas, o kelionių paslaugų eksporto dalis mažėjo nuo 36,0 proc. (2001 m.) iki 16,9 proc. (2005 m.). Nors ši tendencija daugiau sąlygota labai sparčiai augusio transporto paslaugų eksporto, atvykstamojo turizmo indėlis vis tik yra per mažas².

Atvykstamojo turizmo (viešbučių ir restoranų³) sektoriaus sukuriama pridėtinės vertės dalis 2001-2005 m. Lietuvoje vidutiniškai buvo apie 1,5 proc. (2001 m. – 1,6 proc., 2002 m. – 1,6 proc., 2003 m. – 1,6 proc., 2004 m. – 1,5 proc., 2005 m. – 1,4 proc.) Europos Sąjungos šalyse atvykstamasis turizmas vidutiniškai sudaro virš 5 proc. bendrojo vidaus produkto, o kai kuriose šalyse siekia net iki 8 proc. Turint omenyje palyginti mažą Lietuvos urbanizacijos lygį ir gausius gamtinius, kultūrinius rekreacinius išteklius, Lietuvos atvykstamojo turizmo indėlis į BVP yra per mažas⁴.

Oficialios statistikos apie dirbančiuosius atvykstamojo turizmo sektoriuje nėra. Ekspertų vertinimais, 2005 m. turizmo sektoriuje dirbo apie 60-70 tūkst. žmonių arba 4 proc. visų Lietuvos dirbančiųjų, tačiau čia įskaičiuojami ir asmenys, dirbantys išvykstamajame turizme. Europos Sąjungos šalyse turizmo sektoriuje vidutiniškai dirba apie 6 proc. žmonių, tačiau skaičiai skirtingose šalyse gerokai skiriasi, pvz. Austrijoje – 10 proc., Danijoje – 2 proc. Lietuvos atvykstamojo turizmo sektoriaus plėtra galėtų padėti spręsti darbo rinkos problemas, ypač atokiose provincijos vietovėse. Turizmo paslaugų plėtra, be kita ko, skatina tradicinių amatų, žirgininkystės, poilsinės medžioklės, žvejybos ir kitų veiklos grupių plėtrą⁵.

Tokiu būdu galima daryti išvadą, kad atvykstamojo turizmo sektorius Lietuvos ekonomikai yra pakankamai svarbus, tačiau jo indėlis, remiantis kitų šalių pavyzdžiais, galėtų būti gerokai didesnis. Atvykstamasis turizmas galėtų sudaryti didesnę bendrojo vidaus produkto dalį bei kurti daugiau ir kokybiškesnių darbo vietų.

1.2 Lietuvos atvykstamojo turizmo sektoriaus potencialas ir problemos

Lietuvos atvykstamojo turizmo sektoriaus potencialą atskleidžia gamtiniai ir kultūriniai turizmo ištekliai, turizmo paslaugų apimtys bei kiti sektoriaus rodikliai, turizmo paslaugų infrastruktūra.

Lietuva geografiniu ir ekonominiu požiūriu yra palankioje vietoje – vidurio Europoje, pietrytinėje Baltijos jūros regiono dalyje. Lietuvos kultūros, istorijos ir gamtos paveldas sudaro

² Statistikos departamentas prie LR Vyriausybės, 2006

³ Viešbučių ir restoranų sektorius tapatinamas su atvykstamojo turizmo sektoriumi. Pagrindimas pateikiamas tolesniuose darbo skyriuose

⁴ DnB Nord banko Lietuvos ekonomikos apžvalga, 2006; Pasaulio turizmo organizacija, 2005

⁵ Verslo žinios, 2005; EUROSTAT 2005

palankias sąlygas formuoti turizmo traukos centrus: Vilniaus senamiestis, Kuršių nerija ir Kernavės archeologinė vietovė yra įtraukti į Jungtinių Tautų švietimo, mokslo ir kultūros organizacijos (UNESCO – United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization) pasaulio paveldo sąrašą. 350 iš daugiau nei 10 tūkst. paveldo objektų priskiriami prie ypač įdomių turistams objektų grupės, tačiau daugelis iš jų nėra tinkamai ir iki galo parengti turistų lankymui arba apskritai nėra naudojami turizmo reikmėms. Gamtinį atvykstamojo turizmo potencialą sudaro Baltijos jūros pakrantės kompleksas, poilsio ir aktyviam turizmui tinkami vandens telkiniai, miškai, užimantys apie 30 proc. šalies teritorijos⁶.

2005 m. Lietuvą aplankė 4,970 mln. užsienio svečių, arba 18,5 proc. daugiau nei 2001 m. Tuo tarpu turistų⁷ skaičius per šį laikotarpį išaugo 46,3 proc. (nuo 1,271 mln. iki 1,860 mln.). Jei 2001 m. iš visų atvykusių užsienio piliečių turistai sudarė 30,3 proc. tai 2005-aisiais jų buvo jau 37,4 proc.⁸. 2001-2006 m. vidutinės vieno užsienio turisto išlaidos Lietuvoje išaugo 13,5 proc. (nuo 1205 iki 1368 Lt). Bendros visų užsienio turistų išlaidos (tuo pačiu tai Lietuvos atvykstamojo turizmo sektoriaus pajamos) minėtu laikotarpiu išaugo nuo 1,532 mlrd. Lt iki 2,928 mlrd. Lt arba net 91,1 proc. Statistikos departamento prie LR Vyriausybės duomenimis, 2006 m. Lietuvos apgyvendinimo įmonėse apsistojo 1,54 mln. svečių arba 1,18 karto daugiau nei 2001 m. 49,3 proc. apgyvendinimo įmonėse nakvojusių svečių buvo užsieniečiai. 2005 m. viešbučių numerių užimtumas sudarė 40,8 proc., arba 9 proc. punktais daugiau nei 2001 m.⁹.

2005 m. Lietuvoje buvo 331 viešbučių ir svečių namų (iš viso 43,7 tūkst. vietų), 2001 m. – 247 (40,7 tūkst. vietų). Tačiau net 71 proc. viešbučių kambarių yra didžiuosiuose šalies miestuose, o devyniuose Lietuvos savivaldybių centruose viešbučių apskritai nėra. Dauguma viešbučių yra palyginti maži ir aptarnauja daugiausia verslo turistus. Apgyvendinimo vietų skaičiaus ir šalies gyventojų santykis Lietuvoje yra beveik 5 kartus mažesnis už ES vidurkį. Akivaizdu, kad viešbučių ir restoranų sektoriaus potencialas Lietuvoje yra išnaudojamas palyginti menkai¹⁰.

Su atvykstamuoju turizmu susijęs laisvalaikio sektorius Lietuvoje išplėtotas mažiausiai visame Baltijos regione. Lietuva neturi nė vieno nuolatinio modernaus atrakcionų parko, golfo aikštyno ar lenktynių trasos (vienintelė išimtis – 2007 m. atidarytas Druskininkų vandens pramogų parkas). Pramogų stoka neskatina užsienio svečių pasilikti Lietuvoje ilgiau ir mažina Lietuvos

⁶ Valstybinis turizmo departamentas prie LR ūkio ministerijos, 2006.

⁷ Užsienio svečias – asmuo, keliaujantis į vietovę, esančią už jo (jos) įprastinės aplinkos ribų, ne ilgiau kaip 12-ai mėnesių ir kurio pagrindinis kelionės tikslas nėra lankomoje vietovėje apmokama veikla. Užsienio svečiai skirstomi į vienadienius lankytojus ir turistus. Vienadienis lankytojas yra asmuo, kuris lankomoje vietovėje arba šalyje neapsistoja nakvynei kolektyvinio ar privataus apgyvendinimo patalpose. Turistas yra asmuo, apsistojantis kolektyvinio ar privataus apgyvendinimo patalpose bent vienai nakvynei. (Statistikos departamentas prie LR Vyriausybės, 2005).

⁸ 2006 m. metiniai duomenys (užsienio turistų skaičius) išankstiniai, gauti pagal III ketvirčių duomenis. 2006 m. duomenys (užsienio svečiai) 2007 m. kovo mėn. buvo dar neprieinami.

⁹ Statistikos departamentas prie LR Vyriausybės, 2006

¹⁰ Statistikos departamentas prie LR Vyriausybės, 2006; Verslo žinios 2005

atvykstamojo turizmo produktų konkurencingumą, kadangi yra mažiau galimybių pritraukti turistus į kurortus savaitgaliais ir ne sezono metu. Trūksta moderniai įrengtų paplūdimių ir turizmo trasų (vandens ar dviračių takų), sporto ir poilsio įrengimų. Tai neleidžia padidinti turistų srautų ir neskatina turizmo paslaugų verslo plėtros¹¹.

Įvertinus Lietuvos atvykstamojo turizmo išteklius ir pagrindinius rodiklius, galima teigti, jog šiame sektoriuje pastebimos ženklios augimo tendencijos. Užsienio turistų srautų augimo tempus puikiai iliustruoja faktas, jog visi Vilniaus viešbučių kambariai 2005 m. vasarai buvo rezervuoti jau 2005 m. sausio mėn. Tačiau nors 2004 m. Lietuvoje apgyvendintų turistų skaičiaus augimas buvo didžiausias tarp visų Europos šalių, EUROSTAT duomenimis pagal apnakvyndintų turistų skaičių Lietuva Europoje išlieka priešpaskutinė, lenkdama tik Latviją¹². Dėl patrauklios gamtos ir patogios geografinės padėties Lietuva turi didžiulį atvykstamojo turizmo skatinimo potencialą, tačiau dėl prastai išvystytos turizmo infrastruktūros ir nepakankamų investicijų, jis išnaudojamas nepakankamai. Pasaulinės turizmo ir kelionių tarybos (WTCC – World Travel and Tourism Council) duomenimis, 2006 m. pajamos iš turizmo Lietuvoje turėtų siekti 3,8 proc. bendrojo vidaus produkto. Šios organizacijos tyrimas parodė, kad investicijoms didėjant, 2014 m. pajamos iš turizmo Lietuvoje galėtų sudaryti 10 proc. bendrojo vidaus produkto¹³.

Tiksli statistinė informacija apie investicijas į Lietuvos atvykstamojo turizmo sektorių nėra kaupiama. To priežastis – nėra priimtas vieningas apibrėžimas dėl to, kas yra „atvykstamojo turizmo sektorius“. Remiantis Labanauskaitės (2002 m.) metodika, tiesioginės užsienio investicijos į atvykstamojo turizmo sektorių skaičiuojamos kaip tiesioginių užsienio investicijų į poilsio organizavimo, kultūrinę ir sportinę veiklą bei į viešbučius ir restoranus suma. 2001-2005 m. investicijos į atvykstamojo turizmo sektorių nuolat augo (išskyrus 2004 m.) – nuo 312 mln. Lt (2001 m.) iki 465 mln. Lt (2005 m.), augimas sudarė 49 proc. Nepaisant to, tiesioginių užsienio investicijų į minėtą ūkio sektorių dalis nuo bendro investicijų dydžio, nuolat mažėjo: 2001 m. jos sudarė 2,9 proc., 2005 m. – 2,5 proc. Turint omenyje labai silpnai išvystytą Lietuvos atvykstamojo turizmo infrastruktūrą ir jos poreikius, investicijos galėtų būti gerokai didesnės.

Galima daryti išvadą, kad šiandien pagrindinė Lietuvos atvykstamojo turizmo sektoriaus problema yra investicijų trūkumas. Nuo pat Nepriklausomybės atkūrimo (1991 m.) Lietuvoje nuolat rengiami įvairūs turizmo paslaugų plėtros strateginiai planai, atliekamos analizės. Daugumoje jų labiausiai akcentuojamos investicijos į turizmo infrastruktūrą, įvardijant prastą paslaugų kokybę kaip pagrindinę šalies atvykstamojo turizmo problemą¹⁴. Tokiu būdu Lietuvos atvykstamojo turizmo sektoriui būtina pritraukti kuo įvairesnius investavimo šaltinius (Rondomanskaitė, 2004).

¹¹ Valstybinis turizmo departamentas prie LR ūkio ministerijos, 2005

¹² Kauno diena, 2005

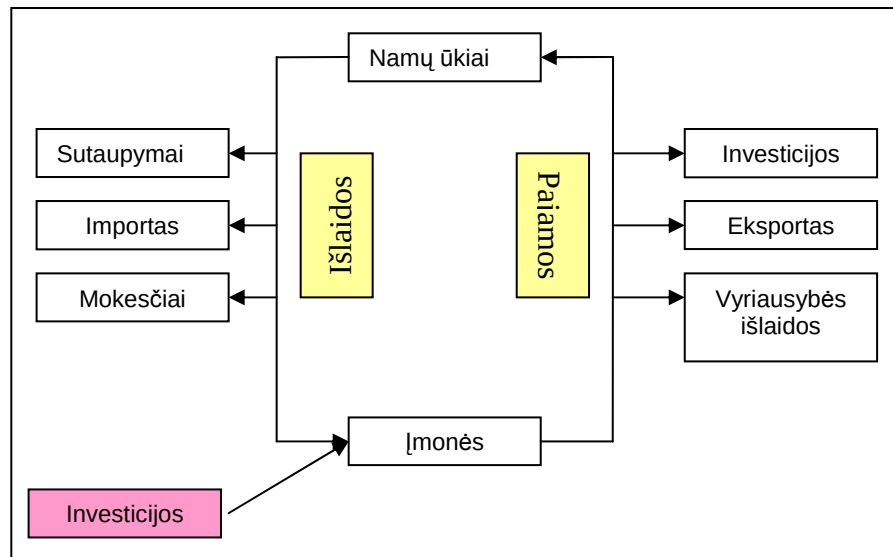
¹³ Pasaulio turizmo organizacija, 2005

¹⁴ Turizmo plėtros iki 2015 metų strategija, 2002

1.3 Investicijų į Lietuvos atvykstamojo turizmo sektorių problemos

Bendraja prasme bet kokios ekonominės veiklos pagrindą sudaro šie komponentai: darbo jėga, technologija, infrastruktūra, finansinis kapitalas, vadovavimas. Tik pilnas aprūpinimas minėtais elementais leidžia tikėtis sėkmingos ir ilgalaikės konkretaus ūkio sektoriaus plėtros. Finansinis kapitalas – tai kuras, būtinas regionams, kurie nori veikti, augti, plėstis, įdiegti į rinką ir parduoti naujus produktus tam, kad sugebėtų reaguoti į rinkos pokyčius ir išlikti konkurencingais (Šimelevič, Bagzdevičienė, 2004).

Pagrindiniai atvykstamojo turizmo ekonominio produkto pasiūlos formavimo elementai yra kapitalo investicijos, didėjantis darbo produktyvumas, efektyvus teorijų panaudojimas ir pažangių technologijų taikymas (Tribe, 1999).

1 pav. Investicijų vieta išlaidų cikle

Šaltinis: Tribe, 1999

Investicijos į atvykstamojo turizmo sektorių (kaip ir į bet kurį kitą ūkio sektorių) yra labai svarbios, nes leidžia atnaujinti ar sukurti reikiamą infrastruktūrą, didina šios ūkio šakos konkurencingumą ir generuojamas pajamas. Be investicijų ūkio šakos infrastruktūra ilgainiui sensta ir jos konkurencingumas mažėja. Todėl investicijos daugelio šalių vyriausybių yra laikomos prioritetiniu dalyku. Šiuolaikiniame pasaulyje sėkmingas turizmo paslaugų vystymas be reikalingos infrastruktūros yra praktiškai neįmanomas.

Atvykstamojo turizmo sektoriuje, kaip ir kituose ūkio sektoriuose, yra keletas galimų investicijų pritraukimo šaltinių: privatus verslas, vyriausybė ir kt.

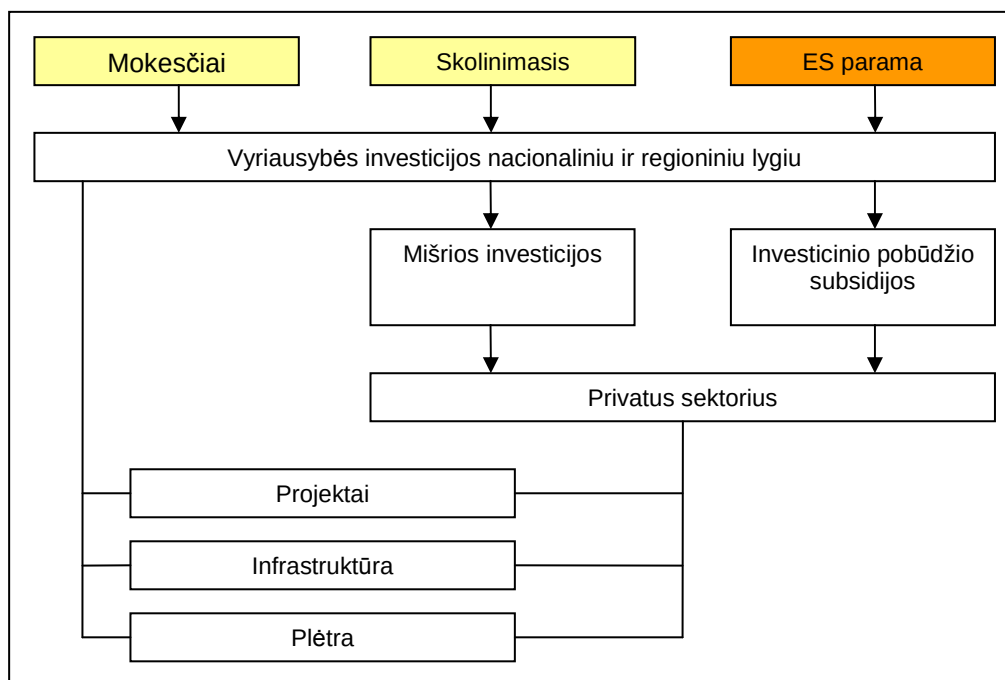
- **Privatus verslas.** Šio finansavimo šaltinio galimybės yra labai ribotos, ypač tuomet, kai turizmo sektoriui reikia didelių investicijų per palyginti trumpą laiką, nes priešingu atveju konkurencinė kova šioje srityje gali būti negrįžtamai pralaimėta kaimyninėms šalims. Be to, atvykstamojo turizmo sektorių verslininkai neretai regi kaip ypatingai nepastovų ir rizikingą, kur pelningumas gali staigiai išaugti ar lygiai taip pat staigiai kristi (kadangi turizmas yra daugiau prabangos dalykas ir labai jautriai reaguoja į ekonominės būklės pokyčius), todėl rizikuoti investuojant dažnai vengiama, pakankamai sudėtinga gauti paskolas iš bankų.

- **Vyriausybė.** Kalbant apie vyriausybę, kaip finansavimo šaltinį, galimi du atvejai – investuojamos iš mokesčių surenkamos lėšos arba skolinamasi, tikintis, kad investicijų atnešta nauda ateityje padengs skolas. Abi alternatyvos turi savo minusų: į turizmą investuojant iš mokesčių surenkamas lėšas, nukenčia kiti sektoriai – švietimas, sveikatos, socialinė apsauga ir kt. Skolinantis iš užsienio prisiimami nemaži įsipareigojimai, kurie varžo šalies skolinimosi galimybes ateityje, be to reikia mokėti palūkanas. Kartais vyriausybės pervertina investicijų į turizmą grąžą, ypač besivystančiose šalyse. Pasitaiko atvejų, kuomet imamas agresyvių investicinių programų atvykstamojo turizmo sektoriaus vystymui, apibrėžiant jį kaip aukščiausią šalies prioritetą. Kraštutiniu atveju toks požiūris turi labai neigiamų padarinių: lėšos skirtos turizmui gali būti paimamos iš kitų šaliai gyvybiškai svarbių šakų investicijų: švietimo, sveikatos, socialinės apsaugos ir kt. Toks procesas veda į vis didesnę šalies ekonomikos priklausomybę nuo vieno sektoriaus, kas nėra gerai (šalies ekonominė gerovė tokiu atveju labai nepastovi, pvz. vienas teroristų išpuolis gali keliskart sumažinti turistų srautus, o to pasekmės būtų labai sunkios). Be to išlaidų švietimui mažinimas daug labiau stabdo ekonomikos augimą, nei išlaidų turizmui didėjimas jį stimuliuoja. Todėl galima daryti išvadą – nors turizmo sektorius ir turi didžiulį potencialą šalies ekonominiam augimui, vyriausybė neturėtų jam skirti ypač didelių investicijų, o jas optimizuoti. Be to, investicijos į atvykstatamąjį turizmą duoda didesnę grąžą ypač skurdžiose šalyse, o turtingesnėse – daug mažesnę (Bull, 1995).

Investicijos į atvykstatamąjį turizmą yra ypatingos. Mokslininkas Holloway (1995) joms apibūdinti naudoja „vištos ir kiaušinio fenomeno“ sąvoką. Dažnai į atvykstatamąjį turizmą investuoti nenorima, kol nėra pakankamų turistų srautų, kurie užtikrintų investicijos atsiperkamumą. Tačiau turistų srautai tol neauga pakankamai sparčiai, kol nėra tinkamos infrastruktūros bei paslaugų pasiūlos. Tiek vyriausybei, tiek privačiam verslui nesinori investuoti milžiniškų pradinių lėšų su pakankamai aukšta rizika. Todėl pirmasis žingsnis ilgai nežengiamas ir prarandami dideli pinigai, kuriuos šalis galėjo uždirbti iš atvykstamojo turizmo sektoriaus.

Tokiu būdu kai kurie autoriai (Goeldner, Ritchie, 2003) siūlo atsargiai vertinti vyriausybės investicijas į atvykstatamąjį turizmą. Daug efektyvesniu būdu laikomas investicinių sąlygų

pagerinimas privačiam verslui (mokesčių sumažinimas ir pan.) ar alternatyvių investicijų finansavimo šaltinių ieškojimas (užsienio investicijos, įvairūs finansiniai fondai ir pan.).

2 pav. Investicijų į atvykstamojo turizmo klasterį kilmė ir panaudojimo būdai

Šaltinis: Labanauskaitė, 2002

Labanauskaitė (2002) skiria tris vyriausybės investicijų nacionaliniu ir regioniniu mastu finansavimo šaltinius: mokesčiai, skolinimasis, Europos Sąjungos parama.

Šiame darbe nagrinėjamos vieno iš finansinių instrumentų – Europos Sąjungos struktūrinių fondų – paramos Lietuvos atvykstamajam turizmui tendencijos bei modeliuojamas šių investicijų makroekonominis poveikis visai šaliai.

Pagrindinis Europos Sąjungos struktūrinių fondų tikslas – padėti sunkumus išgyvenantiems regionams prisitaikyti prie besikeičiančių ekonominių ir socialinių sąlygų. Struktūriniai fondai finansuoja projektus, padedančius sunkiai besiverčiančioms įmonėms ir darbuotojams imtis kitos, perspektyvesnės veiklos. Kita galimybė – didinti nuosmukyje esančių ūkio šakų ekonominės veiklos efektyvumą ir padėti joms atlaikyti konkurencinį spaudimą¹⁵.

Europos Sąjungos struktūrinių fondų parama teikiama atskirais periodais, kurie vadinami programavimo periodais. Programavimo periodai: I-asis periodas – 1988-1994 m., II-asis – 1995-1999 m., III-asis – 2000-2006 m. Numatomas IV-asis periodas – 2007-2013 m. 1988-1993 m. bendras ES SF biudžetas sudarė 63,2 mlrd. Eurų, 1994-1999 m. – 138,3 mlrd. Eurų, 2000-2006 m.

¹⁵ LR Finansų ministerija, 2006

– 235,1 mlrd. Eurų. 2007-2013 m. programavimo periodui siūloma nustatyti 336 mlrd. eurų biudžetą¹⁶. Struktūrinė parama kiekvienai šaliai teikiama atskirai, nustatomi individualūs prioritetai ir remiamos sritys.

2004 m. Lietuvai tapus Europos Sąjungos nare, ji įgijo teisę gauti finansinę struktūrinių fondų paramą daugeliui ūkio sektorių, tame tarpe ir atvykstamajam turizmui. 2004 m. Lietuvos bendrasis vidaus produktas, tenkantis vienam gyventojui, siekė tik 30 proc. Europos Sąjungos šalių vidurkio, todėl Lietuva paramą gauna I-ojo paramos tikslo pagrindu. Europos Sąjungos struktūrinių fondų parama Lietuvai 2004-2006 m. laikotarpiu sudarė 4,1 mlrd. Lt, t.y. vidutiniškai 1 mlrd. Lt kasmet. 2007-2013 m. struktūrinė parama Lietuvai sieks 23 mlrd. Lt, t.y. vidutiniškai apie 3,3 mlrd. Lt kasmet¹⁷.

Atvykstamasis turizmas – viena labiausiai remiamų ūkio šakų. Ypač aktyviai parama šiam sektoriui 1988-1994 m. buvo skiriama Portugalijai, Ispanijai, Graikijai, Airijai. Šios šalys pagal pragyvenimo lygį labai ženkliai atsiliko nuo Europos Sąjungos vidurkio, šalyse vyravo didžiulis nedarbas (kai kuriais atvejais net virš 20 proc.). ES struktūrinių fondų parama šių šalių turizmo sektoriui labai prisidėjo prie ekonominio jų atgimimo¹⁸.

Parama atvykstamajam turizmui ypatinga tuo, kad iš pradžių investicijos nukreipiamos į viešąją infrastruktūrą, kur verslo sektorius dėl palyginti mažos investicijų grąžos investuoti nenori. Praktika rodo, jog sėkmingi viešosios infrastruktūros plėtros projektai ilgainiui ženkliai padidina verslo sektoriaus susidomėjimą, o tuo pačiu ir privačių investicijų apimtį.

Skiriama dviejų rūšių Europos Sąjungos struktūrinių fondų parama: tiesioginė ir netiesioginė. Tiesioginė – tai konkreti finansinė parama turizmo įmonėms, viešbučiams, restoranams, parkams ir kitoms atvykstamojo turizmo sektoriuje dirbančioms įmonėms, siekiant modernizuoti infrastruktūrą, pagerinti teikiamų paslaugų kokybę ir tokiu būdu padidinti konkurencingumą. Netiesioginė parama dažniausiai pasireiškia kaip viešosios infrastruktūros vystymas – įvairių parkų, teritorijų, turizmo informacijos centrų plėtra. Taip pat parama gali būti teikiama šalies turizmo įvaizdžio kūrimui ir kitoms veikloms, kurios atskiroms įmonėms yra per brangios, tačiau naudingos šalies mastu. Iš Europos Žemės ūkio ir garantijų fondo finansuojami įvairūs alternatyvūs kaimo verslai tarp jų dažnai ir kaimo turizmas¹⁹.

Norint atlikti Europos Sąjungos struktūrinių fondų paramos Lietuvos atvykstamajam turizmui makroekonominio poveikio analizę, pirmiausia reikia įvertinti šio finansinio instrumento teikiamos paramos kryptis bei apimtį.

¹⁶ Europos Komisija, 2006

¹⁷ Lietuvos 2004-2006 m. Bendrasis programavimo dokumentas, 2004; Lietuvos verslo paramos agentūra, 2006

¹⁸ Europos Komisija, 2006

¹⁹ Europos Komisija, 2006

1 lentelė

2004-2006 m. ir 2007-2013 m. ES struktūrinių fondų paramos Lietuvos atvykstamajam turizmui kryptys bei apimtys

Paramą reglamentuojantis dokumentas	Priemonė	Tikslas	Uždaviniai	Galimi paramos gavėjai	Skirta lėšų, mln. Lt	Rodikliai		
						Pasiekimo rodikliai	Rezultatų rodikliai	Poveikio rodikliai
2004-2006 M. PROGRAMAVIMO PERIODAS								
2004-2006 m. Bendrasis programavimo dokumentas	3.4. priemonė „Viešojo turizmo infrastruktūra ir paslaugos“	Skatinti atvykstamąjį ir vietinį turizmą sukuriant palankesnes sąlygas aktyviam poilsiui	1) sukurti viešąjį turizmo infrastruktūrą ir paslaugas, kurios pritrauktų privačias investicijas ir užtikrintų ilgalaikių darbo vietų sukūrimą; 2) suformuoti naujus turizmo traukos centrus panaudojant gamtos ir kultūros paveldo objektus; 3) išplėtoti turizmo informacijos sistemas; 4) pagerinti Lietuvos, kaip turizmo šalies, įvaizdį.	Valstybės, savivaldybės ir viešosios institucijos	311,9 mln. Lt	sukurtų naujų/pagerintų buvusiųjų turistų traukos vietų skaičius (80 vnt.).	- bendras sukurtų darbo vietų skaičius (2500 vnt.); - pritraukta privataus kapitalo (224,4 mln. Lt).	- sukurtų papildomų darbo vietų skaičius (3500 vnt.); - lankytojų skaičius paremtuose objektuose padidėjimas per metus (vidutiniškai 4 proc. kas metai).
2004-2006 m. Bendrasis programavimo dokumentas	3.1. priemonė „Tiesioginė parama verslui“	Padidinti įmonių konkurencingumą ir verslumo lygį, subalansuoti lygias verslo galimybes, padidinti mokslinių tyrimų potencialą jame	1) skatinti verslumą ir įmonių steigimą; 2) stiprinti veikiančių įmonių gyvybingumą bei konkurencingumą šalies ir užsienio rinkose; 3) didinti pramonės produktyvumą, priartinti prekių ir paslaugų gamybos ir eksporto struktūrą prie ES struktūros.	SVV subjektai	39,2 mln. Lt	- gavusių paramą įmonių skaičius (22 vnt.); - gavusių paramą pradedančiųjų įmonių skaičius (3-6 vnt.).	- pritraukta privataus kapitalo (44,9 mln. Lt; - bendras sukurtų darbo vietų skaičius (308 vnt.).	- sukurtų papildomų darbo vietų skaičius (330 vnt.); - paramą gavusių pradedančiųjų įmonių, kurios išsilaikė 12 mėnesių, dalis (90 proc.).
2004-2006 m. Bendrasis programavimo dokumentas	4.3. priemonė „Kaimo vietovių pritaikymo ir plėtros skatinimas“	Sukurti tinkamas sąlygas gyventi ir dirbti kaime.	Plėtoti kaimo turizmą ir amatus.	Ūkininkai	82,3 mln. Lt	paremtų kaimo turizmo veiklos projektų skaičius (47 vnt.).	- bendras sukurtų darbo vietų skaičius (675 vnt.); - privataus kapitalo (62,1 mln. Lt).	- sukurtų papildomų darbo vietų skaičius (945 vnt.); - lankytojų skaičius paremtuose objektuose padidėjimas per metus (vidutiniškai 4 proc. kas metai).

2007-2013 M. PROGRAMAVIMO PERIODAS								
Nacionalinė bendroji strategija: 2007-2013 m. Sanglaudos skatinimo veiksmų programa ²⁰	1.3. priemonė „Atvykstamojo ir vietos turizmo skatinimas, panaudojant gamtos išteklius, kultūros paveldą bei sukuriant palankesnes sąlygas aktyviam poilsiui”	Suformuoti nacionalines turizmo trasas (maršrutus), plėtoti esamus ir kurti naujus turizmo traukos centrus, kompleksiskai sujungti visus, ypač gamtinius ir potencialius turizmo išteklius	1) gamtinių ir kultūros paveldo požiūriu patraukliausiuose šalies regionuose sukurti turizmo maršrutų sistemą, integruotai vystant viešąją turizmo infrastruktūrą ir pritraukiant privačias investicijas; 2) padidinti turizmo paslaugų/produktų, skirtų užsienio rinkoms, įvairovę ir pagerinti turizmo paslaugų kokybę; 3) padidinti Lietuvos turizmo produktų ir paslaugų paklausą užsienio tikslinėse rinkose.	Valstybės, savivaldybės ir viešosios institucijos	1013 mln. Lt	• paremtų turizmo projektų skaičius (120 vnt.).	• sukurtų darbo vietų skaičius (167 vnt.); • pritraukta privačių investicijų (57,5 mln. Lt).	• atvykstamojo turizmo pajamų augimas (50 proc.); • atvykstančių turistų vidutinės buvimo trukmės šalyje ilgėjimas (35 proc.).
Lietuvos kaimo plėtros 2007 – 2013 m. programa	3.3 priemonė „Kaimo turizmo veiklos skatinimas”	Plėtoti kaimo turizmą, didinant gyventojų užimtumą, papildomų pajamų šaltinį kaimo vietovėse bei remti stovyklaviečių kaime kūrimą, skatinant rekreacinių vietovių kaime infrastruktūros plėtrą.	1) didinti gyventojų užimtumą ir plėtoti alternatyvias veiklas kaime; 2) didinti kaimo turizmo sodybų patrauklumą; 3) padidinti nakvynės vietų skaičių kaimo turizmo sodybose; 4) didinti vietovių, kuriose galima apsistoti trumpalaikiam poilsiui ir (ar) nakvynei (t.y. stovyklavietei), kaime skaičių.	Ūkininkai	300,4 mln. Lt	• naujų paramą gavusių naujų turizmo plėtros veiklų skaičius (710 vnt.).	• bendras sodyboje dirbsiančių darbuotojų pagal verslo liudijimą skaičius (1270 vnt.); • privačių investicijų apimtis turizmo veikloms (300,4 mln. Lt).	• ekonomikos augimas ne žemės ūkio sektoriuje (4-5 proc.); • užimtumo lygio didėjimas ne žemės ūkio sektoriuje (5 proc.); • turistų (poilsiautojų kaime) skaičiaus padidėjimas (30 proc.).
VISO					1746,8 mln. Lt	• sukurta, pagerinta traukos vietų, paremta projektų ir įmonių (985 vnt.).	• bendras sukurtų darbo vietų skaičius (4920 vnt.); • pritraukta privataus kapitalo (689,3 mln. Lt).	• papildomai sukurta darbo vietų (4775 vnt.); • turistų skaičiaus padidėjimas (4-30 proc.)

Šaltiniai: 2004-2006 m. Bendrasis programavimo dokumentas, 2004; Nacionalinė bendroji strategija: 2007-2013 m., 2006 m.; Lietuvos kaimo plėtros 2007-2013 m. programa, 2006.

²⁰ Projektas. Dokumente atskirai neišskiriami investicijų į atvykstamojo turizmo sektorių rezultatų rodikliai. Jie buvo apskaičiuoti darant prielaidą, jog visų ūkio šakų rodikliai yra proporcingi.

Iš pateiktų duomenų matyti, jog Europos Sąjungos struktūrinių fondų parama Lietuvos atvykstamojo turizmo sektoriui teikiama tiek 2004-2006 m., tiek 2007-2013 m. programavimo periodais. Paramos dydis pirmu periodu sieks 144,5 mln. Lt, antru periodu – 187,6 mln. Lt per metus. Struktūrinių fondų paramos pagalba bus remiamos tos atvykstamojo turizmo sritys, kurios yra pačios svarbiausios: infrastruktūros ir paslaugų plėtra, įvaizdžio formavimas, informacinės turizmo sistemos vystymas ir kt. Tokiu būdu bus pasiektas didžiausias įmanomas investicijų efektyvumas ir ekonominė nauda.

Verta pastebėti, jog strateginiuose Europos Sąjungos paramos skirstymą reglamentuojančiuose dokumentuose yra apibrėžti kai kurie investicijų efektyvumo vertinimo kriterijai. Tačiau kai kurie iš šių kriterijų yra labai specifiniai, jais galima pamatuoti tik paramos atvykstamajam turizmui efektyvumą, kitiems ūkio sektoriams nurodyti kriterijai netinka. Tokiu būdu tampa labai sudėtinga vertinti investicijų į atvykstamojo turizmo sektorių efektyvumą plačiąja prasme, pvz. lyginant jį su parama įvairioms pramonės šakoms, kitais ūkio sektoriaus. Taip pat svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad vertinimo kriterijai yra labai skirtingi ir skirtingos priemonės, pagal kurias remiamas atvykstamasis turizmas, skirtingiems paramos laikotarpiams²¹.

Tokiu būdu galima teigti, jog Europos Sąjungos struktūrinių fondų paramos Lietuvos atvykstamajam turizmui efektyvumo vertinimo kriterijai yra palyginti neaiškūs ir tobulintini. Geresnis paramos efektyvumo įvertinimas leistų priimti teisingesnius sprendimus dėl lėšų panaudojimo ateityje, užtikrins jų panaudojimo skaidrumo užtikrinimą.

Kitoje šio darbo dalyje analizuojama atvykstamojo turizmo sektoriaus poveikio šalies ekonomikai vertinimo metodika, ieškoma efektyviausi vertinimo modelio.

²¹ LR Finansų ministerija, 2004

2 ATVYKSTAMOJO TURIZMO POVEIKIO ŠALIES EKONOMIKAI VERTINIMO MODELIAI

Šioje magistrinio darbo dalyje analizuojami mokslinėje literatūroje aprašyti atvykstamojo turizmo poveikio šalies ekonomikai vertinimo modeliai. Pirmiausia lyginami skirtingų autorių požiūriai į tyrimo objektą ir imtį. Taip pat analizuojami mokslinėje literatūroje dažniausiai sutinkami poveikio vertinimo metodai. Įvertinus teigiamas ir neigiamas skirtingų modelių ir metodų puses, suformuluojamas individualus investicijų į atvykstamojo turizmo sektorių poveikio šalies ekonomikai vertinimo modelis.

2.1. Poveikio vertinimo objektas ir imtis

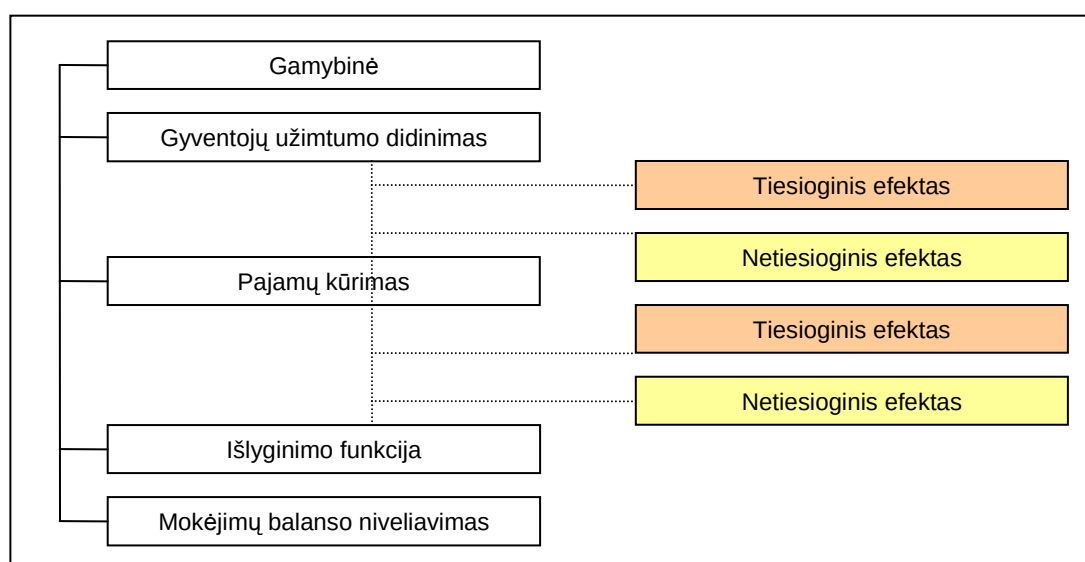
Pirmieji bandymai kompleksiškai įvertinti turizmo klasterio poveikį ekonomikai siekia XX a. 8-ojo dešimtmečio pabaigą, 9-ojo dešimtmečio pradžią. 1984 m. Europos bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos (OECD – Organization for Economic Co-operation and Development) turizmo komitetas sudarė ekspertų grupę, kurios darbo tikslas buvo parengti turizmo integracijos į ekonominę statistiką koncepciją. Analogiški tyrimai buvo atliekami atskirose Vakarų Europos šalyse: Vokietijos Federacijoje (1989 m.), Šveicarijoje (1991 m.), taip pat Skandinavijos valstybėse. Tačiau iki šiol nėra bendros atvykstamojo turizmo indėlio į nacionalinę ekonomiką vertinimo metodikos (Skarbalius, Žabaliūnas, 2004).

Daugumos atvykstamojo turizmo įtaką ekonomikai tyrinėjančių mokslininkų nuomone, šis sektorius labai teigiamai veikia visą šalies ekonomiką – kaip ir kitos ūkio šakos, įtakoja šalies ekonominio vystymosi procesą: skatina užsienio valiutos apyvartą, pritraukia investicijas, sukuria naujas darbo vietas, didina namų ūkio, verslo ir valstybės sektorių pajamas, didina sukuriamą pridėtinę vertę, skatina bendradarbiavimą tarp regionų, skatina smulkų ir vidutinį verslą, plėtoja kitas ūkio šakas (transporto, statybos, maisto pramonės ir kt.). Tačiau atvykstamojo turizmo plėtra gali ir neigiamai veikti šalies ekonomiką: pareikalauti perkelti išteklius (ypač darbo jėgos) iš kitų ūkio šakų, kur jų poveikis irgi didelis. Taip pat šalyje ar konkrečiame regione nepagrįstai padidinti kainas (Christensen 1995; Stynes 1999; Gartner 1996).

Tačiau kai kurie autoriai (Mill, Morrison, 1993), atvykstamojo turizmo iki šiol nelaiko atskira ūkio šaka, o tik daugelio ūkio šakų profiliu. Argumentuojama tuo, jog daugumos paslaugų rūšių gamintojų ir tiekėjų ekonominis egzistavimas priklauso ne tiek nuo turistų, kiek

nuo vietinių gyventojų. Tokios paslaugų rūšys, kaip transporto, maitinimo ir pramogų, tik iš dalies dalyvauja turizmo versle, kadangi teikia paslaugas tiek turistams, tiek vietiniams. Todėl ir oficialius statistinius duomenis renkančios institucijos dažnai įvairių atvykstamojo turizmo rodiklių nekaupia atskirai, motyvuojant tuo, kad visi duomenys atspindi kitų ūkio šakų (viešbučių ir restoranų, poilsio organizavimo paslaugų ir sporto bei kt.) statistikoje (Mill, Morrison, 1993).

Dėl minėtos priežasties atvykstamojo turizmo reikšmės šalies ekonomikai nustatymas ir įvertinimas – labai problematiškas procesas. Sunku nustatyti bet kurio sektoriaus vertę, o atvykstamojo turizmo srityje, kuris yra daugiacharakteristiškas, ypač sudėtinga įvedinėti koeficientus, sumuoti ir vertinti. Jo poveikio ekonomikai vertinimo įvairiapusiškumas leidžia teigti, kad visuotinai priimtinos ir taikytinos turizmo poveikio ekonomikai formulės nėra (Balabanov, 2001).

3 pav. Ekonominė atvykstamojo turizmo funkcija

Šaltinis: Balabanov, 2001

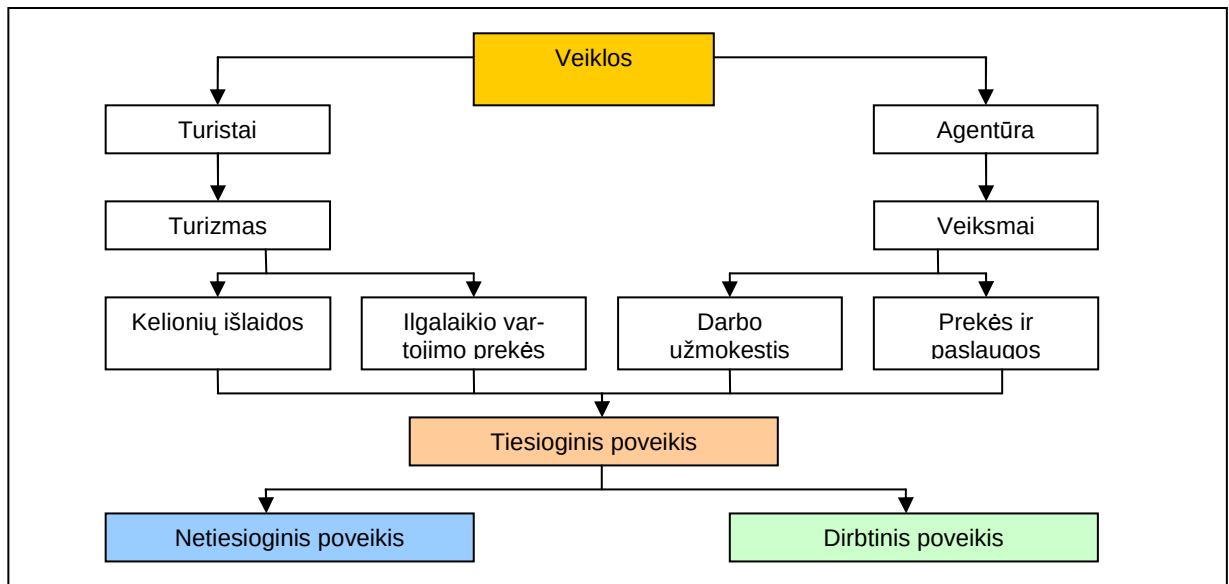
Mokslinėje ekonominėje literatūroje išskiriami tiesioginis, netiesioginis ir dirbtinis atvykstamojo turizmo ekonominiai poveikiai. Netiesioginis ir dirbtinis poveikiai kartais apjungiami yra bendrai vadinami antriniu poveikiu. Tiesioginio, netiesioginio ir dirbtinio poveikių regione suma yra bendras atvykstamojo turizmo ekonominis poveikis yra. Kiekvienas iš šių poveikių gali būti matuojamas kaip bendra produkcija, pardavimai, pajamos, užimtumas, pridėtinė vertė (Ennew, 2003).

- *Tiesioginis poveikis* traktuojamas kaip gamybos pokyčiai, susiję su tiesioginiu išlaidų atvykstamajam turizmui pasikeitimo poveikiu. Tai yra pokyčiai ekonominėje veikloje per pirmą išlaidų ciklą. Poveikis pasireiškia pačiam atvykstamojo turizmo sektoriui. Tiesioginis poveikis generuojamas pirminėse atvykstamojo turizmo veiklose – maitinimo, apgyvendinimo, transporto, mažmeninės prekybos ir pramogų. Pavyzdžiui, viešbučiuose nakvojusių turistų skaičiaus padidėjimas tiesiogiai daro įtaką pardavimų padidėjimui viešbučių sektoriuje. Išaugę viešbučių pardavimai ir to pasekoje atsiradę pasikeitimai darbo užmokesčiui, mokesčiams ir tiekimui yra tiesioginis turistų išlaidų poveikis.

- *Netiesioginis poveikis* traktuojamas kaip gamybos pokyčiai, kai atvykstamojo turizmo pramonė savo išlaidomis veikia kitas ūkio šakas. Šie pokyčiai atsiranda per įvairius tolesnius išlaidų ciklus. Pavyzdžiui, pardavimų, užimtumo ir pajamų pasikeitimai lininių audinių gamybos pramonėje atspindi netiesioginį viešbučių sektoriaus pardavimų pasikeitimo poveikį. Ūkio šakos, aprūpinančios produktais ir paslaugomis lininių audinių pramonę, žymi kitą netiesioginio poveikio ciklą. Tokiu būdu viešbučiai yra įvairiai susiję su daugeliu kitų šalies ūkio šakų.

- *Dirbtinis poveikis* yra ekonominės veiklos pasikeitimai, įtakojami namų ūkių išlaidų iš tiesioginių ir netiesioginių pajamų, kurias jie gauna turizmo išlaidų rezultate. Pavyzdžiui, viešbučių ir lininių audinių įmonių darbuotojai, tiesiogiai ir netiesiogiai išlaikomi turizmo, savo pajamas regione išleidžia namams, maistui, transportui ir įprastiniam namų ūkio poreikių kompleksui. Pardavimai, pajamos, ir darbo vietos, atsirandančios dėl namų ūkių išlaidų iš darbo užmokesčio, vadinami dirbtiniu poveikiu (Ennew, 2003).

Įvertinus netiesioginį ir dirbtinį atvykstamojo turizmo poveikį šalies ekonomikai, galima teigti, kad šio sektoriaus išlaidų pasikeitimai bet kuriuo atveju vienaip ar kitaip gali daryti įtaką bet kuriai ūkio šakai. Antrinio (netiesioginio ir dirbtinio) poveikio dydis priklauso nuo šalies verslo sektoriaus ir namų ūkių polinkio vartoti vietines prekes bei paslaugas. Dirbtinis poveikis ypač pastebimas tuomet, kai šalyje uždaroma didelė įmonė – tuomet dėl gyventojų pajamų sumažėjimo šalyje kenčia ne tik tos įmonės aprūpinamos kitos ūkio šakos, tačiau ir visa ekonomika. Mažmeninės prekybos įmonės bankrutuoja ir lėšų nutekėjimas iš šakos didėja, kadangi vartotojai paslaugas ir prekes perka kitame regione (šalyje). Panašus poveikis pastebimas ir kita linkme, kuomet šalyje smarkiai padidėja užimtumas ir gyventojų pajamos (Stynes, 2004).

4 pav. Atvykstamojo turizmo ekonominio poveikio procesas

Šaltinis: Stynes, 2004

Mokslinėje literatūroje nagrinėjama labai įvairių krypčių atvykstamojo turizmo ekonominių analizių tipų. Atvykstamojo turizmo kontekste galima apibrėžti šiuos literatūroje sutinkamus ekonominės analizės tipus:

Ekonominės analizės tipai atvykstamojo turizmo kontekste

Analizės tipas	Klausimas, į kurį turi atsakyti analizė	Analizės objektas
Ekonominio poveikio analizė	Koks turizmo veiklos indėlis į regiono ekonomiką?	Ekonominio poveikio analizė tiria išlaidų, susijusių su turizmo veikla regione, srautus, pardavimų, mokestinių įplaukų, pajamų ir darbo vietų pasikeitimų dėl turizmo veiklos nustatymui. Pagrindiniai metodai: turistų išlaidų tyrimas, antrinių duomenų iš vyriausybės ekonominės statistikos analizė, ekonominės bazės modeliai, įėjimo – išėjimo modeliai ir multiplikatoriai.
Fiskalinio poveikio analizė	Ar vyriausybės pajamos iš turizmo veiklos mokesčių, tiesioginių įmokų ir kitų šaltinių padengs pridėtinės išlaidas infrastruktūrai gerinti ir vyriausybės teikiamoms paslaugoms?	Fiskalinio poveikio analizė nustato vyriausybės teikiamų paslaugų poreikio pasikeitimus ir įvertina vietinės valdžios pajamas ir išlaidas šioms paslaugoms.
Finansinė analizė	Ar ši veikla bus pelninga?	Finansinė analizė nustato, ar iš verslo gautos pajamos padengia išlaidas. Čia paprastai taikoma trumpalaikė likvidumo ir pradinio kapitalo kaštų analizė, taip pat ir ilgalaikė paskolų, einamųjų kaštų ir pajamų analizė. Finansinė privataus verslo sektoriaus analizė yra analogiška vietinės valdžios sektoriaus fiskalinio poveikio analizei.
Paklausos analizė	Kaip turistų skaičiaus arba tipų pasikeitimas tam tikroje teritorijoje priklauso nuo kainų, rėmimo, konkurencijos, paslaugų kokybės ir kiekio bei kitų paklausos kintamųjų pasikeitimo?	Paklausos analizė įvertina arba numato turistų skaičių ir/arba tipus tam tikroje vietovėje per suvartojimo įvertinimą, prognozavimą arba paklausos modelį. Turistų arba pardavimų skaičius paprastai numatomas remiantis ekspertiniais įvertinimais (Delfi metodas), istorinėmis tendencijomis (serijų metodai) arba naudojant modelį, nustatantį, kaip turistų apsilankymai arba išlaidos kinta su pagrindiniais paklausos veiksniais (struktūriniai modeliai), tokiais kaip gyventojų skaičius, pajamų lygis bei kokybė ir konkurencingumas.
Naudos/kaštų analizė (N/K)	Kuri alternatyvi strategija per tam tikrą laiką gali duoti didžiausią naudą visuomenei?	N/K analizė įvertina santykinę ekonominę alternatyvių strategijų efektyvumą, lyginant naudą ir kaštus per tam tikrą laiką. N/K analizė nustato efektyviausias strategijas, atsižvelgiant į visuomenės gerovę ir piniginę ir nepiniginę vertes. N/K analizei naudojama eilė metodų ne rinkos prekių ir paslaugų vertei nustatyti. Tai gali būti kelionių kaštų metodas ir turistų kontingento įvertinimų metodas.
Įgyvendinamumo tyrimas	Ar gali būti projektas arba veikla įgyvendinta?	Įgyvendinamumo tyrimas įvertina galimybę įgyvendinti tam tikrus veiksmus turizmui, jo plėtrai ar naujoms veikloms, turinčioms įtakos turizmui skatinti, įskaitant politinį, fizinį, socialinį ir ekonominį įgyvendinimą. Ekonominiai įgyvendinamumo tyrimo aspektai paprastai apima finansinę analizę finansiniam pagrindimui nustatyti ir rinkos paklausos analizę rinkos pagrindimui įvertinti. Įgyvendinamumo tyrimas yra privataus sektoriaus naudos/kaštų analizės analogas. Įgyvendinamumo tyrimas daugiausiai akcentuoja individualių firmų ir organizacijų pajamas ir kaštus, o N/K analizuoja visuomenės naudą ir kaštus daug bendresne prasme.
Įtakos aplinkai įvertinimas	Kokia veiksmų įtaka supančiai aplinkai?	Čia įvertinama siūlomų veiksmų įtaka aplinkai, atsižvelgiant į pasikeitimus socialinėje, kultūrinėje, ekonominėje, biologinėje, fizinėje ir ekologinėje sistemose. Turizmo ekonominio poveikio analizės metodai dažnai yra naudojami kartu su modeliais socialinei, kultūrinei ir aplinkos įtakai įvertinti.

Šaltinis: adaptuota pagal Baroniūnaitė, Meilienė, 2004

Nagrinėjamos problemos sprendimas kartais reikalauja keleto ekonominės analizės tipų. Šiame magistro darbe iškeltų problemų sprendimui tinkamiausia yra ekonominio poveikio analizė. Atvykstamojo turizmo verslu užsiimančios įmonės ir organizacijos labai priklauso viena nuo kitos bei nuo kitų verslo sričių, vyriausybės bei pačių gyventojų. Ekonominė atvykstamojo turizmo nauda ir sąnaudos bet kuriuo atveju pasiekia kiekvieną iš minėtų objektų tam tikrame regione (šalyje). Ekonominio poveikio analizė leidžia įvertinti ekonominę tarpusavio priklausomybę ir geriau suprasti atvykstamojo turizmo vaidmenį bei svarbą šalies ekonomikoje.

Plačiąja prasme ekonominio poveikio analizė įvertina ekonominės veiklos pokyčius regione. Atvykstamojo turizmo veiklos ekonominio poveikio analizė dažniausiai koncentruojama į turizmo įtakojamų pardavimų, pajamų ir užimtumo pasikeitimų šalyje tyrimus. Ekonominio poveikio analizė, be kita ko, gali pagrįsti įvairių priemonių ar programų finansinį įgyvendinamumą ir planuoti ateities pajamas, kurios bus gautos iš atvykstamojo turizmo vystymo planų. Atvykstamojo turizmo indėlis į tam tikros vietovės ekonominę veiklą ir jo svarba visuomenei yra visuomet aktualus klausimas.

Remiantis kai kuriais autoriais (Baroniūnaitė, Meilienė, 2004) ekonominio poveikio analizė apima šiuos klausimus:

- Kiek tam tikroje vietovėje turistai išleidžia pinigų?
- Kokią dalį vietinio verslo pardavimų įtakoja turizmas?
- Kiek pajamų turizmas sukuria namų ūkiams ir verslui tam tikroje vietovėje?
- Kiek darbo vietų regione turizmas sukuria?
- Kiek mokestinių įplaukų gaunama iš turizmo?

Ekonominio poveikio analizė taip pat atskleidžia ūkio šakų tarpusavio ryšius ir parodo pasikeitimus dėl kai kurių veiksmų ekonomikoje. Atvykstamojo turizmo ekonominio poveikio analizė dažniausiai taikoma: paklausos pasikeitimų ekonominio poveikio įvertinimui; rekreacijos ir turizmo galimybių pasiūlos pasikeitimų ekonominio poveikio įvertinimui; strategijų ir veiksmų, įtakančių turizmo veiklą, rezultatų įvertinimui; įvairių ūkio šakų ekonominės struktūros ir tarpusavio ryšių, skirstant finansavimą, argumentuotam parinkimui; alternatyvių išteklių paskirstymo, strategijų, valdymo ar vystymo pasiūlymų ekonominio poveikio palyginimui (Stynes, 2004).

Ekonominio poveikio analizė kartais yra maišoma su naudos/kaštų analize, nes ir vienoje, ir kitoje kalbama apie „ekonominę naudą“. Tačiau egzistuoja aiškūs skirtumai: 1)

Naudos/kaštų analizė nukreipta į ekonominio efektyvumo naudą, o ekonominio poveikio analizė koncentruojasi ties ekonominės veiklos regioniniu paskirstymu. 2) Pajamos, gautos turisto tiksliniame regione, didžiuma padengia nuostolius atitinkamai patirtus turisto kilmės regione, socialinei gerovei ir efektyvumui atiduodant tik nedidelę dalį. 3) Naudos/kaštų analizė apima ir rinkos, ir ne rinkos vertes, o ekonominio efektyvumo analizė apribota faktiniais pinigų srautais iš rinkos sandorių.

Ekonominio poveikio analizė pateikia palyginti siaurą ir dėl to dažnai vienpusišką atvykstamojo turizmo poveikio perspektyvą. Šio sektoriaus analizėje dažniausiai akcentuojama teigiama atvykstamojo turizmo nauda. Tačiau egzistuoja ir neigiamas atvykstamojo turizmo ekonominis poveikis (pavyzdžiui, sezoniškumas ir žemesnis darbo užmokestis). Tačiau neigiamą turizmo poveikį labiau atskleidžia socialinio, kultūrinio, fiskalinio poveikio aplinkai tyrimai.

Ekonominio poveikio įvertinimas atskleidžia dėl tam tikrų veiksmų ekonominėje veikloje atsirandančius pasikeitimus, nustato, kuris ekonomikos sektorius gauna naudą iš atvykstamojo turizmo ir įvertina kiekybinius pajamų ir darbo vietų (užimtumo) pasikeitimus regione. Pagrindinė privačių ar valstybinių investicijų į atvykstamojo turizmo sektorių priežastis dažniausiai yra ekonominė. Verslo sektorius pirmiausia suinteresuotas savo pelnu, o visuomenė arba šalis yra susiję su bendru atvykstamojo turizmo indėliu į ekonomiką, bei jo socialiniu, fiskaliniu poveikiu ir poveikiu aplinkai. Tokiu būdu atvykstamojo turizmo ekonominio poveikio supratimas yra svarbus, tiek sektoriui, tiek vyriausybei, tiek ir visai visuomenei, o ekonominio poveikio analizė daugeliui problemų spręsti yra tik platesnės analizės dalis (Stynes, 1999).

Remiantis kitais autoriais (Skarbalius, Žabaliūnas, 2004), atvykstamojo turizmo poveikis šalies ekonomikai pasireiškia per šio sektoriaus ekonominio produkto prekybą, kuris sąlygoja tokius pokyčius:

- Atvykstamasis turizmas padidina valiutines įplaukas ir prisideda prie darbo vietų kūrimo;
- Augant užimtumui atvykstamojo turizmo srityje, didėja gyventojų pajamos ir šalies gerovė;
- Atvykstamasis turizmas prisideda prie ekonomikos diversifikacijos, sukurdamas turizmo klasterį aptarnaujančias ūkio šakas;
- Atvykstamasis turizmas plečia paslaugų indėlį į šalies mokėjimų balansą ir bendrąjį vidaus produktą.

Atlikus mokslinės literatūros apžvalgą, buvo prieita išvados kad Europos Sąjungos struktūrinių fondų paramos Lietuvos atvykstamajam turizmui efektyvumo (arba makroekonominio poveikio) vertinimui tinkamiausias yra ekonominio poveikio analizės tipas. Kadangi šis analizės tipas yra dažniausiai naudojamas įvairių finansinių instrumentų investicijų pagrindimui, tolesniuose magistro darbo skyriuose vertinamas Lietuvos atvykstamojo turizmo poveikis valstybiniam sektoriui, neanalizuojant poveikio namų ūkiams bei verslo sektoriui. Prieita išvados, jog vertinant atvykstamojo turizmo poveikį šalies ekonomikai tikslinga analizuoti šias atvykstamojo turizmo funkcijas:

- Atvykstamojo turizmo poveikis prekybos balansui ir bendrajam vidaus produktui;
- Atvykstamojo turizmo sukuriamų darbo vietų skaičius ir poveikis darbo rinkai;
- Atvykstamojo turizmo poveikis šalies biudžetui.

Tolesniuose magistro darbo skyriuose analizuojama šių funkcijų vertinime sukaupta įvairių mokslininkų patirtis, lyginami įvairūs požiūriai siekiant nustatyti vertinimo prioritetus ir atrinkti geriausius modelius.

2.1.1 Poveikio užsienio prekybos balansui ir bendrajam vidaus produktui vertinimas

Bendrasis vidaus produktas – yra bendra galutinių produktų (prekių ir paslaugų), pagamintų šalies ūkyje per tam tikrą laiką (dažniausiai metus) suma, išreikšta einamosiomis kainomis. Galutinis produktas yra prekė ar paslauga, skirta galutiniam vartojimui (nesvarbu kokiame ekonominiame sektoriuje šis vartojimas vyksta), bet ne tolesniam perdirbimui ar perpardavimui. Kadangi dėl turizmo specifikos visos atvykstamojo turizmo paslaugos yra galutinis produktas (jų neįmanoma kaupti, sandėliuoti, perparduoti ar pan.), jos įeina į bendrojo vidaus produkto apskaitą. Turistų perkamos prekės taip pat praktiškai visuomet yra skirtos galutiniam vartotojui, o ne tolesnei gamybai (Snieška, Čiburienė, 2003; Ligeikienė, Urbanskienė, 1999).

Vertinant atvykstamojo turizmo poveikį šalies ekonomikai, dažniausiai susiduriama su jo procentinės dalies visame bendrajame produkte įvertinimu. Skiriami 5 pagrindiniai faktoriai, turintys įtakos turizmo indėliui į bendrąjį vidaus produktą:

- *Išteklių fondas.* Atvykstamojo turizmo ištekliai, tai ne tik unikali gamta, kultūriniai ir istoriniai resursai, bet ir aukšto lygio lankytojų servisas. Todėl labai didelę svarbą turi šalies ekonomikos išsivystymas ir jos galimybės apsirūpinti pakankamomis kapitalo investicijomis,

reikalingomis atvykstamojo turizmo industrijai, infrastruktūros sukūrimui, viešbučiams, transporto sistemai.

- *Techninių žinių lygis.* Pastaruoju metu pasaulyje turizmo augimas siejamas su aukštesnėmis technologijomis: žinios reikalingos sudėtingoms transporto sistemoms valdyti, aprūpinti atvykusius šiuolaikiškoms pramogoms.

- *Socialinis ir politinis stabilumas.* Galima pirkti prekes iš politiškai nestabilios šalies, tačiau retai kada norisi į tokią keliauti. Socialinis ir politinis stabilumas yra kartinis reikalavimas.

- *Požiūriai ir įpročiai.* Didelę reikšmę turi šalies gyventojų svetingumas ir požiūris į užsieniečius. Kai kuriose šalyse užsieniečiai gerbiami ir laukiami, kitose į juos žiūrima neigiamai.

- *Investavimas.* Ekonomikos galimybės ir pasiruošimas teikti finansavimą tokioms investicijoms įtakoja atvykstamojo turizmo vaidmenį visoje ekonomikoje. Tačiau kalbat apie investicijas, labai svarbi yra kapitalo normos grąža iš atvykstamojo turizmo ir iš kitų ūkio sektorių (Ligeikienė, Urbanskienė, 1999).

Iš atvykstamojo turizmo gaunamos pajamos yra laikomos šalies eksportu (kartais vartojama „nematomo eksporto“ sąvoka), kadangi atvykstamasis turizmas, kaip ir kitos eksporto rūšys, sąlygoja išorinę paklausą užsienio valiutos įtekėjimą į šalį. Tokiu būdu šio sektoriaus gaunamos pajamos tiesiogiai veikia šalies prekybos balansą – kuo jos didesnės, tuo balansas palankesnis šaliai (Gartner, 1996).

Atvykstamasis turizmas, kaip tarptautinio turizmo dalis, yra ir tarptautinių paslaugų mainų dalis. Tačiau atvykstamojo turizmo ekonominio produkto eksporto pajamų tyrimai yra gan sudėtingi, kadangi turizmo statistikoje sunkiai apskaitomos turistų perkamos su turizmu nesusijusios prekės. Atvykstamojo turizmo pajamas sudaro tiesioginės užsienio turistų išlaidos turistus aptarnaujančioje šalyje veikiančių tipinių, besispecializuojančių ir tam tikru lygiu nuo turizmo priklausančių įmonių teikiamos prekės ir paslaugos. Analizuojant šias pajamas būtina įvertinti užsienio turistų išlaidas, įsigyjant suvenyrus, rūbus, maisto produktus, kurie nėra apskaitomi turizmo balanse. Prancūzų ekonomisto Žokar (1985) praktiniai tyrimai įrodė, jog mokėjimų balanse neapskaitomos užsienio turistų išlaidos sudaro 70-254 proc. iš atvykstamojo turizmo gaunamų pajamų, įtrauktų į turizmo balansą, sumos (Labanauskaitė, 2002).

Remiantis Jungtinių Tautų Organizacijos (UNO – The United Nations Organization) konferencijos turizmo ir kelionių klausimais paruošta ir priimta šalies turizmo pajamų ir kaštų apskaitos metodika, atvykstamojo turizmo eksporto pajamoms priskiriamos:

- Pajamos, gautos, parduodant materialias turizmo prekes ir turizmo paslaugas į šalį atvykusiems turistams;
- Pajamos, gautos iš turizmo paklausos prekių ir turizmo įmonių įrangos „eksporto“;
- Pajamos, gautos iš kitų paslaugų pardavimo (personalo paruošimas, šalies specialistų teikiamų paslaugų pateikimas užsienio partneriams);
- Atvykstančių turistų išlaidos šalies vidaus ir tarptautiniam transportui turistus priimančioje šalyje;
- Užsienio kapitalo investicijos į šalies turizmo klasterį;
- Pajamos iš kreditų, suteiktų kitoms šalims (palūkanos ir kapitalo atlyginimas) turizmo plėtrai (Skarbalius, Žabaliūnas, 2004).

Tačiau pažymėtina, kad susiduriama su analizei reikiamų statistinių duomenų problema, kadangi skirtingų šalių statistikos departamentai dažnai veda skirtingą apskaitą arba ta apskaita nėra pakankamai detalizuota, kas apsunkina atvykstamojo turizmo pajamų identifikavimą.

Produkto vartotojai (turistai) atvyksta į turizmo ekonominio produkto vartojimo vietą, o ne atvirkščiai (kaip ra daugelio kitų ūkio šakų atveju), todėl atvykstamasis turizmas nėra tradicinė tarptautinės prekybos forma. Dar vienas skirtumas nuo tradicinio ekonominių gėrybių eksporto yra tas, kad vartotojas pats apmoka jų transporto kaštus. Be kita ko, užsienio turistams prekės (suvenyrai ir kt.) parduodamos mažmeninėmis vidaus rinkos kainomis, todėl atvykstamasis turizmas šaliai yra itin naudinga užsienio prekybos forma. Be to, šalis eksportuotoja (priimanti turistus), naudodama specialias fiskalines priemones, gali manipuluoti valiutos kursais taip, kad turistams jie būtų mažesni ar didesni negu valiutos kursai, esantys kitose užsienio valiutos rinkose (Cullen, 1997).

Bendrojo vidaus produkto skaičiavimui yra naudojami tokie skaičiavimo metodai: išlaidų, pajamų, gamybos. Apskaičiuoti atvykstamojo turizmo procentinę dalį bendrajame BPV, dažniausiai naudojamas išlaidų sumavimo metodas. Bendrąjį vidaus produktą skaičiuojant išlaidų metodu išskiriamos šios pagrindinės išlaidų grupės, kurios atitinka ūkinės veiklos subjektų sektorius:

- Asmeninis vartojimas;
- Investicijos;
- Valstybiniai/vyriausybinių pirkimai;
- Grynas eksportas.

Kadangi bendrasis vidaus produktas yra nacionalinio ūkio visuminio produkto išraiška, tai, kas einamaisiais metais buvo įvežta iš užsienio (importuota) ir panaudota iš BVP išskaičiuojama (BVP-Z), o eksporto apimtis pridedama (BVP+X), nors šalyje ji nebuvo suvartota (o tik pagaminta). Tad grynasis eksportas yra skirtumas tarp eksporto ir importo (X-Z). Susumavus minėtas keturias išlaidų grupes galima apskaičiuoti bendrąjį vidaus produktą (Snieška, Čiburienė, 2003):

$$BVP = C + I + G + (X - M) \quad (1)$$

Čia: *C* – asmeninis vartojimas; *I* – investicijos; *G* – valstybiniai/vyriausybinių pirkimai; *X-Z* – grynasis eksportas.

Įvertinus skirtingų autorių požiūrius į atvykstamojo turizmo poveikį šalies grynam eksportui ir bendrajam vidaus produktui, nutarta, kad ekonominio poveikio analizės metu būtų tikslinga būtų įvertinti:

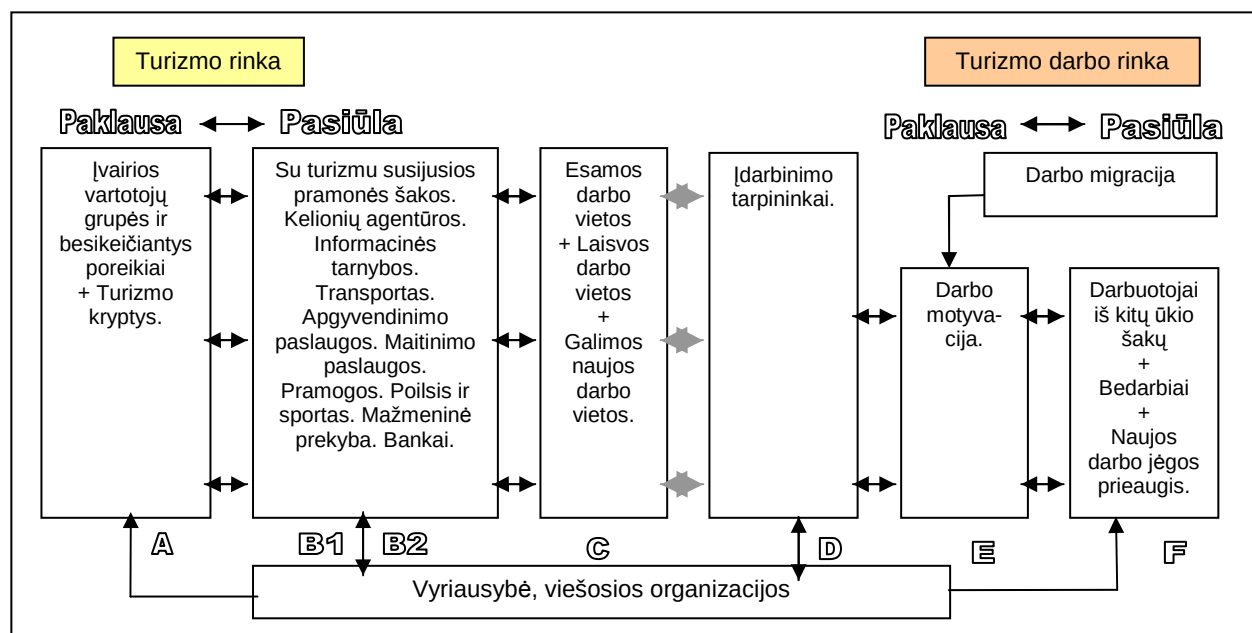
- Kiek Europos Sąjungos struktūrinių fondų parama leis padidinti šalies eksportą (Lt);
- Kiek Europos Sąjungos struktūrinių fondų parama leis sumažinti šalies prekybos sąskaitos deficitą arba padidinti perteklių (proc.);
- Kiek Europos Sąjungos struktūrinių fondų parama leis padidinti šalies bendrąjį vidaus produktą (proc.).

2.1.2 Poveikio darbo rinkai vertinimas

Vienas didžiausių atvykstamojo turizmo sektoriaus privalumų yra jo teigiamas poveikis užimtumui – jo dėka kuriamos naujos darbo vietos, kyla atlyginimai. Turizmas ypač padeda spręsti aktualias darbo rinkos problemas atokesniuose, mažiau urbanizuotuose regionuose. Tačiau dažnai atvykstamojo turizmo sektoriaus sukurtos darbo vietos pasižymi sezoniškumu, todėl bendras darbo vietų skaičius gali ženkliai skirtis nuo „pilnų“ darbo vietų skaičiaus.

Užimtumas turizmo srityje gali turėti tiesioginį ir antrinį poveikį (Holloway, 1995). Tiesioginis poveikis betarpiškai susijęs su atvykstamojo turizmo ūkiu, skirtingai negu netiesioginis poveikis, kuris apima tarpšakinį poveikį. *Tiesioginį poveikį* galima nustatyti gan tiksliai, nes jis susijęs su turizmo įmonėmis, ypač su apgyvendinimo sektoriumi. *Antriniam poveikiui* priskiriamas užimtumas žemės ūkyje, žuvininkystėje ir kitose šakose, kurios prisideda prie turistų aprūpinimo, taip pat statyboje, meno dirbinių, ambulatorijų versle, suvenyrų bei kai

kurių prekių pramoninėje gamyboje. Siekiant standartizuoti turizmo šakos ir ją aptarnaujančių šakų įtakos turizmo užimtumui vertinimo sistemą, Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacija sukūrė metodiką²², kurioje išskirti pagrindiniai atvykstamojo turizmo darbo rinką nusakantys rodikliai. Svarbiausias užimtumo apskaitos metodikos tikslas – sukurti metodologiją ir statistiškai apibendrintą sistemą, kurios įvertintų atvykstamojo turizmo šakos užimtumo lygį ir apibūdintų jo bruožus (Labanauskaitė, 2002).

5 pav. Su atvykstamuoju turizmu susijusios darbo rinkos sistema

Šaltinis: Labanauskaitė, 2002

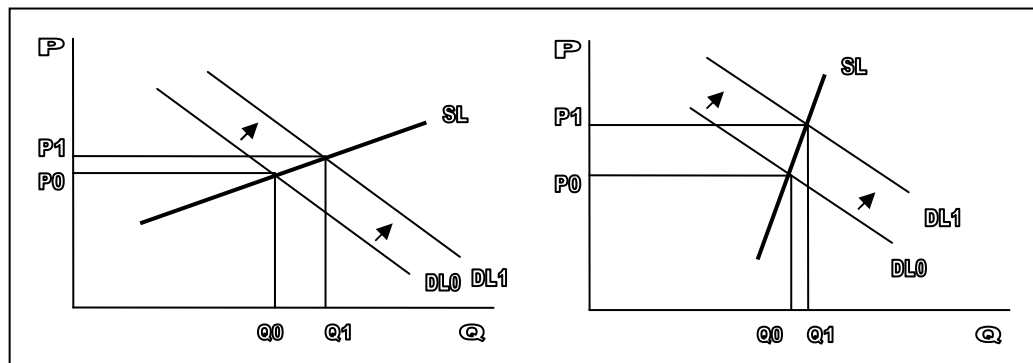
Siekiant nustatyti atvykstamojo turizmo darbo rinkos ribas bendroje darbo rinkoje, Labanauskaitė (2002) siūlo išskirti užimtumą tiesiogiai turizmo versle ir užimtumą su turizmu susijusiose ūkio šakose (žr. 5 pav.). Atvykstamojo turizmo įmonės ir organizacijos labai skiriasi turizmo ekonominio produkto pateikimo ir aptarnavimo sistema bei reakcija į rinkos pokyčius. Turistai perka įvairių rūšių, skirtingo įdirbio reikalaujantį turizmo ekonominį produktą, kuris tenkina įvairių vartotojų grupių besikeičiančius turizmo poreikius įvairiose turizmo kryptyse (B1). Su turizmu susijusios darbo rinkos paklausos svyravimą sąlygoja toliau išvardinti veiksniai, būdingi tiek tiesioginėms turizmo įmonėms, tiek aptarnaujančioms turizmo rinką: turizmo įmonių teikiamas ekonominis produktas ir patarnavimai, pateikimo būdai; technologijų

²² The Evolution in Holiday Travel Facilities and in the Flow of Tourism Inside and Outside the European Community, 1997

panaudojimas; ekonominės strategijos ir jos vykdymas konkurencijos mastas ir nuosavybės santykiai; kvalifikuotos darbo jėgos buvimas; darbo kaštai; darbo sąlygos ir produktyvumas.

Formuodami reikalingą darbo jėgą, darbdaviai analizuoja darbo rinkos pasiūlą (D-E-F), kurioje yra potencialių pretendentų, pasižyminčių skirtinga patirtimi ir įgūdžiais, skirtingomis galimybėmis ir norais. Jei turizmo verslo jėgos paklausa aukštesnė, o pasiūla – žemesnė, tai nenusistovi pusiausvyra ir atsiranda laisvos darbo vietos. Ir atvirkščiai – jei turizmo darbo rinkoje yra darbo vietų deficitas, tai jis sąlygoja padidėjusį nedarbą bei asmenų, dirbančių trumpesnę darbo laiką, negu jie norėtų, skaičiaus augimą (C). Turizmo klasterio darbdaviai, norėdami užpildyti laisvas darbo vietas, naudojami įvairiomis darbo tarpininkavimo formomis (D). Visa darbo pasiūlos ir paklausos struktūra yra veikiamą įvairaus rango viešųjų struktūrų – vyriausybių, įvairių sąjungų ir darbdavių organizacijų (G).

Tačiau atvystamojo turizmo poveikio darbo vietoms kurti negalima pervertinti, nes galimybių dirbti augimas dažnai yra lėtesnis nei darbo jėgos pasiūla. Ypač didelė problema turizmo įmonėms yra sezoniškumas, susijęs su atvykstamojo turizmo produkto paklausa pramoninėse šalyse, kurioms būdingi ryškūs sezoniniai svyravimai. To pasekmė – nepakankamas užimtumas arba per didelė darbo jėgos pasiūla ne sezono metu.

6 pav. Skirtinga atvykstamojo turizmo sektoriaus plėtros įtaka užimtumui ir darbo jėgos kainai

Čia: P – darbo jėgos kaina, Q – darbo jėgos kiekis, SL – pasiūlos kreivė, DL – paklausos kreivė

Šaltinis: Gartner, 1996

Atvykstamojo turizmo sektoriaus plėtra darbo rinką gali veikti labai skirtingai: ji gali kurti naujas darbo vietas, bet tuo pačiu ir sukelti infliaciją darbo rinkoje. Poveikis labai priklauso nuo darbo jėgos pasiūlos ir kainos regione. Du skirtingi darbo jėgos pasiūlos atvejai vaizduojami grafike (žr. 6 pav.).

Pirmuoju atveju regione vyrauja pakankamai aukštas nedarbas, todėl atvykstamojo turizmo plėtros dėka augantis darbo vietų skaičius teigiamai veikia darbo rinką, padėdamas mažinti nedarbą. Antruoju atveju, nedarbo lygis regione yra palyginti nedidelis. Plečiantis atvykstamojo turizmo sektoriui atsiranda naujos darbo jėgos poreikis, tačiau už esamą kainą pasiūla nėra pakankama. Tokiu atveju atvykstamojo turizmo sektoriuje atlyginimai turi neišvengiamai didėti, nes tik tokiu būdu reikalingą darbo jėgą galima „privilioti“ iš kitų ūkio sektorių. Šio proceso pasekmė – atlyginimai auga ne tik atvykstamojo turizmo sektoriuje, bet ir kituose, kurie neturi nieko bendra su turizmu, kas veda prie visuotinės infliacijos. Dėl šios priežasties, daugelio kurių šalių vyriausybės ir verslininkai stengiasi atvykstamąjį turizmą vystyti regionuose su santykinai didesniu nedarbu ir pigesne darbo jėga, tačiau tai ne visada įmanoma, nes atskiri regionai labai skiriasi gamtos ir kultūros ištekliais, kitais turizmui svarbiais aspektais (Gartner, 1996).

Tačiau atvykstamojo turizmo sektoriaus plėtra gali ir labai neigiamai veikti darbo rinką. Holloway (1995) pateikia tokį pavyzdį: regione su dideliu nedarbo lygiu aktyviai investuojama į atvykstamąjį turizmą, tačiau dėl didelės bedarbystės atlyginimai praktiškai nedidėja. Be kita ko, dėl atvystančių turtingų, išlaidauti mėgstančių užsienio turistų, regione brangsta ne tik turistų, bet ir vietos gyventojų vartojami produktai: maisto produktai, apgyvendinimo, transporto paslaugos ir kt. Vietos gyventojų perkamoji galia tolydžio mažėja. Tokiu būdu atvykstamojo turizmo sektoriaus plėtra daro neigiamą įtaką minėtam regionui. Tačiau šis pavyzdys yra daugiau teorinis, nes praktikoje tokio regiono gyventojai migruotų į kitus regionus, mažėtų darbo jėgos pasiūla, darbo rinka susibalansuotų ir darbo jėgos kaina neišvengiamai turėtų kilti.

Vertinant atvykstamojo turizmo įtaką šalies darbo rinkai, kaip ir ankstesniais ekonominio poveikio analizės atvejais, susiduriama su statistinių duomenų problemomis. Statistiką renkančios institucijos pateikia duomenis apie darbuotojų skaičių viešbučiuose ir restoranuose, poilsio organizavimo, sporto ir kultūros veikloje ir pan. Tačiau labai sunku įvertinti, kuri šių darbuotojų dalis realiai dirba atvykstamojo turizmo sektoriuje. Be to, yra ir daugiau ūkio sektorių, kurių paslaugomis naudojasi turistai, kaip pvz. transporto sektorius ir pan.

Skaičiuojant atvykstamojo turizmo ekonominio produkto sukuriamų darbo vietų skaičių, Labanauskaitė (2002) siūlo naudoti tokią formulę:

$$E = (T_x + T_c) * L * n / BVP \quad (2)$$

Čia: E – atvystamojo turizmo ekonominio produkto sukuriamų darbo vietų skaičius; T_x – užsienio lankytojų išlaidos atvykstamojo turizmo ekonominiam produktui; T_c – pajamos, gautos už keleivių pervežimą tarptautiniais maršrutais; n – BVP multiplikatorius; L – bendras užimtųjų skaičius.

Ši formulė leistų realiai įvertinti atvykstamojo turizmo sektoriaus sukuriamų darbo vietų skaičių, kas galėtų būti atskaitos taškas prognozuojant šio rodiklio augimą ar mažėjimą ateityje.

Yra siūlymų atvykstamojo turizmo sektoriaus sukuriamų darbo vietų skaičių skaičiuoti dar paprasčiau (Gartner, 1996):

$$E = a + b * X \quad (3)$$

Čia: E – atvykstamojo turizmo sukuriamos darbo vietos; b – tiesioginis darbuotojų skaičiaus pokytis turizmo sektoriuje; a – nuolatinis darbuotojų skaičius turizmo sektoriuje nepriklausomai nuo sukuriamo produkto; X – turizmo sektoriaus sukurtas produktas;

Tačiau ši formulė yra palyginti primityvi, praktikoje realiai nepritaikoma, kadangi a ir b rodiklių apskaičiuoti praktiškai neįmanoma arba jie būtų labai netikslūs.

Įvertinus skirtingų autorių požiūrius į atvykstamojo turizmo poveikį šalies darbo rinkai, nutarta, kad ekonominio poveikio analizės metu būtų tikslinga įvertinti:

- Kiek Europos Sąjungos struktūrinių fondų parama leis sukurti naujų darbo vietų (vnt.);
- Kiek Europos Sąjungos struktūrinių fondų parama leis sumažinti šalies nedarbo lygį (proc. punktų).

2.1.3 Poveikio šalies biudžetui vertinimas

Daugelio mokslininkų požiūriu, atvykstamasis turizmas, be kita ko, turi labai teigiamos įtakos šalies biudžetui. Užsienio turistų išlaidos ne tik valstybės mokėjimo balanse atsispindi kaip šalies eksportas, tačiau dalis jų įvairių mokesčių pavidalu papildo šalies biudžetą: pridėtinės vertės mokestis – šis mokestis sumokamas į šalies biudžetą nuo visų turistų įsigyjamų paslaugų ar prekių; pelno mokestis – su turizmo veikla susijusios įmonės bei kitos įmonės (pvz. transporto ir kt.) moka pelno mokestį; gyventojų pajamų mokestis – turizmo sektoriaus darbuotojai gauna atlyginimus, nuo kurių yra mokamas gyventojų pajamų mokestis;

socialinio draudimo mokestis – turizmo sektoriaus darbuotojai ir jų darbdaviai moka socialinio draudimo mokestį.

Analizuojant atvykstamojo turizmo ekonominį poveikį šalies biudžetui, dauguma autorių siūlo vertinti atvykstamojo turizmo sektoriaus plėtros dėka išaugusios mokestinės bazės padidėjimą ir, įvertinus galiojančius mokesčio tarifus, apskaičiuoti vertinę papildomai surenkamų mokesčių išraišką (Gartner, 1996; Blake, 2004).

$$I = a * Tx_1 + b * Tx_2... \quad (4)$$

Čia: I – pajamos iš mokesčių; a , b – mokestinės bazės padidėjimas; Tx_1 , Tx_2 – galiojantys mokesčių tarifai.

Kadangi kiekvienos šalies mokesčių sistemos skiriasi, o mokesčių yra daug ir jie labai įvairūs, vertinant atvykstamojo turizmo poveikį šalies biudžetui iškyla konkrečių mokesčių pasirinkimo problema. Mokslinės literatūros metodikos, pagrindžiančios šių mokesčių pasirinkimo kriterijus nėra.

Tam, kad analizė būtų kiek įmanoma tikslesnė ir sistemingesnė, būtina analizuoti tuos mokesčius, kurių surinkimas yra pastoviausias ir jie sudaro didžiausią dalį visame mokesčių krepšelyje.

Mokesčių sistema – kiekvienai valstybei būdinga tarpusavyje susijusių, vienas kitą sąlygojančių mokesčių visuma, nustatyta sprendžiant apmokestinimui keliamus uždavinius. Ji išreiškia vyriausybės socialinę, ekonominę ir fiskalinę politiką. Lietuvos mokesčių sistemą sudaro 24 rūšių mokesčiai (Buškevičiūtė, 2003).

Įvertinus Lietuvos mokesčių sistemos specifiką, tikslinga būtų nagrinėti atvykstamojo turizmo poveikį šių mokesčių surinkimui:

- Pridėtinės vertės mokestis – apie 36 proc.²³ visų į Lietuvos biudžetus ir fondus sumokėtų mokesčių (1 vieta);
- Gyventojų pajamų mokestis – apie 33 proc. visų į Lietuvos biudžetus ir fondus sumokėtų mokesčių (2 vieta);
- Pelno mokestis – apie 6 proc. visų į Lietuvos biudžetus ir fondus sumokėtų mokesčių (4 vieta).

Trečioje vietoje pagal apimtį yra akcizo mokestis, tačiau šiuo mokesčiu apmokestinamos tik specifinės prekės ir paslaugos, kurios tiesioginio ryšio su atvykstamojo

²³ Statistikos departamentas prie LR Vyriausybės, 2006

turizmo sektoriumi neturi, todėl poveikis akcizo mokesčio surinkimui šiame magistro darbe nėra nagrinėjamas.

Minėti trys mokesčiai sudaro apie $\frac{3}{4}$ visų į Lietuvos biudžetus ir fondus sumokėtų mokesčių surenkamų mokesčių.

Atvykstamojo turizmo sektoriaus plėtros poveikis socialinio draudimo mokesčio surinkimui analizuojamas dėl savo tiesioginės sąsajos su pokyčiais darbo rinkoje. Nors socialinio draudimo surinkimą administruoja ne Valstybinė mokesčių inspekcija, o Socialinio draudimo fondo valdyba, poveikis šio mokesčio surinkimui šiame darbe nagrinėjamas dėl palyginti didelių jo apimčių.

Kita vertus, nepaisant akivaizdžios teigiamos atvykstamojo turizmo sektoriaus plėtros įtakos šalies grynajam eksportui, bendrajam vidaus produktui ir biudžetui, kai kurie autoriai (Cullen, 1997) siūlo nepervertinti turizmo reikšmės ir „neturėti iliuzijų, kad vien pajamos iš turizmo leis turėti teigiamą prekybos balansą, pakankamas įplaukas, kurių pagalba būtų galima įgyvendinti visas vyriausybės socialines gerovės programas“. Pagrindinė to priežastis – ypač aštri skirtingų šalių konkurencija turizmo rinkoje.

Įvertinus skirtingų autorių požiūrius į atvykstamojo turizmo poveikį šalies darbo rinkai, nutarta, kad tikslinga būtų įvertinti:

- Kiek Europos Sąjungos struktūrinių fondų parama leis papildomai surinkti pridėtinės vertės mokesčio (Lt);
- Kiek Europos Sąjungos struktūrinių fondų parama leis papildomai surinkti gyventojų pajamų mokesčio (Lt);
- Kiek Europos Sąjungos struktūrinių fondų parama leis papildomai surinkti pelno mokesčio (Lt);
- Kiek Europos Sąjungos struktūrinių fondų parama leis papildomai surinkti socialinio draudimo mokesčio (Lt);
- Kiek Europos Sąjungos struktūrinių fondų parama leis padidinti šalies biudžetą (proc.);
- Kiek Europos Sąjungos struktūrinių fondų parama leis padidinti valstybinio socialinio draudimo fondo biudžetą (proc.)

2.2 Poveikio vertinimo metodikos

Kaip jau minėta, daugelis atvykstamojo turizmo ekonominę reikšmę nagrinėjančių autorių teigiamai atsiliepia apie šio sektoriaus poveikį šalies mokėjimų balansui, bendrajam

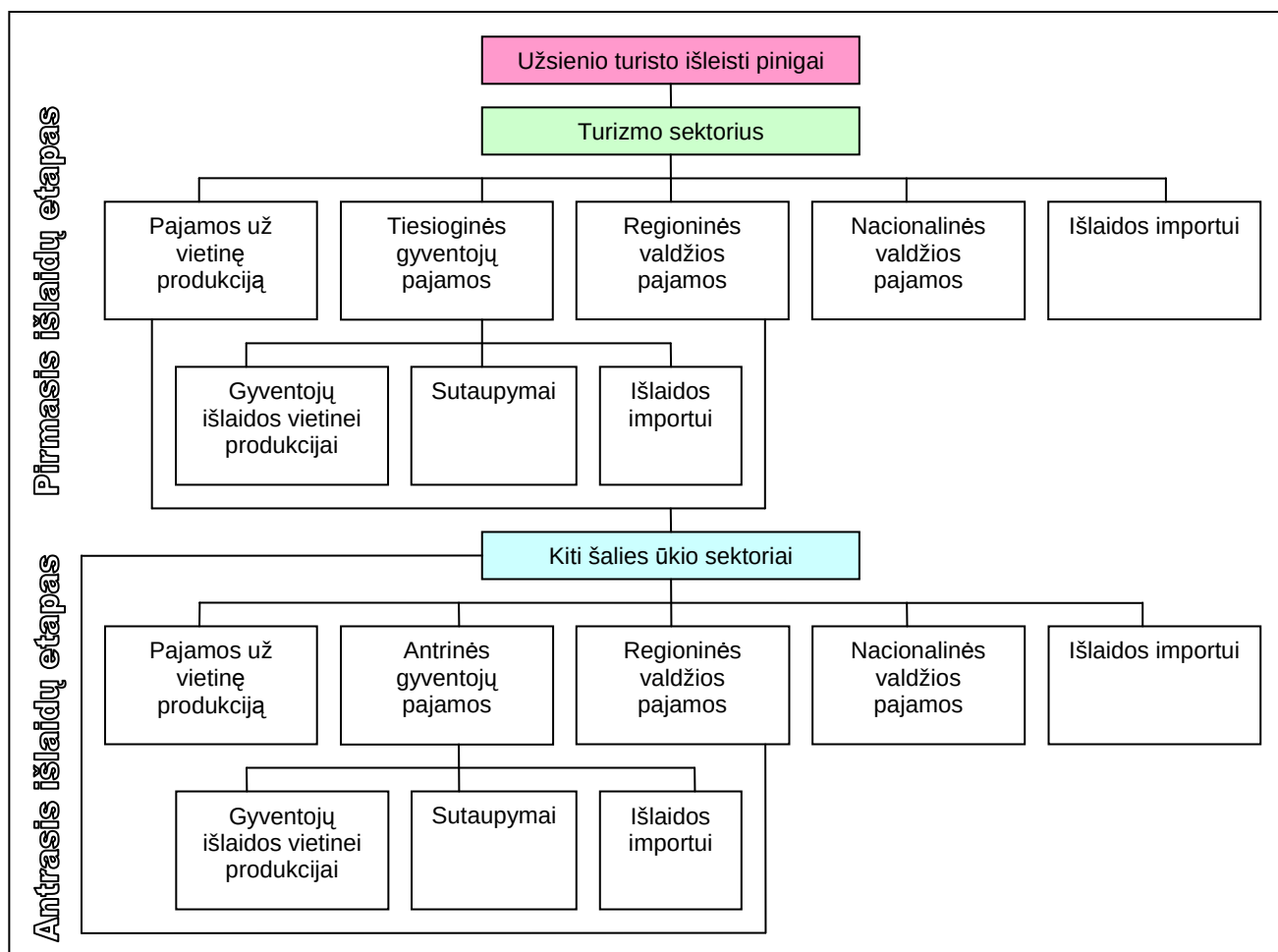
vidaui produktui, darbo rinkai, biudžetui. Tačiau atvykę užsienio turistai perka ne tik turizmo prekes ir paslaugas, bet ir su turizmu netaisiusius produktus, todėl apskaičiuoti turizmo poveikį šalies ekonomikai yra sudėtinga. Mokslinėje literatūroje yra siūloma įvairių metodų, kaip skaičiuoti atvykstantojo turizmo įtaką šioms ekonominėms rodikliams. Deja, dauguma metodų yra daugiau teorinio pobūdžio ir dėl įvairių priežasčių (sudėtingumo ir didelės paklaidų tikimybės, labai detalizuotų statistinių duomenų poreikio ir pan.) yra sunkiai pritaikomi praktikoje.

Populiariausi ir dažniausiai literatūroje sutinkami metodai yra multiplikatoriaus naudojimo metodas ir pajamų-išlaidų metodas.

2.2.1 Multiplikatoriaus metodas

Atvykstantis turizmas yra aktyvus įvairių ūkio šakų gaminamų prekių tarptautinių mainų generatorius. Daugelis šalių tenkina užsienio turistų poreikius importuotų materialių ir nematerialių prekių dėka, o turizmo infrastruktūros plėtra šalyje taip pat skatina įvairių statybinių medžiagų, žaliavų, technologijų importą. Tačiau tuo pačiu, atvykstantojo turizmo dėka eksportuojami rūbai, žurnalai, reklaminės ir kitos prekės.

Atvykstantojo turizmo klasteris yra orientuotas ne tik į rezidentus. Atvykę užsienio turistai naudoja vietinių turizmo rinkos įmonių produkciją ir paslaugomis, natūraliais gamtiniais ištekliais, moka už komunalines paslaugas, o visa tai teigiamai veikia šalies ekonomiką. Užsienio turistų išlaidos didina prekybos apimtį, finansines įplaukas ir skatina kitą ekonominę veiklą. Turistų išlaidos turi „kaskadinį efektą“ šalies ekonomikai. Jis prasideda nuo pinigų išleidimo pagrindinėse turizmo įstaigose (apgyvendinimo, maitinimo), o vėliau pasklinda po visus kitus ekonomikos sektorius. (Goeldner, 2003).

7 pav. Užsienio turisto išleistų pinigų įtaka šalies ekonomikai

Šaltinis: Cooper, 1996 pagal Liu, 1983

Liu (1986) bendrą atvykstamojo turizmo įtaką šalies ekonomikai siūlo skaičiuoti kaip pirmojo etapo išlaidas ir antrojo etapo išlaidas. Pirmojo etapo išlaidos – tai užsienio turistų išleisti pinigai. Šios išlaidos šaliai pasireiškia per pajamas už vietinės produkcijos pardavimus, tiesiogines gyventojų pajamas, regioninės ir nacionalinės valdžios pajamas, bei išlaidas importuotoms prekėms. Tačiau turizmo sektoriaus gautos lėšos (išskyrus tas, kurios tampa nacionalinės valdžios pajamomis arba išleidžiamos importuotoms prekėms pirkti) toliau daro poveikį šalies ekonomikai, nes jos patenka į kitus ūkio sektorius. Tai – antrojo etapo išlaidos (Cooper, 1996).

Apskaičiuojant realų iš atvykstamojo turizmo gautų pajamų poveikį šalies ekonomikai naudojamas multiplikatorius (angl. – multiplier). Atvykstamojo turizmo multiplikatorius – tai vieno iš esminių ekonominių rodiklių pokyčio santykis su turistų išlaidų pokyčiu, pavyzdžiui gamybos (užimtumo, pajamų) ir turistų išlaidų. Suprantama, kad skirtingų šalių atvykstamojo turizmo multiplikatoriai labai skirtingi. Yra daug įvairių multiplikatorių skaičiavimo būdų. Kai

kurie mokslininkai (pvz. Liu, 1986) siūlo labai detalizuotus multiplikatoriaus skaičiavimo būdus:

$$\text{Multiplikatorius} = \sum_{j=1}^j \sum_{i=1}^i Q_j K_{ji} V_i \frac{1}{1 - C \sum_{i=1}^i X_i Z_i V_i} \quad (5)$$

Čia: j – skirtingos turistų kategorijos; i – skirtingos verslo rūšys; Q_j – j kategorijos turisto išlaidų dalis nuo visų turistų išlaidų; K_{ji} – j kategorijos turisto išlaidų dalis kiekvienoje verslo rūšyje nuo visų turisto išlaidų; V_i – tiesioginės ir netiesioginės i verslo rūšies gautos pajamos nuo turisto išleisto 1 dolerio; C – ribinis polinkis vartoti; X_i – visų vartotojų regione išlaidų dalis pagal verslo rūšį; Z_i – išlaidų dalis i verslo rūšiai regione, kuri tenka vietiniams gyventojams.

Naudojant šią formulę, galima apskaičiuoti ne tik paprastą pajamų iš atvykstamojo turizmo multiplikatorių, bet ir kiekvienos turistų kategorijos (pvz. amerikiečių ar japonų), regiono ar verslo rūšies multiplikatorius. Tačiau šis būdas labiau naudotinas marketingo tikslams, jam reikia palyginti daug specifinės statistinės informacijos, kuri dažnai būna nelabai tiksli. Todėl makroekonominiams skaičiavimams tikslingiau naudoti paprastesnį metodą.

Tokį metodą „keinsistinio“²⁴ multiplikatoriaus skaičiavimo pagrindą sukūrė švedų mokslininkas Lundberg (1995). Jis atvykstamojo turizmo multiplikatorių siūlo skaičiuoti pagal formulę:

$$\text{Multiplikatorius} = 1 / (1 - C + M) \quad (6)$$

Čia: C – ribinis polinkis vartoti; M – ribinis polinkis importuoti.

Iš formulės matyti, jog vertinant multiplikacinį efektą, labai svarbi yra šalių priklausomybė nuo importuojamų prekių bei paslaugų. Kuo ši priklausomybė didesnė – tuo mažesnė dalis iš atvykstamojo turizmo gautų pajamų lieka šalies ekonominėje sistemoje.

Empiriniais tyrimais nustatyta, jog egzistencinei ekonomikai, būdingai ekonomiškai silpnoms šalims, naujai uždirtas piniginis vienetas duoda nežymų multiplikacinį efektą. Šių šalių ekonomika pasižymi aukštu „importo polinkiu“ – dauguma pinigų palieka šalį prieš sukeldami multiplikacinį efektą. Išsivysčiusiose šalyse – priešingai – pinigų nutekėjimas yra

²⁴ Multiplikatorius = $1 / (1 - MPC)$, kur MPC – ribinis polinkis vartoti

žemas ir užsienio turisto išleistas piniginis vienetas pasižymi skatinamuoju efektu. Dauguma pajamų ir išlaidų skaičiavimų, įtrauktų į pajamų multiplikatorių, yra prognostinio lygio, dažnai skirtingi šaltiniai pateikia skirtingus multiplikatoriaus apskaičiavimus tai pačiai šaliai (Cooper, 1996).

3 lentelė

Pajamų multiplikatoriaus dydis ir reikšmė

Multiplikatoriaus dydis	„Nutekėjimai“ iš ekonomikos	Pajamų iš turizmo poveikis šalies ekonomikai
Didelis	Maži	Didelis
Mažas	Dideli	Mažas

Šaltinis: Cooper, 1996

Amerikiečių mokslininkas Nathan (1996) siūlo naudoti ne tik atvykstamojo turizmo pajamų multiplikatorių, bet ir atvykstamojo turizmo sukuriamų darbo vietų multiplikatorių. Pasak autoriaus, atvykstamojo turizmo sektoriaus sukuriamų darbo vietų skaičius priklauso nuo daugybės faktorių: vietinės darbo jėgos nutekėjimo, darbo jėgos kainos ir kt. Savo studijoje „Recreation as an Industry“ jis bandė apskaičiuoti 375 JAV apygardų ir 3 miestų atvykstamojo turizmo sukuriamų darbo vietų multiplikatorius. Mažiausias apskaičiuotas multiplikatorius buvo 1,13 (tai reiškia, jog turizmo sukurta 1 tiesioginė darbo vieta, dar papildomai sukuria 0,13 netiesioginių darbo vietų), o didžiausias – 2,63 (Goeldner, Ritchie, 2003). Atliekant tyrimą, buvo remiamasi tokia turizmo sukuriamų darbo vietų multiplikatoriaus formule:

$$\text{Multiplikatorius} = Y_e (1 / (1 - Z * V)) \quad (7)$$

Čia: Y_e – užsienio turistų išlaidų dalis, kuri tiesiogiai didina darbo vietas; Z – regione gautų pajamų dalis, vėl išleista regione; V – regione pagamintų prekių ir paslaugų dalis, nuo visų prekių ir paslaugų.

Kaip matyti modelis yra labai panašus į tą, kuris naudojamas apskaičiuojant atvykstamojo turizmo pajamų multiplikatorių, be to multiplikatoriai tarpusavyje yra labai tarpiai susiję. Dėl šios priežasties sukuriamų darbo vietų multiplikatorius praktiškai nesiskiria nuo pajamų multiplikatoriaus. Nathan nuomone, šių multiplikatorių reikšmės yra labai artimos viena kitai (Goeldner, Ritchie, 2003).

Atvykstamojo turizmo sukuriamų darbo vietų multiplikatoriui turi įtakos ir tokie veiksniai, kaip darbo jėgos išnaudojimo laipsnis kitose ūkio sektoriuose bei darbo jėgos sugebėjimas pereiti iš vienos sektoriaus į kitą, pakeičiant profesiją.

Tačiau atvykstamojo turizmo ekonominio poveikio skaičiavimas, remiantis multiplikatoriumi, turi ir tam tikrų trūkumų. Mokslininkas Archer (1984) įrodinėjo multiplikatoriaus bereikšmiškumą, kuomet skaičiuojamos pajamos, kildinamos iš turistų išlaidų. Jo nuomone, atliekami paskaičiavimai nepateikia paaiškinimo ar multiplikatoriaus efektas sudaro prielaidas pateikti tikslius duomenis apie vietinių gyventojų pajamų padidėjimą. Pasak jo, atliekami tyrimai leidžia nustatyti tik laipsnį, parodantį sektorių tarpusavio priklausomybę (Ligeikienė, 2003).

Apibendrinant galima daryti išvadą, jog multiplikatoriaus metodas labiau tinka atvykstamojo turizmo poveikio prognozavimui ateityje, gilesnei analizei ir praeitiems periodams naudojami kiti metodai (pvz. pajamų-išlaidų analizė). Mokslininkas Cooper rekomenduoja atvykstamojo turizmo multiplikatorius naudoti šios analizės kryptims: analizuojant nacionalinių, regioninių ar privačių investicijų į turizmo projektus poveikį; analizuojant atvykstamojo turizmo sektoriaus plėtros poveikį kitoms šalies ūkio šakoms; tiriant skirtingų turizmo segmentų svarbą arba turizmo sektoriaus svarbą, palyginti su kitais ūkio sektoriais.

2.2.2 Pajamų-išlaidų metodas

Kaip jau buvo minėta, atvykstamasis turizmas ne tik pritraukia investicijas, sukuria darbo vietas, didina pajamas, skatina kokybinę plėtrą, bet gali ir neigiamai veikti ekonomiką. Turizmo veikla gali pareikalauti perkelti išteklius iš kitų ūkio šakų, kur jų poreikis irgi didelis. Mokslininkai Miosec ir Norah (1992) siūlo skaičiuoti atvykstamojo turizmo ekonominį poveikį naudojant pajamų-išlaidų modelį (angl. input-output analysis) (Ligeikienė, 2003; Meiliūnė, Bagzdevičienė 2001).

Pajamų-išlaidų modelis – tai ekonominės naudos, gaunamos iš veiklos ir išlaidų, reikalingų šios veiklos vykdymui palyginimas: santykis tuo geresnis, kuo nurodoma pozityviosios naudos reikšmė yra didesnė už veiklos vystymui patiriamas išlaidas. Makrolygyje pajamų-išlaidų analizė paprastai įgyja subjektyvių atspalvių ir interpretacijų. Nežiūrint to, kokia nauda bus skaičiuojama, svarbiausia problema išlieka išlaidų dalis.

Pajamų-išlaidų modelis, skirtingai nei anksčiau analizuotas multiplikatorių metodas, nagrinėja bendrą, o ne tik dalinę įtaką ekonomikai. Taikant pajamų-išlaidų modelį pirmiausia

sudaroma lentelė, kurioje pateikiamos atskirų ekonomikos sektorių išlaidos ir pajamos matricos formoje. Kiekvienas ekonomikos sektorius vaizduojamas atskirame stulpelyje kaip kitų ekonomikos sektorių produkcijos pirkėjas, o kiekvienoje eilutėje – kaip savo produkcijos pardavėjas.

	Pardavimai / Pirkimai	Tarpinis vartojimas						Galutinis vartojimas				Bendros išlaidos
		Pramo- nės šaka Nr.1	Pramo- nės šaka Nr.2	Pramo- nės šaka Nr.3	Pramo- nės šaka Nr.4	...	Pramo- nės šaka Nr.m	Namu ūkių varto- jimas (C)	Investici- nės išlaidos (I)	Vyriausy- bės išlaidos (G)	Eksportas (E)	
Gamybiniai sektoriai	Pramonės šaka Nr.1	X ₁₁	X ₁₂	X ₁₃	X ₁₄	...	X _{1m}	C ₁	I ₁	G ₁	E ₁	X ₁
	Pramonės šaka Nr.2	X ₂₁	X ₂₂	X ₂₃	X ₂₄	...	X _{2m}	C ₂	I ₂	G ₂	E ₂	X ₂
	Pramonės šaka Nr.3	X ₃₁	X ₃₂	X ₃₃	X ₃₄	...	X _{3m}	C ₃	I ₃	G ₃	E ₃	X ₃
	Pramonės šaka Nr.4	X ₄₁	X ₄₂	X ₄₃	X ₄₄	...	X _{4m}	C ₄	I ₄	G ₄	E ₄	X ₄
	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
	Pramonės šaka Nr.m	X _{m1}	X _{m2}	X _{m3}	X _{m4}	...	X _{mm}	C ₆	I ₆	G ₆	E ₆	X _m
Pirminės pajamos	Algos	W ₁	W ₂	W ₃	W ₄	...	W _m	W _c	W _i	W _g	W _e	W
	Pelnas / dividendai	P ₁	P ₂	P ₃	P ₄	...	P _m	P _c	P _i	P _g	P _e	P
	Mokesčiai	T ₁	T ₂	T ₃	T ₄	...	T _m	T _c	T _i	T _g	T _e	T
	Importas	M ₁	M ₂	M ₃	M ₄	...	M _m	M _c	M _i	M _g	M _e	M
	Bendros pajamos	X ₁	X ₂	X ₃	X ₄	...	X _m	C	I	G	E	X

8 pav. Atvykstamojo turizmo įtakos ekonomikai skaičiavimas naudos-išlaidų metodu

Šaltinis: Cooper, 1996

Lentelę galima suskirstyti į tris pagrindinius kvadrantus. Pirmasis (kairysis viršutinis) kvadrantas apibendrina visus pirkimus ir pardavimus tarp skirtingų ekonomikos sektorių. Antrasis (apatinis) – rodo kiekvieno sektoriaus pirminės pajamas (algas, pelną, mokesčius, importą). Trečiasis (dešinysis viršutinis) – kiekvieno sektoriaus galutinio produkto pardavimus atskiroms vartotojų grupėms.

Matricos simbolių reikšmės: X – išlaidos, C – namų ūkių vartojimas, I – privačios investicijos, G – vyriausybės išlaidos, E – eksportas, M – importas, W – algos, P – pelnas ir dividendai, T – mokesčiai.

Naudojama formulė:

$$\Delta X = (I - A)^{-1} \Delta Y \quad (8)$$

Čia: X – kiekvienos ūkio šakos pardavimų sumos vektorius; A – tarppramoninių sandėrių indeksas; Y – galutinio vartojimo paklausos vektorius.

Galutinio vartojimo paklausos pokytis (ΔY) padidins ekonomikos aktyvumo lygį, kas pasireikš išlaidų ir pardavimų tarp sektorių pasikeitimu. Tačiau minėta formulė yra gana primityvi, todėl ją naudojant negaunami patikimi duomenys. Įvedami papildomi koeficientai K ir B . K – kiekvieno sektoriaus produkcijos konkurencingumo su importu koeficientas, B – pirminės atskirų ūkio sektorių pajamos. Tokiu būdu galima apskaičiuoti kaip turistų išlaidų pokytis (ΔT) veikia pirmines pajamas (ΔP). Išvedama formulė:

$$\Delta P = B (1 - K * A)^{-1} \Delta T \quad (9)$$

Pajamų-išlaidų modelis turi nemažai privalumų: jis labai artimas ekonominės pusiausvyros modeliui, todėl pakankamai tikslus; jam pakanka vienkartinio duomenų surinkimo ir tai leidžia analizuoti daug skirtingų ir alternatyvių scenarijų; modelis leidžia pakankamai išsamiai aprašyti pramonės sektorius siejančius ryšius.

Tačiau šis modelis turi ir daugybę trūkumų: jis neįvertina laiko skirtumų tarp pajamų ir išlaidų; iškyla klasifikavimo problema – sunku priskirti kuriai nors ūkio šakai įmones, kurios gamina įvairius produktus; ypač sudėtingas statistinių duomenų rinkimas.

Siekdami šį atvykstamojo turizmo ekonominio poveikio skaičiavimo metodą labiau pritaikyti praktikai, mokslininkai Campbell ir Lampierre (1991) jį patobulino ir pavadino „turizmo išlaidų metodu“. Patobulinimo esmė – naudojant konkrečius statistikos surinkimo būdus sudaromos prielaidos išmatuoti atvykstamojo turizmo ekonominio indėlio dydį, identifikuoti turizmo sektoriaus struktūrą ir įvertinti jo įtaką šalies demografiniams, socialiniams, ekonominiams ir aplinkos ištekliams. Apsiribojama turistų išlaidų nustatymu ir jų palyginimu su kitomis veiklos sritimis. Tam naudojami specifiniai metodai: kelionių barometro, kelionių dienyno, pradžios-pabaigos.

Kelionių barometro metodas – matuojami pokyčiai rodikliuose, kurie tiesiogiai ar netiesiogiai apibūdina atvykstamojo turizmo veiklą. Gautas indeksas įvertina atvykstamojo turizmo aktyvumo mažėjimą ar didėjimą, pvz.: viešbučių užimtumo lygis, pramogų lankomumas, transporto srautų intensyvumas ir kt. Kelionių dienyno metodas siūlo rinkti statistinius duomenis iš pačių turistų, prašant juos atsakyti į klausimus ką ir už kiek pirko (Ligeikienė, 2003).

Nepaisant minėtų patobulinimų, pajamų-išlaidų modelis išlieka daugiau teorinis, nes gauti jam reikalingus statistinius duomenis yra labai sudėtinga, tai reikalauja didelių laiko ir piniginių išteklių. Dėl šios priežasties minėtą modelį sunku taikyti praktikoje, skaičiuojant

atvykstamojo turizmo sektoriaus plėtros poveikį Lietuvos ekonomikai, nes Statistikos departamentas prie LR Vyriausybės nekaupia tokios detalizuotos informacijos, kokia yra reikalinga praktiniams šiuo modeliu paremtiems skaičiavimais.

2.3 Siūlomas investicijų į atvykstamojo turizmo sektorių poveikio šalies ekonomikai vertinimo modelis

Atlikus išsamią šiuo metu mokslinėje literatūroje sutinkamų atvykstamojo turizmo ekonominio poveikio vertinimo modelių analizę, galima daryti išvadą, jog dauguma šių modelių yra palyginti nekompleksiški, abstraktūs, sunkiai pritaikomi praktikoje. Tuo tarpu siekiant įvertinti finansinių instrumentų investicijų efektyvumą, būtinas tinkamas vertinimo modelis pagal svarbiausius kriterijus, kuris leistų gauti konkrečius, kiekybiškai pamatuojamus atsakymus. Tik tokiu būdu galima patikrinti ar buvo pasiekti vieno ar kito finansinio instrumento pagalba planuoti rezultatai.

Dėl šios priežasties magistro darbe buvo pasiūlytas naujas investicijų į atvykstamojo turizmo sektorių ekonominio poveikio šalies ekonomikai vertinimo modelis, kurio pagalba sistemingai ir pagrįstai atlikus vertinimą galima gauti kiekybinius rezultatus. Svarbiausiais vertinimo kriterijais pasirenkami:

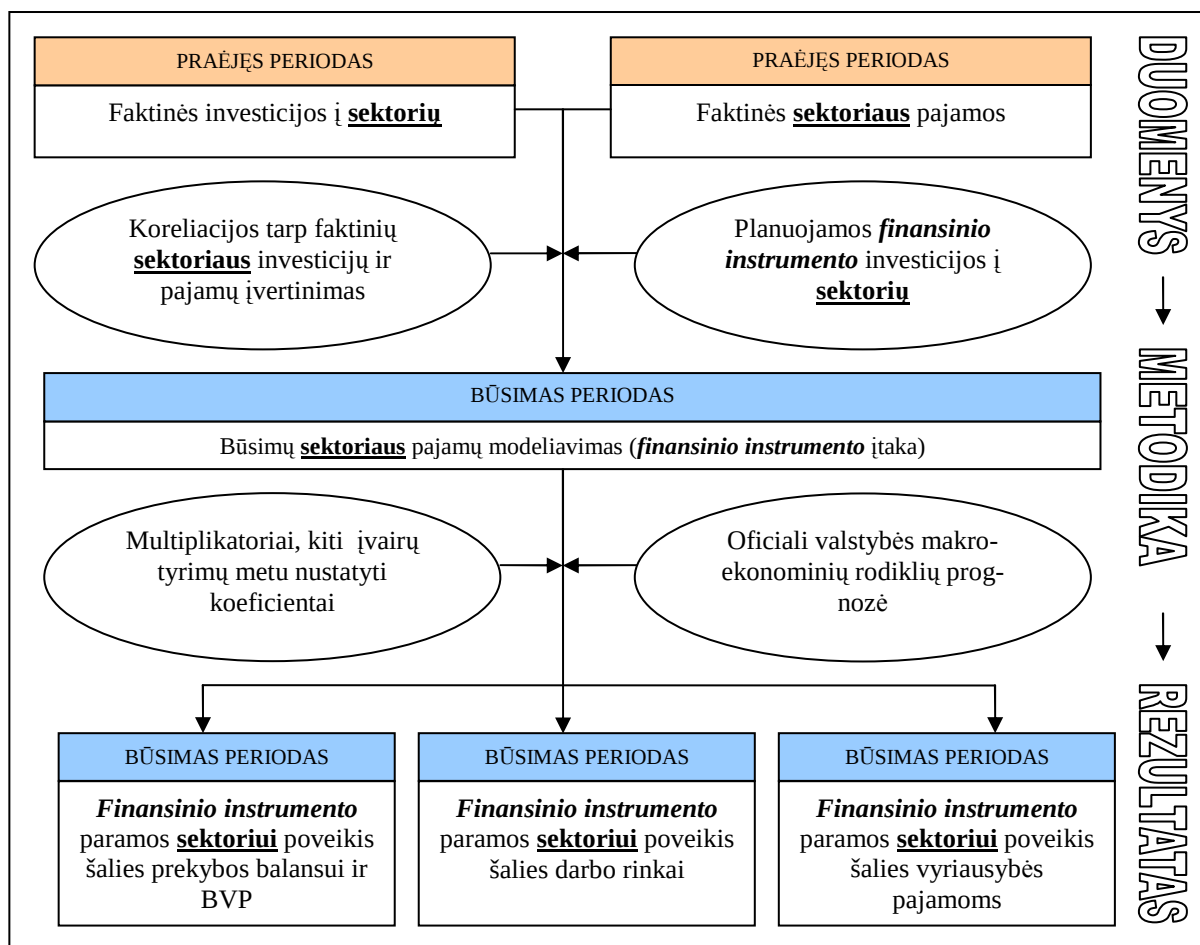
- Atvykstamojo turizmo poveikis prekybos balansui ir bendrajam vidaus produktui;
- Atvykstamojo turizmo poveikis darbo rinkai;
- Atvykstamojo turizmo poveikis šalies biudžetui.

Modeliui yra reikalingi šie išeitiniai duomenys: istorinės (praeito periodo) atvykstamojo turizmo sektoriaus pajamos, istorinės ir planuojamos (būsimo periodo) investicijos, oficialūs vyriausybės patvirtinti viso šalies ūkio makroekonominių rodiklių prognozės duomenys.

Modelyje naudojamas koreliacijos²⁵ metodas, multiplikatoriaus metodas, kiti metodai.

Tyrimo metu naudojamo modelio schema pateikiama žemiau esančiame paveiksle:

²⁵ Prognozė vykdoma MS Excel programoje dviejų funkcijų – „trend“ ir „growth“ pagalba. Su „trend“ funkcijos pagalba skaičiuojama pagal tiesinę regresijos lygtį pagal formulę $y = m * x + b$. „Growth“ funkcija skaičiuoja pagal eksponentinę regresijos lygtį $y = b * m^x$. Prognozuoti galima pamečiui, arba didesniems laiko intervalams (5, 10 m.), arba atskiriems mėnesiams. Mažiausias žinomų prognozuojamų duomenų kiekis – už tris metus. Dirbant su funkcijomis y – tai kintamieji, kurie yra prognozuojami, x – kintamieji, pagal kuriuos atliekama prognozė.

9 pav. Finansinio instrumento (šiuo atveju ES struktūrinių fondų) paramos konkrečiam ūkio sektoriui (šiuo atveju atvykstamajam turizmui) poveikio šalies ekonomikai (makroekonominiams rodikliams) vertinimo metodika

Pirmiausia reikalinga apibrėžti analizuojamą ūkio šaką (šiuo atveju tai atvykstamojo turizmo sektorius). Panaudojant turimus statistinius duomenis, įvertinamos tam tikro laikotarpio (šiuo atveju 2001-2004 m.) investicijos į minėtą ūkio sektorių bei šio sektoriaus generuojamos pajamos. Turint abu skaičius, galima išvesti koreliacinę jų priklausomybę. Nustatytas ryšio tarp investicijų į sektorių ir jo generuojamų pajamų koeficientas leidžia prognozuoti šio sektoriaus generuojamas pajamas ateityje (šiuo atveju 2005-2009 m.²⁶).

Apibrėžus nagrinėjamą finansinį instrumentą (šiuo atveju tai Europos Sąjungos struktūriniai fondai), reikia surinkti informaciją apie planuojamas tam tikro laikotarpio investicijas į analizuojamą sektorių (šiuo atveju tai atvykstamojo turizmo sektorius) per analizuojamą laikotarpį (šiuo atveju 2005-2009 m.). Anksčiau apskaičiuoto koreliacijos

²⁶ Tyrimo periodas apima tiek praeitį, tiek ateitį, tačiau jis glaudžiai susijęs su Europos Sąjungos struktūrinių fondų paramos pradžia.

koeficiento pagalba galima modeliuoti būsimas ūkio šakos pajamas, sąlygotas šio konkretaus finansinio instrumento investicijų.

Būsimo laikotarpio sektoriaus pajamos yra baziniai duomenys visų makroekonominių poveikio rodiklių prognozei.

Prognozei taip reikalingi šie pasirinktam laikotarpiui (šiuo atveju 2005-2009 m.) šalies vyriausybės oficialiai prognozuojami makroekonominiai rodikliai (bendri, viso ūkio):

- Bendrasis vidaus produktas, Lt;
- Bendrojo vidaus produkto augimo tempas, proc.;
- Užsienio prekybos balansas, proc.;
- Užimtųjų skaičius, vnt.;
- Bedarbių skaičius, vnt.;
- Vidutinis darbo užmokestis, Lt;
- Šalies biudžetas, Lt.

Šių duomenų nesant, jų apskaičiavimui galima naudoti „Trend“ funkciją, remiantis faktiniais praeitų periodų duomenimis. Suprantama, tokiu atveju prognozės tikslumas bus mažesnis.

Taip pat reikalingi tyrimų metu nustatyti multiplikatoriai (šiuo atveju atvykstamojo turizmo pajamų multiplikatorius), kiti koeficientai, duomenys apie prognozuojamu laikotarpiu galiosiančius mokesčių tarifus (socialinio draudimo, gyventojų pajamų, pridėtinės vertės, pelno) ir kai kurie kiti duomenys.

Aprašyta metodika leis įvertinti finansinio instrumento (šiuo atveju tai ES struktūriniai fondai) paramos analizuojamai ūkio šakai (šiuo atveju tai atvykstamojo turizmo sektorius) poveikį šioms šalies makroekonominiams rodikliams:

- Užsienio prekybos balanso deficitui (pertekliui), proc.;
- Bendrajam vidaus produktui, proc.;
- Nedarbo lygiui, proc.;
- Valstybės biudžeto dydžiui, proc.

Svarbu pastebėti, jog minėta metodika yra universali ir su tam tikromis korekcijomis iš principo tinka bet kokio finansinio instrumento paramos bet kokiai ūkio šakai efektyvumui vertinti.

3 EUROPOS SĄJUNGOS STRUKTŪRINIŲ FONDŲ PARAMOS LIETUVOS ATVYKSTAMAJAM TURIZMUI POVEIKIO VERTINIMAS

Šioje darbo dalyje, remiantis anksčiau suformuotu modeliu, atliekamas Europos Sąjungos struktūrinių fondų paramos Lietuvos atvykstamajam turizmui poveikio vertinimas. Analizuojamas penkerių metų laikotarpio 2005-2009 m. paramos poveikis: užsienio prekybos balansui ir bendrajam vidaus produktui, darbo rinkai bei šalies biudžetui.

3.1 Paramos dydžio įvertinimas

Norint įvertinti Europos Sąjungos struktūrinių fondų paramos atvykstamajam turizmui poveikį Lietuvos ekonomikai, pirmiausia reikia įvertinti realų šio finansinio instrumento paramos dydį. Jau minėta, kad pagal 2004-2006 m. Bendrąjį programavimo dokumentą Lietuvos atvykstamojo turizmo sektoriui numatoma skirti apie 433,4 mln. Lt, 2007-2013 m. pagal Sanglaudos skatinimo veiksmų programą ir Kaimo plėtros programą – 1313,4 mln. Lt. Paramos dydis pirmuoju periodu sieks 144,5 mln. Lt, antruoju periodu – 187,6 mln. Lt per metus.

Realiai pirmieji 2004-2006 m. periodo paramos pinigai paramą gavusias Lietuvos organizacijas pasiekė tik nuo 2005 m., kadangi užtruko 2004 m. rengtų projektų vertinimas, paramos skyrimo sutartys pasirašytos vėliau. Pagal 2004-2006 metų Lietuvos bendrojo programavimo dokumento nuostatas visi projektai turi būti įgyvendinti ne vėliau kaip iki 2008 m. rugsėjo 1 d. (galioja vadinamoji „N+2 taisyklė, kuri teigia, kad kiekvieno programavimo periodo lėšos turi būti pilnai įsisavintos per du metus nuo jo pabaigos), todėl daroma prielaida, jog minėti 433,4 mln. Lt bus investuoti per 4 metus (2005-2008 m.). Tai sudarys apie 108,6 mln. Lt kasmet.

Galima daryti prielaidą, jog analogiška situacija bus ir 2007-2013 m. programavimo periode. Tokiu būdu realiai lėšos bus investuotos per 2008-2015 m. laikotarpį, kas sudarys 164,2 mln. Lt kasmet.

Remiantis Europos Sąjungos struktūrinių fondų paramą reglamentuojančiais teisės aktais, įgyvendinant šio instrumento pagalba finansuojamus projektus yra būtinos įvairios papildomos susijusios veiklos: projekto draudimas, projekto viešinimas, projekto auditas. Be to, dalis minėtų lėšų bus išleista projektus įgyvendinančių organizacijų darbuotojų darbo užmokesčiams, konsultacinėms ir kitoms paslaugoms, o ne investicijoms į tiesiogiai su atvykstamojo turizmo sektoriaus plėtra susijusia infrastruktūra ar veiklomis. (LR Finansų

ministro 2005 m. vasario 4 d. įsakymas Nr. 1K-041 „Dėl Lietuvos 2004–2006 m. Bendrojo programavimo dokumento priemonių ir projektų, finansuojamų įgyvendinant šias priemones, administravimo ir finansavimo taisyklių patvirtinimo“, 2005).

Tokiu būdu daroma prielaida, jog tik maždaug 90 proc. ES paramos lėšų iš tikrųjų atiteks atvykstamojo turizmo sektoriui. 2005-2008 m. realios Europos Sąjungos struktūrinių fondų paramos investicijos kasmet sieks 97,7 mln. Lt, o 2008-2015 m. – 147,8 mln. Lt.

Tikslūs statistiniai duomenys apie investicijas į atvykstamojo turizmo sektorių dėl anksčiau minėtų priežasčių (skiriasi autorių nuomonės dėl atvykstamojo turizmo sektoriaus apibrėžimo ir kt.) nėra fiksuojama. Europos Sąjungos struktūrinių fondų paramą reikėtų vertinti kaip pinigų srautus iš užsienio arba kaip tiesiogines užsienio investicijas. Remiantis Labanauskaitės (2002) daktaro disertacijoje naudojama praktika, tiesioginėmis užsienio investicijomis į atvykstamojo turizmo sektorių laikoma tiesioginių užsienio investicijų į poilsio organizavimo, kultūrinę ir sportinę veiklą bei tiesioginių užsienio investicijų į viešbučių ir restoranų sektorių suma.

4 lentelė

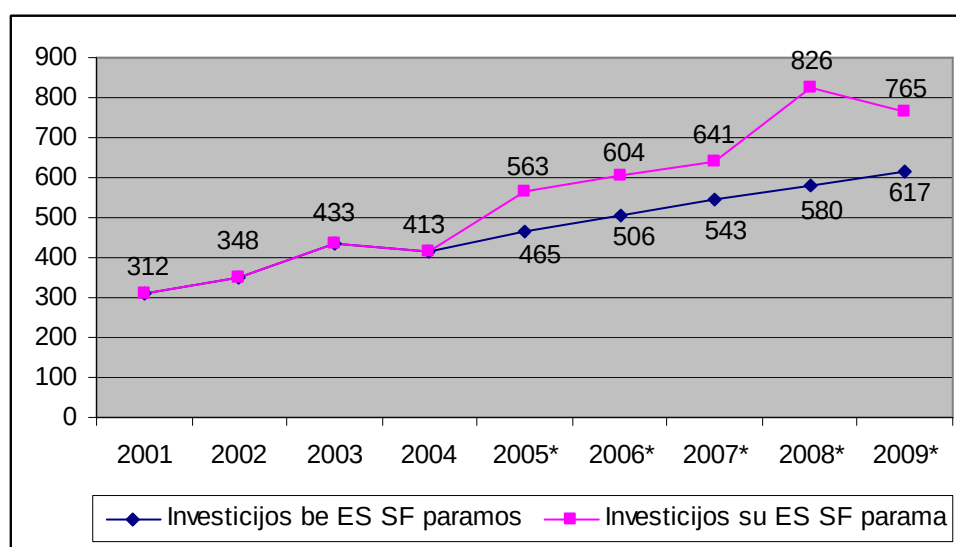
**Tiesioginės užsienio investicijos į Lietuvos atvykstamojo turizmo sektorių 2001-2009 m.,
mln. Lt**

Metai	2001	2002	2003	2004	2005*	2006*	2007*	2008*	2009*
Faktinės investicijos į Lietuvos atvykstamojo turizmo sektorių ir prognoze „Trend“ funkcijos pagalba									
Investicijos į poilsio organizavimo, kultūrinę ir sportinę veiklą	86	151	205	220	-	-	-	-	-
Investicijos į viešbučių ir restoranų sektorių	226	197	228	193	-	-	-	-	-
Investicijos į Lietuvos atvykstamojo turizmo sektorių (VISO)	312	348	433	413	465	506	543	580	617
Planuojamos ES struktūrinių fondų investicijos į Lietuvos atvykstamojo turizmo sektorių									
Investicijos į Lietuvos atvykstamojo turizmo sektorių (2004-2006 m. periodas)	-	-	-	-	98	98	98	98	-
Investicijos į Lietuvos atvykstamojo turizmo sektorių (2007-2013 m. periodas)	-	-	-	-	-	-	-	148	148
Investicijos į Lietuvos atvykstamojo turizmo sektorių (VISO)	-	-	-	-	98	98	98	246	148
Bendros kitų šaltinių ir ES struktūrinių fondų investicijos į Lietuvos atvykstamojo turizmo sektorių									
Investicijos į Lietuvos atvykstamojo turizmo sektorių (VISO)	312	348	433	413	563	604	641	826	765

Šaltinis: Statistikos departamentas prie LR Vyriausybės, 2006; 2004-2006 m. Bendrasis programavimo dokumentas, 2004; Nacionalinė bendroji strategija: 2007-2013 m., 2006 m.; Lietuvos kaimo plėtros 2007-2013 m. programa, 2006; * - prognozė

Investicijos į Lietuvos atvykstamojo turizmo sektorių 2001-2004 m. sudarė 1506 mln. Lt arba vidutiniškai 377 mln. Lt kasmet. Investicijos į sektorių nuo 2001 m. kiekvienais metais augo (išskyrus 2004 m. sumažėjimą) vidutiniškai po 18 proc. Metinis investicijų srautas 2004 m. buvo 32,3 proc. didesnis nei 2001 m.

Investicijų į Lietuvos atvykstamojo turizmo sektorių apimtis 2005-2008 m.²⁷ prognozuojama naudojant „Trend“ funkciją. Situacija vaizduojama žemiau esančiame paveiksle.

10 pav. Investicijos į Lietuvos atvykstamojo turizmo sektorių 2001-2009 m., mln. Lt

Šaltiniai: Statistikos departamentas prie LR Vyriausybės, 2006; * – prognozė

Atliekant tiesioginių užsienio investicijų į Lietuvos atvykstamojo turizmo sektorių prognozę 2005-2008 m., nagrinėjamos dvi alternatyvos: be Europos Sąjungos struktūrinių fondų paramos ir su ja.

- **Pirmosios alternatyvos** atveju daroma prielaida, jog investicijos 2005-2008 m. augs panašiu tempu kaip ir 2001-2004 m.: 2005 m. investicijos išaugs 12,6 proc. ir sudarys 465 mln. Lt, 2006 m. – 8,7 proc. ir 506 mln. Lt, 2007 m. – 7,3 proc. ir 543 mln. Lt, 2008 m. – 6,8 proc. ir 580 mln. Lt, 2009 m. – 6,4 proc. ir 617 mln. Lt. Bendras investicijų srautas 2005-2009 m. sudarys 2710 mln. Lt.

- **Antrosios alternatyvos** atveju prie prognozuojamos investicijų sumos papildomai pridedamos planuojamos gauti Europos Sąjungos struktūrinių fondų paramos lėšos. Tokiu būdu

²⁷ Nors 2005 m. duomenys realiai yra prieinami, šiems metams naudojami ne faktiniai, o prognozuojami duomenys. 2005 m. yra pirmieji Europos Sąjungos struktūrinių fondų paramos metai, todėl faktinių duomenų naudojimas jau apimtų paramos poveikį ir dėl šios priežasties atsirastų dideli netikslumai.

prognozuojama, jog investicijos į atvykstamojo turizmo sektorių 2005 m. sudarys 563 mln. Lt, 2006 m. – 604 mln. Lt, 2007 m. – 641 mln. Lt, 2008 m. – 826 mln. Lt 2009 m. – 765 mln. Lt. Bendras investicijų srautas 2005-2009 m. sudarys 3398 mln. Lt arba 688 mln. Lt daugiau nei pirmosios alternatyvos atveju.

Apskaičiavus numatomą tiesioginių užsienio investicijų į Lietuvos atvykstamojo turizmo sektorių augimą, galima prognozuoti pajamų iš šio sektoriaus apimtį ateityje. Detaliau paanalizavus tiesioginių užsienio investicijų ir pajamų iš atvykstamojo turizmo ryšį, buvo nustatyta, jog 2001-2004 m. Lietuvoje santykis tarp pajamų iš atvykstamojo turizmo ir tiesioginių užsienio investicijų į turizmo sektorių vidutiniškai sudarė 5,07 (2001 - 4,91, 2002 - 5,37, 2003 – 4,49, 2004 – 5,50). Remiantis prielaida, jog šis santykis ir ateityje išliks panašus, buvo apskaičiuotos 2005-2009 m. pajamos iš atvykstamojo turizmo, įvertinant Europos Sąjungos struktūrinių fondų paramą turizmui. Minėtu laikotarpiu prognozuojamų investicijų suma dauginama iš koeficiento 5,07. Skaičiavimo rezultatai pateikiami 5-oje lentelėje.

5 lentelė

Pajamos iš atvykstamojo turizmo, mln. Lt

Metai	2001	2002	2003	2004	2005*	2006*	2007*	2008*	2009*
Pajamos iš atvykstamojo turizmo, mln. Lt (be Europos Sąjungos struktūrinių fondų paramos)	1532	1870	1944	2273	2358	2563	2751	2939	3127
Pajamos iš atvykstamojo turizmo, mln. Lt (be Europos Sąjungos struktūrinių fondų parama)	1532	1870	1944	2273	2854	3060	3248	4186	3878
Pajamų skirtumas dėl Europos Sąjungos struktūrinių fondų paramos	0	0	0	0	497	497	497	1247	750

Šaltiniai: Statistikos departamentas prie LR Vyriausybės, 2006; * – prognozė

Lietuvos atvykstamojo turizmo sektoriaus pajamos pirmosios alternatyvos atveju (be Europos Sąjungos struktūrinių fondų paramos) 2005-2009 m. iš viso sieks 13,738 mlrd. Lt. Antrosios alternatyvos atveju (įvertinus paramą atvykstamajam turizmui iš Europos Sąjungos struktūrinių fondų) šio sektoriaus pajamos 2005-2009 m. sudarys 17,226 mln. Lt. Tokiu būdu, galima prognozuoti, jog vien tik dėl Europos Sąjungos struktūrinių fondų paramos Lietuvos atvykstamajam turizmui šis sektorius per 2005-2009 m. papildomai gaus apie 3488 mln. Lt pajamų.

Įvertinus pajamų iš atvykstamojo turizmo augimą dėl Europos Sąjungos struktūrinių fondų turizmui skirtos paramos, jau galima analizuoti daugybę kitų dalykų: šios paramos poveikį užsienio prekybos balanso deficitui (pertekliui), bendrajam vidaus produktui, nedarbo lygiui, valstybės biudžeto dydžiui ir kt.

3.2 Paramos poveikis užsienio prekybos balansui ir bendrajam vidaus produktui

Ankstesniuose skyriuose buvo prieita išvados, jog atvykstamasis turizmas daugelio mokslininkų nuomone yra traktuojamas kaip „nematomas eksportas“. Dėl šios priežasties pajamų iš atvykstamojo turizmo augimas yra betarpiškai susijęs su šalies grynojo eksporto augimu.

Lietuvos prekių importo ir eksporto balansas 2004 m. buvo neigiamas – importas sudarė 34096 mln. Lt., eksportas – 25728 mln. Lt. Tokiu būdu importas viršijo eksportą 8368 mln. Lt arba 32,5 proc. Paslaugų balansas, priešingai, buvo teigiamas – eksportas viršijo importą 2557 mln. Lt arba 58,8 proc. (paslaugų eksportas sudarė 6906 mln. Lt, importas – 4349 mln. Lt). Tačiau bendras Lietuvos prekių ir paslaugų užsienio prekybos balansas 2004 m. buvo neigiamas ir siekė -5811 mln. Lt arba 17,8 proc.

2006 m. gruodžio 8 d. LR Vyriausybės nutarimu Nr. 1230 patvirtintoje „Lietuvos konvergencijos 2006 m. programoje“ pateikiamas oficiali prekybos ir paslaugų balanso prognozė 2009 m. Prognozuojama, jog prekių ir pasaugų eksportas sieks 53079 mln. Lt, importas – 67837 mln. Lt. Tokiu būdu prekybos balansas bus neigiamas ir sieks (-14758) mln. Lt arba 27,8 proc.

2009 m. pajamų iš atvykstamojo turizmo padidėjimas Europos Sąjungos struktūrinių fondų paramos dėka sudarys 750 mln. Lt. Galima apskaičiuoti, jog eliminavus šios paramos naudą, Lietuvos prekių ir paslaugų prekybos balansas būtų dar blogesnis ir siektų -15508 mln. Lt ((-14758) mln. Lt – 750 mln. Lt). Tokiu būdu vien tik Europos Sąjungos struktūrinių fondų parama atvykstamojo turizmui sektoriui leis sumažinti Lietuvos užsienio prekybos balanso deficitą 4,8 proc. ($750 \text{ mln. Lt} / 15508 \text{ mln. Lt} * 100 \text{ proc.}$).

Užsienio prekybos balanso prognozė

Rodiklis / metai	2005	2006	2007	2008	2009
Eksportas, mln. Lt	37850,5	42846,77	45760,35	49329,65	53078,71
Prognozuojamas augimas, proc.		13,2	6,8	7,8	7,6
Importas, mln. Lt	47530	54611,97	58161,75	62407,56	67837,01
Prognozuojamas augimas, proc.		14,9	6,5	7,3	8,7
Užsienio prekybos balansas, mln. Lt	-9679,5	-11765,2	-12401,4	-13077,9	-14758,3
Užsienio prekybos balansas, proc.	-25,6	-27,5	-27,1	-26,5	-27,8

Šaltinis: Adaptuota pagal Lietuvos konvergencijos 2006 m. programą

Kadangi šalies užsienio prekybos balansas ir bendrasis vidaus produktas yra betarpiškai susiję, toliau prognozuojamas Lietuvos BVP dviejų alternatyvų atveju: su Europos Sąjungos struktūrinių fondų parama ir be jos.

Remiantis Statistikos departamento prie LR Vyriausybės duomenimis, Lietuvos bendrasis vidaus produktas 2005 m. augo 7,1 proc. Remiantis „Lietuvos konvergencijos 2006 m. programoje“ pateikiamomis oficialiomis prognozėmis, Lietuvos BVP 2006 m. turėtų augti 7,8 proc., 2007 m. – 6,3 proc., 2008 m. – 5,3 proc., 2009 m. – 4,5 proc. Šis augimas gali būti traktuojamas kaip prognozuojamas Lietuvos bendrasis vidaus produktas augimas su Europos Sąjungos struktūrinių fondų parama.

2004 m. Europos Komisijos užsakymu įmonė „DG REGIO“ kartu su „EUROSTAT“ atliko ekonometrinę analizę, kurioje įrodė, jog 1994-2001 m. keturių tuo metu Europos Sąjungos struktūrinių fondų paramą gavusių šalių bendrasis vidaus produktas augo daug greičiau, nei tų kurios paramos negavo. Oficialūs analizės rezultatai paskelbti Europos Komisijos pranešime „Nauja partnerystė konvergencijos konkurencingumo bendradarbiavimo labui“. Atlikto tyrimo metu buvo pakankamai tiksliai įvertinta šio finansinio instrumento paramos įtaka paramą gavusių šalių bendrajam vidaus produktui. Nustatyta, kad minėtu laikotarpiu Graikijos BVP dėl Europos Sąjungos struktūrinių fondų paramos augo 2,2 proc. punkto greičiau nei būtų augęs be jos, Ispanijos – 1,4 proc., Airijos – 2,8 proc. ir Portugalijos – 4,7 proc. Taigi, vidutiniškai Europos Sąjungos struktūrinių fondų parama leido šių keturių šalių bendrajam vidaus produktui augti apie 2,8 proc. punkto greičiau, nei jis būtų augęs be šios finansinės paramos (Europos Komisija, 2004 m.).

Iki narystės Europos Sąjungoje ir jos finansinių instrumentų paramos Airijos Respublika buvo labai panaši į Lietuvą ne tik savo plotu ir gyventojų skaičiumi, bet ir palyginti dideliu nedarbu, silpnai išvystyta infrastruktūra, nepakankama darbuotojų kvalifikacija ir palyginti žemomis investicijomis. Todėl galima daryti prielaidą, kad Europos Sąjungos struktūrinių fondų poveikis Lietuvos bendrajam vidaus produktui galėtų būti labai panašus, kaip ir Airijos

bei visų minėtų keturių šalių vidurkis – 2,8 proc. punkto spartesnis bendrojo vidaus produkto augimas kasmet.

2005-2009 m. paramos periodu prognozuojamas Lietuvos bendrasis vidaus produktas pateikiamas 7-oje lentelėje.

7 lentelė

Lietuvos Bendrasis vidaus produktas 2001-2009 m. su ir be Europos Sąjungos parama

Metai	2001	2002	2003	2004	2005*	2006*	2007*	2008*	2009*
Su Europos Sąjungos struktūrinių fondų parama									
Augimas, proc.	6,4	6,9	9,6	6,7	7,1	7,8	6,3	5,3	4,5
BVP, mlrd. Lt	49,5	52,9	58,0	61,9	66,3	71,5	76,0	80,0	83,6
Be Europos Sąjungos struktūrinių fondų paramos									
Augimas, proc.	6,4	6,9	9,6	6,7	4,3	5,0	3,5	2,5	1,7
BVP, mlrd. Lt	49,5	52,9	58,0	61,9	64,6	67,8	70,2	71,9	73,1
BVP skirtumas dėl ES SF paramos, mlrd. Lt	-	-	-	-	1,7	3,7	5,8	8,1	10,5

Šaltiniai: Statistikos departamentas prie LR Vyriausybės, 2006; * – prognozė

Kaip matyti iš pateiktos lentelės, prognozuojama, jog Lietuvos bendrojo vidaus produkto padidėjimas dėl Europos Sąjungos struktūrinių fondų paramos 2009 m. sudarys 10,5 mlrd. Lt. Tačiau šis augimas bus sąlygotas visos finansinio instrumento paramos visiems remiamiesiems sektoriams (gamybai, informacinių technologijų plėtrai, švietimui, sveikatos apsaugai ir t.t.). Paramos poveikį išskirtinai vien tik atvykstamojo turizmo sektoriui ir jo kiekybinę išraišką bendrajam vidaus produktui prognozuoti sudėtinga, nes ūkio sektoriai skiriasi sukuriama pridėtine verte, investicijų grąža, pelningumu, ateities perspektyvomis ir daugybe kt. Tokiu būdu atskirų ūkio šakų įtaka bendrajam vidaus produktui esamuju laikotarpiu priklauso nuo daugybės skirtingų faktorių, kurie ateityje gali keistis ir labai smarkiai įtakoti rezultatus.

8 Lentelė

Bendra Europos Sąjungos struktūrinių fondų parama Lietuvai

Metai	VISO	2005	2006	2007	2008	2009
2004-2006 m. periodo parama, Lt	4179	1045	1045	1045	1045	-
2007-20013 m. periodo parama, Lt	36000	-	-	-	4500	4500
VISO	40179	1045	1045	1045	5545	4500
Metai	2010	2011	2012	2013	2014	2015
2004-2006 m. periodo parama, Lt	-	-	-	-	-	-
2007-20013 m. periodo parama, Lt	4500	4500	4500	4500	4500	4500
VISO	4500	4500	4500	4500	4500	4500

Šaltiniai: 2004-2006 m. Bendrasis programavimo dokumentas, 2004; Nacionalinė bendroji strategija: 2007-2013 m., 2006 m.; Lietuvos kaimo plėtros 2007-2013 m. programa, 2006

Iš viso Europos Sąjungos struktūrinių fondų parama Lietuvai 2005-2009 m. sudarys 13180 mln. Lt. Parama atvykstamojo turizmo sektoriui sudarys 761 mln. Lt (žr. skyrelį 3.1.) arba 5,8 proc. visos paramos. LR Vyriausybei ir Europos Komisijai sprendžiant finansinio instrumento paramos kryptis, buvo pasirinktos tos, kuriose investicijos duos didžiausią naudą. Tokiu būdu galima daryti prielaidą, jog investicijos į visus sektorius duos panašią naudą, todėl ir bendrojo vidaus produkto padidėjimas kiekvieno sektoriaus dėka bus proporcingas investicijų sumai. Galima apskaičiuoti, jog 2009 m. Europos Sąjungos struktūrinių fondų paramos įtakoto 10,5 mlrd. Lt bendrojo vidaus produkto padidėjimo, 5,8 proc. arba 609 mln. Lt. bus atvykstamojo turizmo sektoriaus „indėlis“.

Remiantis „Lietuvos konvergencijos 2006 m. programoje“ pateikiamomis oficialiomis prognozėmis Lietuvos bendrasis vidaus produktas 2009 m. galėtų siekti 83,6 mlrd. Lt (su Europos Sąjungos struktūrine parama). Be šios paramos bendrasis vidaus produktas siektų 73,1 mlrd. Lt (žr. 7 lentelę). Tokiu būdu galima daryti išvadą, jog Europos Sąjungos parama atvykstamajam turizmui leis padidinti bendrąjį vidaus produktą ($0,609 \text{ mlrd. Lt} / 73,1 \text{ mlrd. Lt} * 100 \text{ proc.} = 0,8 \text{ proc.}$).

Panaudojus sukurtą modelį gauti atsakymai į visus iškeltus klausimus:

9 lentelė

Tyrimo rezultatai

Klausimas	Atsakymas
Kiek Europos Sąjungos struktūrinių fondų parama leis padidinti šalies eksportą (Lt)	750 mln. Lt (2009 m.)
Kiek Europos Sąjungos struktūrinių fondų parama leis sumažinti šalies prekybos sąskaitos deficitą arba padidinti perteklių (proc.)	4,8 proc. (2009 m.)
Kiek Europos Sąjungos struktūrinių fondų parama leis padidinti šalies bendrąjį vidaus produktą (proc.)	0,8 proc. (2009 m.)

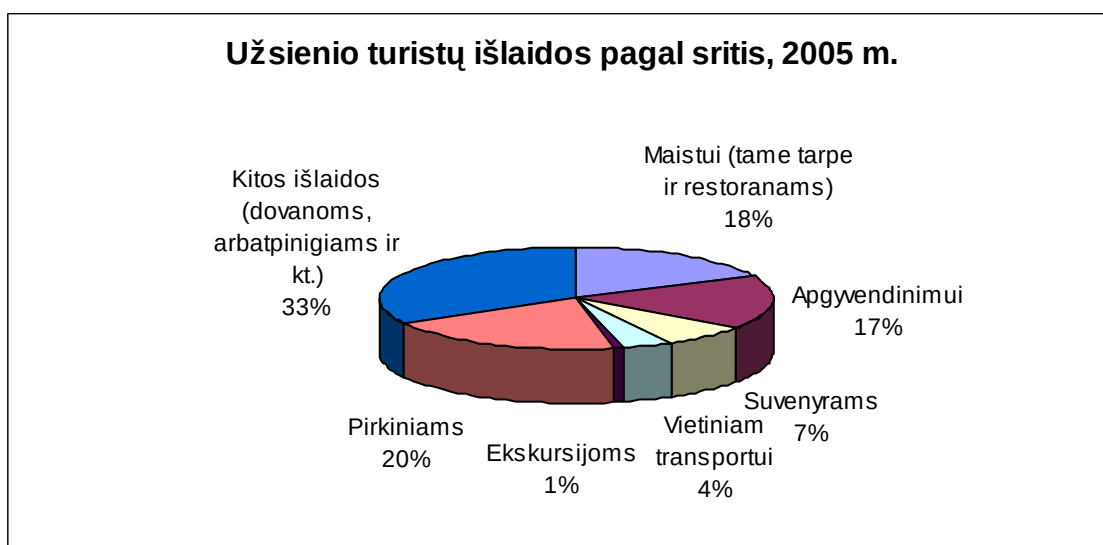
3.3 Lietuvos atvykstamojo turizmo pajamų multiplikatorius

Ankstesniuose magistro darbo skyriuose buvo įvertintas investicijų į atvykstamojo turizmo sektorių sąlygotas šio sektoriaus pajamų padidėjimas. Tačiau, kaip jau buvo minėta, netiesioginę naudą patiria ne tik šis, tačiau ir kiti sektoriai. Norint įvertinti realią atvykstamojo turizmo sektoriaus generuojamų pajamų įtaką visai Lietuvos ekonomikai, reikia apskaičiuoti Lietuvos atvykstamojo turizmo multiplikatorių. Remiamasi teorinėje šio darbo dalyje aprašyta mokslininko Lundberg (1995) formule:

$$\text{Multiplikatorius} = 1 / (1 - C + M)$$

Čia: C – ribinis polinkis vartoti; M – ribinis polinkis importuoti.

Sparčiai kintat Lietuvos atvykstamojo turizmo šakos infrastruktūrai ir turistų poreikiams, kinta ir ribinis polinkis importui. Siekiant įvertinti su Lietuvos atvykstamuoju turizmu susijusį polinkį importuoti, galima detaliau panagrinėti atvykusių užsienio turistų išlaidas pagal atskiras sritis.

11 pav. Užsienio turistų išlaidos pagal sritis, 2005 m.

Šaltinis: Statistikos departamentas prie LRV, 2005

Remiantis 2005 m. Statistikos departamento prie LR Vyriausybės kokybiniu tyrimu, maistui ir apgyvendinimui užsienio turistai Lietuvoje skyrė apie 35 proc. visų savo išlaidų, suvenyrams, transportui ir ekskursijoms – 12 proc. Šios prekės ir paslaugos bendrai sudarė apie 50 proc. ir praktiškai 100 proc. buvo vietinės gamybos. Kitos išlaidos pirkiniams ir dovanoms taip pat sudarė apie pusę visų turistų išlaidų, tačiau tai jau daugiausia užsienio šalyse pagaminta produkcija – rūbai, technika ir kt.

Tačiau šiame darbe skaičiuojant Lietuvos atvykstamojo turizmo pajamų multiplikatorių remiamasi Jungtinių Tautų Organizacijos Tarptautinio prekybos centro (UNITC – United Nations International Trade Center) ekspertų apskaičiavimais. Jų duomenimis su Lietuvos atvykstamuoju turizmu susijęs ribinis polinkis importuoti yra 0,5, o ribinis polinkis taupyti – 0,2.

Tokiu būdu Lietuvos atvykstamojo turizmo pajamų multiplikatorius yra:

$$\text{Multiplikatorius} = 1 / 1 (1 - 0,8 + 0,5) = 1,43.$$

Šio darbo 3.1. skyriuje buvo atlikta Lietuvos atvykstamojo turizmo pajamų prognozė 2005-2009 m. dviejų alternatyvų atvejais: be Europos Sąjungos struktūrinių fondų paramos ir su ja. Bendras prognozuojamas skirtumas per 5 metus – 3488 mln. Lt. Tokiu būdu galima įvertinti bendrą šių išlaidų dalį Lietuvos ekonomikai: 3488 mln. Lt. * 1,43 = 4988 mln. Lt. Multiplikatoriaus efekto skaičiavimas pateiktas žemiau esančioje lentelėje.

10 lentelė

Bendros visų Lietuvos ūkio šakų pajamos 2005-2009 m. dėl Europos Sąjungos struktūrinių fondų paramos atvykstamojo turizmo sektoriui

Etapas	ΔS	ΔM	ΔY
1	-	-	3488,0
2	697,6	1744,0	1046,4
3	209,3	523,2	313,9
4	62,8	157,0	94,2
5	18,8	47,1	28,3
6	5,7	14,1	8,5
7	1,7	4,2	2,5
8	0,5	1,3	0,8
9	0,2	0,4	0,2
10	0,0	0,1	0,1
...	...	...	...
VISO	-	-	4988,1

Cia: ΔY – pajamų pokytis, ΔS – santaupų pokytis, ΔM – importo pokytis. Santaupoms skiriama 20 proc. visų pajamų (ribinis polinkis taupyti – 0,2), importui 50 proc. (ribinis atvykstamojo turizmo polinkis importuoti – 0,5)

Naudojant multiplikatoriaus metodą apskaičiuota, jog 2005-2009 m. pajamų iš atvykstamojo turizmo padidėjimas 3488 mln. Lt atneš dar apie 1500 mln. Lt pajamų kitoms Lietuvos ūkio šakoms. Remiantis užsienio mokslininkų atliktais tyrimais (Nathan, 1996), galima teigti, jog didžioji šių pajamų dalis atitenka statybos pramonei, žemės ūkiui, transportui ir kitoms ūkio šakoms.

3.4 Paramos poveikis darbo rinkai

Ankstesniuose skyriuose buvo prieita išvados, jog atvykstamasis turizmas prisideda prie papildomų darbo vietų kūrimo.

Norint įvertinti Europos Sąjungos struktūrinių fondų paramos Lietuvos atvykstamajam turizmui įtaką šalies nedarbui, pirmiausia reikia įvertinti, realiai atvykstamojo turizmo

sektoriaus sukuriamas darbo vietas. Skaičiavimams naudojama Labanauskaitės (2002) siūloma formulė:

$$E = (Tx + Tc) * L * n / BVP$$

Čia: *E* - atvystamojo turizmo ekonominio produkto sukuriamų darbo vietų skaičius; *Tx* – užsienio lankytojų išlaidos atvykstamojo turizmo ekonominiam produktui; *Tc* – pajamos, gautos už keleivių pervežimą tarptautiniais maršrutais; *n* – BVP multiplikatorius; *L* – bendras užimtųjų skaičius.

Visi reikalingi rodikliai žinomi iš ankstesnių šio darbo skyrių. Tokiu būdu skaičiuojamas 2004 m. atvystamojo turizmo ekonominio produkto sukuriamų darbo vietų skaičius:

$E_{2004} = (2273 \text{ mln. Lt}) * 1,4436 \text{ mln. užimtųjų} * 1,43 / 61900 \text{ mln. Lt} = 0,0758 \text{ mln.}$
darbo vietų = 75,8 tūkst. darbo vietų

Apskaičiuota, jog atvykstamojo turizmo ekonominis produktas Lietuvoje 2004 m. sukūrė 75,8 tūkst., kas sudarė 5,3 proc. visų šalies darbo vietų.

Naudojant tą pačią formulę galima apskaičiuoti ir 2009 m. atvykstamojo turizmo ekonominio produkto sukuriamų darbo vietų skaičių. Skaičiuojami 2 variantai: be Europos Sąjungos struktūrinių fondų paramos atvykstamojo turizmo sektoriui ir su ja.

Pirmiausia reikalinga apskaičiuoti visus kintamuosius:

- **Pajamų iš atvykstamojo turizmo** dydis 2009 m. buvo apskaičiuotas anksčiau (žr. 3.1 skyrių): 2009 m su Europos Sąjungos struktūrinių fondų parama jos sudarytų 3878 mln. Lt, be paramos – 3127 mln. Lt.

11 lentelė

Užimtųjų skaičiaus prognozė

Rodiklis / metai	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Užimtųjų skaičius, tūkst.	1443,6	1473,9	1521,1	1528,7	1536,3	1540,9
Augimas, proc.	-	-	3,2	0,5	0,5	0,3
Nedarbo lygis, proc.			5,3	4,9	4,9	4,9

Šaltinis: Adaptuota pagal Lietuvos konvergencijos 2006 m. programą

- **Užimtųjų skaičius** 2009 m. prognozuojamas remiantis oficialiai patvirtinta „Lietuvos konvergencijos 2006 m. programa“. Kadangi bus skaičiuojamas užimtumo rodiklis atvykstamojo turizmo sektoriuje, siekiant išvengti šio (bendro užimtųjų skaičiaus)

kintamojo įtakos, bendras šalies užimtųjų skaičius 2009 m. abiejų alternatyvų atvejais (su Europos Sąjungos struktūrinių fondų parama ir be jos) imamas vienodas – 1,541 mln.

- Daroma prielaida, kad gyventojų ribinis polinkis vartoti ir atvykstamojo turizmo ribinis polinkis importuoti 2009 m. smarkiai nesikeis ir išliks atitinkamai 0,2 ir 0,5. Tokiu būdu Lietuvos atvykstamojo turizmo **multiplikatorius** išliks apie 1,43.
- Lietuvos **bendrojo vidaus produkto** prognozė 2009 m. su Europos Sąjungos struktūrinių fondų parama ir be jos buvo apskaičiuota 3.2 skyriuje. Ji atitinkamai sieks 83,6 mlrd. Lt ir 73,1 mlrd. Lt.

Turint visus reikalingus kintamuosius, galima apskaičiuoti atvykstamojo turizmo ekonominio produkto sukuriamų darbo vietų skaičių 2009 m. abiem atvejais:

$$1) E_{be ES SF paramos} = 3127 \text{ mln. Lt} * 1,541 \text{ mln. žm.} * 1,43 / 73100 \text{ mln. Lt} = 0,0943 \text{ mln. darbo vietų} = 94,3 \text{ tūkst. darbo vietų}$$

$$2) E_{su ES SF parama} = 3878 \text{ mln. Lt} * 1,541 \text{ mln. žm.} * 1,43 / 83600 \text{ mln. Lt} = 1,022 \text{ mln. darbo vietų} = 102,2 \text{ tūkst. darbo vietų}$$

Apskaičiuota kad, 2009 m. dėl Europos Sąjungos struktūrinių fondų paramos Lietuvos atvykstamojo turizmo sektoriui, bus sukurta papildomai sukurta (102,2 – 94,3) 7,9 tūkst. darbo vietų.

Remiantis „Lietuvos konvergencijos 2006 m. programa“, prognozuojama, jog 2009 m. užimtųjų skaičius sieks 1540,9 tūkst., o nedarbo lygis 4,9 proc. Vadinasi prognozuojamas darbingo amžiaus asmenų skaičius yra 1540,9 tūkst. / (1 – 0,049) = 1620,3 tūkst. Tuomet bedarbių skaičius siekia 1620,3 tūkst. – 1540,9 tūkst. = 79,4 tūkst.

Galima daryti prielaidą, jog be Europos Sąjungos struktūrinių fondų paramos Lietuvos atvykstamojo turizmo sektoriui 2009 m. nebūtų sukurta 7,9 tūkst. darbo vietų ir bedarbių skaičius siektų 79,4 tūkst. + 7,9 tūkst. = 87,3 tūkst. Tokiu būdu nedarbo lygis 2009 m. šalyje siektų 87,3 tūkst. / 1620,3 tūkst. = 5,4 proc.

Apskaičiuojama, jog vien dėl Europos Sąjungos struktūrinių fondų paramos Lietuvos atvykstamojo turizmo sektoriui 2009 m. šalies nedarbo lygis bus 0,5 procentinio punkto mažesnis (5,4 proc. – 4,9 proc. = 0,5 proc.).

Remiantis Gartner (1996) tyrimais apie atvykstamojo turizmo poveikį nedarbo lygiui ir darbo jėgos kainai, galima teigti, jog šiuo metu Lietuvoje vyrauja vidutinis nedarbo lygis, todėl investicijų į atvykstamojo turizmo sektorių sąlygotas papildomas darbo vietų poreikis greičiau mažins nedarbą nei didins sektoriaus atlyginimus. Kadangi sektoriaus darbo vietos reikalauja palyginti mažos kvalifikacijos, o darbo jėgos pasiūla išliks vidutinė, atlyginimai atvykstamojo turizmo sektoriuje ženkliai neturėtų augti.

Lentelėje Nr. 12 pateikiami duomenys apie faktinį 2001-2006 m. ir prognozuojamą 2007-2009 m. neto darbo užmokestį visame šalies ūkyje bei viešbučių ir restoranų sektoriuje. Kadangi statistikos šaltiniuose nepateikiami duomenys apie darbo užmokestį atvykstamojo turizmo sektoriuje (dėl jau minėtų priežasčių – skirtingų teorijų šalininkų nesutarimo kas yra atvykstamojo turizmo sektorius), pagal kai kurių autorių (Labanauskaitė, 2002) rekomendaciją laikysime, kad jis atitinka darbo užmokestį viešbučių ir restoranų sektoriuje.

Analizuojant vidutinį mėnesinį neto darbo užmokestį visame šalies ūkyje 2007-2009 m., buvo remiamasi oficialiomis Lietuvos konvergencijos 2006 m. programoje pateikiamomis prognozėmis.

2000-2006 m. vidutinis mėnesinis neto darbo užmokestis viešbučiuose ir restoranuose sudarė maždaug 55,1 proc. vidutinio mėnesinio neto darbo užmokesčio šalies ūkyje (2001 m. 53,6 proc., 2002 m. – 53,4 proc., 2003 m. – 54,1 proc., 2004 m. – 57,1 proc., 2005 m. – 57,4 proc., 2006 m. – 55,0 proc.). Daroma prielaida, jog 2007-2009 m. šis santykis išliks panašus. Tokiu būdu, turint prognozuojamus vidutinio mėnesinio neto darbo užmokesčio šalies ūkyje rodiklius, buvo galima apskaičiuoti prognozuojamą vidutinį mėnesinį neto darbo užmokestį atvykstamojo turizmo sektoriuje 2007-2009 m.

12 lentelė

Vidutinis mėnesinis neto darbo užmokestis šalies ūkyje ir viešbučių bei restoranų sektoriuje 2001-2009 m.

Rodiklis / metai	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Vidutinis darbo užmokestis šalies ūkyje (faktas), Lt	982	1014	1073	1149	1276	1500			
Vidutinis darbo užmokestis viešbučių ir restoranų sektoriuje (faktas), Lt	526	541	581	656	732	826			
Santykis tarp vidutinio darbo užmokesčio viešbučių ir restoranų sektoriuje ir šalies ūkyje, (faktas) proc.	53,6	53,4	54,1	57,1	57,4	55,0			
Priimtas santykis, proc.							55,1	55,1	55,1
Vidutinis darbo užmokestis šalies ūkyje (prognozė), Lt							1671	1868	1992
Vidutinis darbo užmokestis viešbučių ir restoranų sektoriuje (prognozė), Lt							920	1029	1097

Šaltiniai: Autoriaus tyrimas pagal Lietuvos konvergencijos 2006 m. programos ir Statistikos departamento prie LR Vyriausybės 2007 m. duomenis

Skaičiavimai rodo, jog 2009 m. vidutinis mėnesinis darbo užmokestis viešbučių ir restoranų (atvykstamo turizmo) sektoriuje sieks 1097 Lt.

Panaudojus sukurtą modelį gauti atsakymai į visus iškeltus klausimus:

13 lentelė

Tyrimo rezultatai

Klausimas	Atsakymas
Kiek Europos Sąjungos struktūrinių fondų parama leis sukurti naujų darbo vietų (vnt.)	7,9 tūkst. (2009 m.)
Kiek Europos Sąjungos struktūrinių fondų parama leis sumažinti šalies nedarbo lygį (proc. punktu)	0,5 proc. punkto (2009 m.)

3.5 Paramos poveikis biudžetui

Ankstesniuose skyriuose buvo prieita išvados, atvykstamasis turizmas turi i teigiamos įtakos šalies biudžetui. Užsienio turistų išlaidos atsispindi ne tik kaip šalies eksportas, tačiau dalis jų įvairių mokesčių pavidalu papildo šalies biudžetą.

Šiame skyriuje analizuojamas poveikis šių mokesčių surinkimui: gyventojų pajamų, socialinio draudimo, pridėtinės vertės ir pelno.

Papildomai surenkami mokesčiai skaičiuojami kiekvieniems metams atskirai, įvertinus tais metais pasiektą investicijų lygį.

Gyventojų pajamų mokestis

Gyventojų pajamų mokestis mokamas nuo fizinių asmenų gaunamų pajamų.

Šio darbo 3.4 skyriuje buvo apskaičiuotas 2009 m. planuojamas naujų darbo vietų skaičius bei vidutinis darbo užmokestis atvykstamojo turizmo sektoriuje (7,9 tūkst.). Kadangi 2005-2009 m. investicijos bus atliekamos palaipsniui, tai ir darbo vietos bus kuriamos palaipsniui. Daroma prielaida, jog konkrečiais metais sukurtų naujų darbo vietų skaičius bus tiesiogiai proporcingas atliktoms investicijoms. 14 lentelės pirmame stulpelyje pateikiama konkrečiais metais įvykdytų investicijų dalis (investicijos konkrečiais metais buvo apskaičiuotas 3.1 skyriuje), o trečiame stulpelyje – sukurtos naujos darbo vietos.

Vidutinis mėnesinis darbo užmokestis sektoriuje buvo apskaičiuotas 3.4 skyriuje.

Remiantis LR Seimo 2006 m. gruodžio 7 d. priimtu „LR Gyventojų pajamų mokesčio įstatymo 20 straipsnio pakeitimo įstatymu“ Nr. X-962 pagrindinis neapmokestinamasis pajamų dydis nuo 2007 m. sausio 1 d. siekia 320 Lt per mėnesį²⁸.

LR Gyventojų pajamų mokesčio įstatyme nurodyta, jog „Nuo 2006 m. liepos 1 d. iki 2007 m. gruodžio 31 d. pajamų mokesčio tarifai yra 15 ir 27 procentai, nuo 2008 m. sausio 1 d. pajamų mokesčio tarifai – 15 ir 24 procentai“. 14 lentelės 7 stulpelyje mokesčio tarifai atitinka įstatymą. 2006 metams nustatytas vidutinis 30 proc. tarifas, kadangi pusę metų galiojo 33, o kitą pusę – 27 proc. tarifas.

14 lentelė

Gyventojų pajamų mokesčio prognozė 2005-2009 m.

Metai	Įvykdytų investicijų apimtys, proc.	Sukurtos naudos darbo vietos, vnt.	Vidutinis mėnesinis neto darbo užmokestis sektoriuje, Lt	Neapmokestinamas pajamų minimumas, Lt	Mokestinė bazė, Lt	Mokesčio tarifas, proc.	Mėnesių skaičius, vnt.	Sumokėti mokesčiai, mln. Lt
2005	14,2	1125	732	320	412	33	12	1,836
2006	28,5	2251	827	320	507	30	12	4,108
2007	42,7	3376	921	320	601	27	12	6,574
2008	78,5	6201	1029	320	709	27	12	14,244
2009	100,0	7900	1097	320	777	24	12	17,678
VISO	-	-	-	-	-	-	-	44,439

Apskaičiuota, jog Europos Sąjungos struktūrinių fondų paramos Lietuvos atvykstamojo turizmo sektoriui dėka 2005-2009 m. valstybės biudžetą papildys 44,439 mln. Lt gyventojų pajamų mokesčio.

Socialinio draudimo pajamų mokestis

Socialinio draudimo mokestis mokamas nuo fizinių asmenų gaunamų pajamų.

Remiantis LR Aukščiausios tarybos 1991 m. gegužės 21 d. priimtu „LR Valstybinio socialinio draudimo įstatymu“ Nr. 17-447, valstybinio socialinio draudimo įmokų tarifai ir jų dydžiai atskiroms drausimo rūšims kasmet tvirtinami LR Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto rodiklių patvirtinimo įstatymu. Pastaraisiais metais galioja patvirtinta draudėjų bendroji valstybinio pensijų, sveikatos, ligos ir motinystės, nedarbo socialinio draudimo įmoka – 30,7 proc. tarifas. Taip pat galioja šalies bendras nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių

²⁸ LR Seimas, 2006

ligų socialinio draudimo įmokų 0,3 proc. dydžio tarifas. Taip pat galioja patvirtintas apdraustųjų bendrasis valstybinio socialinio draudimo įmokų 3,0 proc. dydžio tarifas²⁹.

15 lentelė

Socialinio draudimo mokesčio prognozė 2005-2009 m.

Metai	Įvykdytų investicijų apimtys, proc.	Sukurtos naudos darbo vietos, vnt.	Vidutinis mėnesinis neto darbo užmokestis sektoriuje, Lt	Darbuotojo mokamo mokesčio tarifas, proc.	Vieno darbuotojo sumokamas socialinio draudimo mokestis, Lt	Darbdavio mokamo mokesčio tarifas, proc.	Darbdavio sumokamas socialinio draudimo mokestis už vieną darbuotoją, Lt	Mėnesių skaičius, vnt.	Sumokėti mokesčiai, mln. Lt
2005	14,2	1125	732	3	21,96	31	227	12	3,361
2006	28,5	2251	827	3	24,81	31	256	12	7,594
2007	42,7	3376	921	3	27,63	31	286	12	12,685
2008	78,5	6201	1029	3	30,87	31	319	12	26,032
2009	100,0	7900	1097	3	32,91	31	340	12	35,359
VISO	-	-	-	-	-	-	-	-	85,031

Apskaičiuota, jog Europos Sąjungos struktūrinių fondų paramos Lietuvos atvykstamojo turizmo sektoriui dėka 2005-2009 m. valstybinio socialinio draudimo fondo biudžetą papildys 85,031 mln. Lt socialinio draudimo mokesčio.

Pridėtinės vertės mokestis

Pridėtinės vertės mokestis mokamas nuo galutinio produkto pardavimų. Atvykstamasis turizmas yra galutiniam vartotojui skirta paslauga, todėl pridėtinės vertės mokestį galima skaičiuoti nuo visos suteiktų paslaugų apimties.

Šio darbo 3.1 skyriuje buvo apskaičiuota jog Lietuvos atvykstamojo turizmo sektoriaus pajamos 2005-2009 m. vien dėl Europos Sąjungos struktūrinių fondų paramos padidės 3488 mln. Lt. Tačiau multiplikatoriaus efekto dėka viso šalies ūkio pajamos sieks 4988 mlrd. Lt. (žr. 3.2 skyrių).

Remiantis 2002 m. kovo 5 d. LR Seimo priimtu „LR Pridėtinės vertės mokesčio įstatymu“ Nr. IX-751 šiuo metu galiojantis standartinis pridėtinės vertės mokesčio tarifas – 18 proc.³⁰

²⁹ LR Seimas, 2006

³⁰ LR Seimas, 2002

Pridėtinės vertės mokesčio prognozė 2005-2009 m.

Metai	Atvykstamojo turizmo sektoriaus pajamos, mln. Lt	Viso ūkio pajamos (įvertinus multiplikatoriaus efektą), mln. Lt	Mokesčio tarifas, proc.	Sumokėti mokesčiai, mln. Lt
2005	497	711	18	127,892
2006	497	711	18	127,892
2007	497	711	18	127,892
2008	1247	1784	18	321,034
2009	750	1073	18	193,143
VISO	3488	4988	-	897,852

Apskaičiuota, jog Europos Sąjungos struktūrinių fondų paramos Lietuvos atvykstamojo turizmo sektoriui dėka 2005-2009 m. valstybės biudžetą papildys 897,852 mln. Lt pridėtinės vertės mokesčio.

Pelno mokestis

Pelno mokestis mokamas nuo įmonių patirto pelno.

Remiantis Statistikos departamento prie LR Vyriausybės duomenimis, 2001-2005 m. nefinansinių Lietuvos įmonių vidutinis pelningumas (pelno prieš apmokestinimą santykis su pajamomis už parduotas prekes ir paslaugas) siekė atitinkamai 1,9 proc., 3,8 proc., 4,9 proc., 5,4 proc. ir 6,0 proc. Viešbučių ir restoranų sektoriaus pelningumas tradiciškai yra šiek tiek žemesnis ir pvz. 2005 m. siekė 5 proc.³¹.

Sunku prognozuoti, kaip keisis atvykstamojo turizmo (viešbučių ir restoranų sektoriaus) pelningumas 2006-2009 m. – yra faktorių, leidžiančių prognozuoti pelningumo augimą (didėjanti suteiktų paslaugų pridėtinė vertė, turtingesni užsienio turistai ir kt.), tačiau pelningumas gali ir neaugti dėl didėjančių išlaidų darbo jėgai ar paaštrėjusios konkurencijos ir su tuo susijusios kainodaros. Todėl daroma prielaida, jo 2006-2009 m. atvykstamojo turizmo sektoriaus pelningumas išliks panašus kaip ir 2005 m., ir sieks apie 5 proc.

Remiantis 2001 m. gruodžio 20 d. LR Seimo patvirtintu „LR Pelno mokesčio įstatymu“ Nr. IX-675, Lietuvos vieneto, nuolatinių buveinių apmokestinamasis pelnas apmokestinamas taikant 15 proc. mokesčio tarifą. Remiantis 2005 m. birželio 7 d. LR Seimo patvirtintu „LR Laikinuoju socialinio mokesčio įstatymu“ 76-2739, įmonės 2006 m. ir 2007 m. privalės mokėti papildomą – „solidarumo“ – mokestį. Mokesčio bazė bus LR Pelno mokesčio įstatymo nustatyta tvarka apskaičiuotas apmokestinamasis pelnas. Apskaičiuojant mokestį už 2006 m. mokestinį laikotarpį, buvo taikomas 4 proc. mokesčio tarifas. Apskaičiuojant mokestį už 2007

³¹ Statistikos departamentas prie LR Vyriausybės, 2006

m. mokestinį laikotarpį, bus taikomas 3 proc. mokesčio tarifas. Kadangi pelno ir „solidarumo“ mokesčių mokestinė bazė yra ta pati, juos abu galima traktuoti kaip pelno mokestį³².

17 lentelė

Pelno mokesčio prognozė 2005-2009 m.

Metai	Atvykstamojo turizmo sektoriaus pajamos, mln. Lt	Viso ūkio pajamos (įvertinus multiplikatoriaus efektą), mln. Lt	Pelningumas, proc.	Pelnas, mln. Lt	Mokesčio tarifas, proc.	Sumokėti mokesčiai, mln. Lt
2005	497	711	5	35,5	15	5,329
2006	497	711	5	35,5	19	6,750
2007	497	711	5	35,5	18	6,395
2008	1247	1784	5	89,2	15	13,376
2009	750	1073	5	53,7	15	8,048
VISO	3488	4988	-	249	-	39,897

Apskaičiuota, jog Europos Sąjungos struktūrinių fondų paramos Lietuvos atvykstamojo turizmo sektoriui dėka 2005-2009 m. valstybės biudžetą papildys 33,897 mln. Lt pelno mokesčio.

Įvertinus tai, kiek atskiri mokesčiai (gyventojų pajamų, socialinio draudimo, pridėtinės vertės, pelno) padidins valstybės ir valstybinio socialinio draudimo fondo biudžetus, tikslinga įvertinti šių mokesčių reikšmę minėtiems biudžetams.

Oficiali valstybės biudžeto ir valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto prognozė 2009 metams pateikiama 18 lentelėje.

18 lentelė

Valstybės biudžeto ir valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto dydis

Metai	2005	2006	2007	2008	2009
Surinktų mokesčių dalis nuo BVP, proc.	20,3	20,7	20,7	20,3	20,5
Surinkti mokesčiai, mlrd. Lt	13,5	14,8	15,7	16,2	17,1
Surinktų socialinio draudimo įmokų dalis nuo BVP, proc.	8,6	8,1	8,3	8,7	8,8
Surinktos socialinio draudimo įmokos, mlrd. Lt	5,7	5,8	6,3	7,0	7,4

Šaltiniai: Adaptuota pagal Lietuvos konvergencijos 2006 m. programą

2009 m. valstybės biudžetas sieks 17,1 mlrd. Lt. Europos Sąjungos struktūrinių fondų paramos atvykstamajam turizmui dėka surinktų mokesčių dalis sieks 0,218869 mlrd. Lt. Galima teigti, jog be šių įplaukų biudžetas būtų mažesnis ir siektų 17,1 mlrd. Lt – 0,218869 mlrd. Lt =

³² LR Seimas, 2001; LR Seimas 2005

16,881131 mlrd. Lt. Tokiu būdu Europos Sąjungos paramos dėka biudžetas išaugs 0,218869 mlrd. Lt / 16,881131 mlrd. Lt = 1,297 proc.

2009 m. valstybinio socialinio draudimo fondo biudžetas sieks 7,4 mlrd. Lt. Europos Sąjungos struktūrinių fondų paramos atvykstamajam turizmui dėka surinktų mokesčių dalis sieks 0,035359 mlrd. Lt. Galima teigti, jog be šių įplaukų biudžetas būtų mažesnis ir siektų 7,4 mlrd. Lt – 0,035359 mlrd. Lt = 7,364641 mlrd. Lt. Tokiu būdu Europos Sąjungos paramos dėka biudžetas išaugs 0,035359 mlrd. Lt / 7,364641 mlrd. Lt = 0,480 proc.

Panaudojus sukurtą modelį gauti atsakymai į visus iškeltus klausimus:

19 lentelė

Tyrimo rezultatai

Klausimas	Atsakymas
Kiek Europos Sąjungos struktūrinių fondų parama leis papildomai surinkti pridėtinės vertės mokesčio (Lt)	193,143 mln. Lt (2009 m.)
Kiek Europos Sąjungos struktūrinių fondų parama leis papildomai surinkti gyventojų pajamų mokesčio (Lt)	17,678 mln. Lt (2009 m.)
Kiek Europos Sąjungos struktūrinių fondų parama leis papildomai surinkti pelno mokesčio (Lt)	8,048 mln. Lt (2009 m.)
Kiek Europos Sąjungos struktūrinių fondų parama leis papildomai surinkti socialinio draudimo mokesčio (Lt)	35,359 mln. Lt (2009 m.)
Kiek Europos Sąjungos struktūrinių fondų parama leis padidinti šalies biudžetą (proc.)	1,297 proc. (2009 m.)
Kiek Europos Sąjungos struktūrinių fondų parama leis padidinti valstybinio socialinio draudimo fondo biudžetą (proc.)	0,480 proc. (2009 m.)

IŠVADOS IR PASIŪLYMAI

Atlikti teoriniai ir praktiniai tyrimai leido suformuluoti šias išvadas ir pasiūlymus:

Magistro darbo išvados:

1) Kiekybinių ir kokybinių duomenų analizė parodė, jog Lietuvos atvykstamojo turizmo potencialas yra išnaudojamas palyginti menkai, o šio sektoriaus indėlis į šalies ekonomiką yra nepakankamas. Pagrindinė to priežastis yra investicijų stoka.

2) Pagrindiniai atvykstamojo turizmo sektoriaus finansavimo šaltiniai yra privatus sektorius ir valstybinis sektorius, tačiau abu turi tam tikrų trūkumų. Trečioji ir daugeliu aspektu priimtinausia finansavimo alternatyva – įvairūs finansiniai instrumentai, fondai ir kt. Europos Sąjungos struktūriniai fondai – palyginti naujas, nuo 2004 m. ir Lietuvai prieinamas finansavimo šaltinis.

3) Pagrindžiant įvairių priemonių ar programų finansinį įgyvendinamumą (tame tarpe ir Europos Sąjungos struktūrinių fondų) bei priimant sprendimus dėl lėšų nukreipimo į vieną ar kitą sektorių, būtina išsami ekonominio poveikio analizė. Mokslinės literatūros apžvalga parodė, jog nėra priimta vieninga investicijų į atvykstamojo turizmo sektorių efektyvumo vertinimo metodika. Praktika taip pat rodo, jog planuojant investicijas į tą patį sektorių, pagal skirtingus finansavimo šaltinius suformuluojami skirtingi siektini rodikliai. To pasekoje vėliau neįmanoma palyginti investicijų efektyvumo.

4) Pagrindinė privačių ar valstybinių investicijų į atvykstamojo turizmo sektorių priežastis dažniausiai yra ekonominė. Verslo sektorius pirmiausia suinteresuotas savo pelnu, o visuomenė arba šalis yra susiję su bendru atvykstamojo turizmo indėliu į ekonomiką, bei jo socialiniu, fiskaliniu poveikiu ir poveikiu aplinkai.

5) Prieita išvados, jog vertinant atvykstamojo turizmo poveikį šalies ekonomikai tikslinga analizuoti šias atvykstamojo turizmo funkcijas:

- atvykstamojo turizmo poveikis prekybos balansui ir bendrajam vidaus produktui;
- atvykstamojo turizmo sukurtų darbo vietų skaičius ir poveikis darbo rinkai;
- atvykstamojo turizmo poveikis šalies biudžetui.

6) Bendras investicijų srautas į Lietuvos atvykstamojo turizmo sektorių 2005-2009 m. sudarys 3398 mln. Lt, iš kurių 688 mln. Lt bus Europos Sąjungos struktūrinių fondų parama.

7) Lietuvos atvykstamojo turizmo sektoriaus pajamos 2005-2009 m. sieks 17,226 mln. Lt. Vien tik dėl Europos Sąjungos struktūrinių fondų paramos Lietuvos atvykstamajam turizmui šis sektorius per 2005-2009 m. papildomai gaus apie 3488 mln. Lt pajamų.

8) Europos Sąjungos struktūrinių fondų parama atvykstamajam turizmui 2009 m. leis:

- padidinti šalies eksportą 750 mln. Lt;
- sumažinti šalies prekybos sąskaitos deficitą 4,8 proc.;
- padidinti šalies bendrąjį vidaus produktą 0,8 proc.;
- sukurti 7,9 tūkst. naujų darbo vietų;
- sumažinti šalies nedarbo lygį 0,5 proc. punkto;
- papildomai surinkti 193,143 mln. Lt pridėtinės vertės mokesčio;
- papildomai surinkti 17,678 mln. Lt gyventojų pajamų mokesčio;
- papildomai surinkti 8,048 mln. Lt pelno mokesčio;
- papildomai surinkti 35,359 mln. Lt socialinio draudimo mokesčio;
- padidinti šalies biudžetą 1,297 proc.;
- padidinti valstybinio socialinio draudimo fondo biudžetą 0,480 proc.

Pasitvirtino darbo pradžioje iškelta hipotezė, kad „investicijos į Lietuvos atvykstamojo turizmo sektorių yra efektyvios ir tai galima pagrįsti realiais skaičiais“ pasitvirtino. Tačiau investicijų efektyvumo įvertinimui reikėtų naudoti naująją kompleksinę ekonominio poveikio vertinimo metodiką.

Magistro darbo pasiūlymai:

1) Atvykstamojo turizmo ekonominis poveikis yra svarbi valstybinio, regioninio ir visuomeninio planavimo ir ekonominio vystymo aplinkybė. Įvertinus tai, kad šiuo metu nėra vieningos ir visuotinai naudojamos metodikos, kurios pagalba būtų galima kompleksiškai įvertinti investicijų į atvykstamojo turizmo sektorių efektyvumą, o skirtingų finansavimo šaltinių efektyvumui vertinti formuojami skirtingi rodikliai, siūloma naudoti šiame darbe pasiūlytą modelį.

2) Modeliui yra reikalingi šie išeitiniai duomenys: istorinės (praeito periodo) atvykstamojo turizmo sektoriaus pajamos, istorinės ir planuojamos (būsimo periodo) investicijos, oficialūs vyriausybės patvirtinti viso šalies ūkio makroekonominių rodiklių prognozės duomenys. Modelyje naudojamas koreliacijos metodas, multiplikatoriaus metodas, kiti metodai.

3) Modelis leis įvertinti finansinio instrumento (šio magistro darbo atveju tai ES struktūriniai fondai) paramos analizuojamai ūkio šakai (šiuo magistro darbo atveju tai atvykstamojo turizmo sektorius) poveikį šiems šalies makroekonominiams rodikliams:

- Užsienio prekybos balanso deficitui (pertekliui), proc.;
- Bendrajam vidaus produktui, proc.;
- Nedarbo lygiui, proc.;
- Valstybės biudžeto dydžiui, proc.

4) Svarbu pastebėti, jog minėta metodika yra universali ir su tam tikromis korekcijomis iš principo tinka bet kokio finansinio instrumento paramos bet kokiai ūkio šakai efektyvumui vertinti.

JUŠKELIS, Paulius. (2007) *ES Struktūrinių fondų paramos poveikio įvertinimas Lietuvos atvykstamajam turizmui*. Magistro baigiamasis darbas. Kaunas: Vilniaus universiteto Kauno humanitarinis fakultetas. 65 p.

SANTRAUKA

RAKTINIAI ŽODŽIAI: Europos Sąjungos struktūriniai fondai, ekonominio poveikio vertinimas, atvykstamasis turizmas.

2004 m. Lietuvai tapus Europos Sąjungos nare, ji įgijo teisę gauti ES struktūrinių fondų finansinę paramą. Vienas iš remiamų ūkio sektorių – atvykstamasis turizmas. Esami duomenys rodo, kad turėdama gausius gamtinius ir kultūrinius išteklius, Lietuva galėtų geriau išnaudoti šio sektoriaus potencialą. Naujas finansinis instrumentas – galimybė šių tikslų įgyvendinimui.

Siekiant pagrįsti bet kokių investicijų poreikį, būtina nuosekliai įvertinti jų poveikį ir efektyvumą. Tačiau reikia pastebėti, jog šiuo metu tiek Lietuvoje, tiek užsienyje nėra vieningos kompleksinės investicijų į atvykstamojo turizmo sektorių efektyvumo vertinimo metodikos. To pasekoje sudėtinga palyginti šių investicijų efektyvumą su investicijomis į kitus sektorius, pagrįsti jų poreikį visuomenei, patikrinti ar buvo pasiekti užsibrėžti rodikliai.

Tyrimo objektas – investicijų į atvykstamojo turizmo sektorių makroekonominis poveikis. Analizuojamas ES struktūrinių fondų paramos Lietuvos atvykstamojo turizmo sektoriui poveikis šalies ekonomikai: užsienio prekybos balansui ir bendrajam vidaus produktui, darbo rinkai bei šalies biudžetui.

Tiriamąjį laikotarpį trukmė – 2005-2009 m.³³

Pirmoje magistro darbo dalyje atliekama Lietuvos atvykstamojo turizmo sektoriaus esamosios būklės analizė. Vertinama dabartinė atvykstamojo turizmo sektoriaus reikšmė šalies ekonomikai, sektoriaus potencialas ir pagrindinės problemos, analizuojama investicijų reikšmė ir jų pritraukimo galimybės.

Antroje darbo dalyje analizuojami mokslinėje literatūroje aprašyti atvykstamojo turizmo poveikio šalies ekonomikai vertinimo modeliai. Pirmiausia lyginami skirtingų autorių požiūriai į tyrimo objektą ir imtį. Taip pat analizuojami mokslinėje literatūroje dažniausiai sutinkami poveikio vertinimo metodai. Įvertinus teigiamas ir neigiamas skirtingų modelių ir metodų puses, suformuluojamas individualus investicijų į atvykstamojo turizmo sektorių poveikio šalies ekonomikai vertinimo modelis

³³ Tiriamojo laikotarpio trukmės pagrindimas pateikiamas tolesniuose skyriuose.

Trečioje darbo dalyje, remiantis anksčiau suformuotu modeliu, atliekamas Europos Sąjungos struktūrinių fondų paramos Lietuvos atvykstamajam turizmui poveikio vertinimas. Analizuojamas penkerių metų laikotarpio 2005-2009 m. paramos poveikis: užsienio prekybos balansui ir bendrajam vidaus produktui, darbo rinkai bei šalies biudžetui.

Darbo išvadose pateikiami analizės metu gauti rezultatai bei apskaičiuoti rodikliai.

Darbe pateikta 19 lentelių, 11 paveikslėlių. Darbo apimtis puslapiais – 65 p.

JUŠKELIS, Paulius. (2007) *EU Structural Funding for Lithuanian Incoming Tourism Sector. Evaluation of Impact*. MBA Graduation Paper. Kaunas: Kaunas Faculty of Humanities, Vilnius University. 65 p

SUMMARY

KEYWORDS: European Union structural funding, economic impact evaluation, incoming tourism

Lithuania joined the EU in 2004 and received a right for EU structural funding. Incoming tourism is one of the subsidized sectors. Although Lithuania possesses high natural and cultural resources, incoming tourism sector is not developed enough yet. The new financial instrument is a good possibility.

In order to prove effectiveness of the investment, there is a need for consecutive evaluation of an economic impact. Today no unified incoming tourism economic impact evaluation model is used. As a result it is difficult to compare investment effectiveness into different sectors, substantiate their need to the society, check if the results were reached.

Object of the research – an economic impact of investment into incoming tourism. An impact on trade balance and gross national product, labor market, national budget is analyzed.

Period of the research – year 2005 to year 2009.

The first chapter analyses the situation of Lithuanian incoming tourism sector. The importance for the economy, possibilities and problems are analyzed. The possibilities of investment are also reviewed.

The second chapter is devoted to analysis of tourism impact on economy. An impact on trade balance, gross domestic product, labor market and national budget is analyzed. Various methodologies of calculating economic impact of tourism are also presented. A new consecutive impact evaluation model is presented.

The third chapter contains new model based evaluation of EU structural funding for Lithuania's incoming tourism sector. The impact on trade balance, gross domestic product, labor market and national budget for the year 2005-2009 is analyzed.

The study ends up with the conclusion.

The study contains 19 tables, 11 pictures. Number of pages – 65.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

MOKSLINĖ LITERATŪRA:

1. БАЛАБАНОВ, Андрей Игоревич. (2001) *Экономика туризма*. – Москва: Финансы и статистика, 173 p. ISBN: 5279020273;
2. BARONIŪNAITĖ, Eglė; MEILIENĖ, Evelina (2004) *Turizmo ekonominio poveikio analizės ypatumai* [interaktyvus]. Iš Lietuvos regioninių tyrimų instituto, Iri.lt, 2004 [žiūrėta 2006 m. lapkričio 22 d.]. Prieiga per internetą: < <http://www.lrti.lt/veikla> >;
3. BLAKE, ADAM. (2004) *The Economic Effects of Tourism in Spain* [interaktyvus]. Iš University of Nottingham, nottingham.ac.uk, 2004 [žiūrėta 2006 m. gruodžio 5 d.]. Prieiga per internetą: < http://www.nottingham.ac.uk/ttri/pdf/2000_2.PDF >;
4. BULL, Adrian. (1995) *The economics of travel and tourism*, 2th ed., Melbourne: Longman, 267 p., ISBN 0-582-80731-X;
5. BUŠKEVIČIŪTĖ, Eugenija. (2003) *Mokesčių sistema*. Kaunas: Technologija, 332 p. ISBN 9955-09-350-1;
6. CHRISTENSEN, Neal, A. (1995) *Jobs and Wages: The Tourism Industry Dilemma* [interaktyvus]. Iš University of Montana, umt.edu, 1995 [žiūrėta 2006 m. gruodžio 5 d.]. Prieiga per internetą: < <http://www.itrr.umt.edu/research/WAGES.pdf> >;
7. COOPER Chris; FLETCHER, John; GILBERT, David; WANHILL, Stephen. (1996) *Tourism: Principles and Practice*, Harlow: Longman, 290 p. ISBN 0-582-28694-8;
8. CULLEN, Peter. (1997) *Economics for hospitality management*, London: International Thomson business press, 245 p., ISBN 1-86152-179-0;
9. ENNEW, Caristine (2003). *Understanding the Economic Impact of Tourism* [interaktyvus]. Iš University of Nottingham, nottingham.ac.uk, 2004 [žiūrėta 2006 m. gruodžio 5 d.]. Prieiga per internetą: < http://www.nottingham.ac.uk/ttri/pdf/2003_5.pdf >;
10. EUROPOS KOMISIJA (2004) *Nauja partnerystė sanglaudos konvergencijos konkurencingumo bendradarbiavimo labui*. [interaktyvus], Iš United Nations Economic and Social Commission for Asia and the Pacific, 2004 [žiūrėta 2007 m. vasario 2 d.]. Prieiga per internetą < http://www.unescap.org/ttdw/Publications/TPTS_pubs/pub_2133_tor.pdf >;

11. GARTNER, Williams C. (1996) *Tourism Development: Principles, Processes and Policies*. New York: Van Nostrand Reinhold. 539 p. ISBN 0-442-00893-7;
12. GOELDNER Charles R., RITCHIE J.R. Brent. (2003) *Tourism: Principles, Practices, Philosophies*. 9th ed. Hoboken: John Wiley and Sons, 606 p. ISBN 0-471-40061-0;
13. GRECEVIČIUS, Petras. (2002) *Turizmas – vadovėlis*. Kaunas: KK leidybos centras, 318 p. ISBN 9955-9366-3-0;
14. HOLLOWAY, Christopher J. (1995) *The Business of Tourism*. 4th ed. Harlow: Longman, 282 p. ISBN 0-582-29042-2;
15. LABANAUSKAITĖ, Daiva. (2002) *Atvykstamojo turizmo ekonominio produkto vertinimas: daktaro disertacija*. Kaunas: Technologija, 173 p.;
16. LABANAUSKAITĖ, Daiva. (2002) Sisteminio turizmo ekonominės reikšmės tyrimo pagrindai. *Ekonomika ir vadyba*, Kaunas: Technologija, Nr.3, 226-227 p. ISBN 9555-09-155-X;
17. LABANAUSKAITĖ, Daiva; URBONAS Julius A. (2002) Turizmo poveikis užimtumui ir jo vertinimo galimybės. *Inžinerinė ekonomika*, Kaunas: Technologija, Nr. 3, 78-83 p. ISBN 1392 – 2785;
18. LIGEIKIENĖ, Raminta. (2003) *Turizmo plėtra ir valdymas: daktaro disertacija*. Kaunas: VU leidykla, 124 p.;
19. LIGEIKIENĖ, Raminta; URBANSKIENĖ, Rūta. (1999) Turizmo poveikis ir jo lygių charakteristikos. *Ekonomika ir vadyba*, Kaunas: Technologija, 183-186 p.;
20. LUNDBERG, Donald E. (1995) *Tourism Economics*, New York: John Willey and Sons, 196 p. ISBN 0-471-57884-3;
21. MEILIENĖ, Evelina; BAGDZEVIČIENĖ, Rita (2001) Pagrindiniai turizmo industrijos ekonominiai aspektai. *Ekonomika ir vadyba*, Kaunas: Technologija, Nr.4, 169-174 p. ISBN 9986-13-924-4,;
22. MILL, Robert C.; MORRISON, Alastair M. (1993) *The Tourism System: An Introductory Text*. 5th ed. Englawood Cliffs: Prentice Hall. 448 p. ISBN 978-0757526800.
23. RONDONANSKAITĖ, Aušra. (2004) *Šalies turizmo pramonės konkurencingumas : daktaro disertacijos santrauka*, Kaunas: Technologija, 39 p.;
24. SNIEŠKA, Vytautas; ČIBURIENĖ, Jadvyga. (2003) *Makroekonomika*. 2-asis patais. ir papild. leid. Kaunas: Technologija, 635 p. ISBN 9986-13-935-X;
25. STYNES, Daniel J. (1999). *Approaches of Estimating the Economic Impacts of Tourism: Some Examples* [interaktyvus]. Iš University of Nottingham,

- nottingham.ac.uk, 2004 [žiūrėta 2006 m. gruodžio 5 d.]. Prieiga per internetą: < <http://www.msu.edu/course/prr/840/econimpact/pdf/ecimpvol2.pdf> >;
26. STYNES, Daniel J. (2004) *Economic Impacts of Tourism* [interaktyvus]. Iš Michigan State University, msu.edu, 2004 [žiūrėta 2006 m. gruodžio 5 d.]. Prieiga per internetą: < <http://www.msu.edu/course/prr/840/stynes> >;
27. ŠIMELEVIČ, Kristina; BAGDZEVIČIENĖ, Rita. (2003) *Regionalizacijos procesas – vienas iš svarbiausių veiksnių, užtikrinančių regionų ekonominę plėtrą* [interaktyvus]. Iš Lietuvos regioninių tyrimų instituto, lri.lt, 2003 [žiūrėta 2006 m. lapkričio 22 d.]. Prieiga per internetą: < <http://www.lrti.lt/veikla> >;
28. TRIBE, John. (1999) *The Economics of Leisure and Tourism*. 2nd ed. Oxford: Butterworth-Heinemann. 434 p. ISBN 0-7506-4232-7;
29. WORLD TOURISM ORGANIZATION. (2006) *Torism Highlights, 2006 Year Edition*. [interaktyvus], Iš world-tourism.org, 2006 [žiūrėta 2007 m. sausio 10 d.]. Prieiga per internetą: < <http://www.unwto.org/facts/menu.html> >;
30. ŽABALIŪNAS, Linas; SKARBALIUS, Danielius. (2004) *Atvykstamojo turizmo įtaka šalies ekonomikai*. [interaktyvus]. Iš Lietuvos žemės ūkio universiteto, lzuu.lt, 2004 [žiūrėta 2007 m. vasario 2 d.]. Prieiga per internetą < http://ev.lzuu.lt/mokveikla/SMK_2004/Ekonomika/Zabaliunas_Linas.htm >;

INFORMACIJOS ŠALTINIAI:

31. DNB NORD BANKAS. (2006) *DnB Nord Lietuvos ekonomikos apžvalga* [interaktyvus], Iš dnb nord.lt 2006 [žiūrėta 2007 m. sausio 10 d.]. Prieiga per internetą: < http://www.nordlb.lt/files/Ataskaitos/Lithuanian/lea_2006_lapkritis1215.pdf >;
32. ES PARAMA 2007-2013 M. (2006) *Lietuvos verslo paramos agentūra* [interaktyvus], Iš lvpa.lt, 2006 [žiūrėta 2006 m. gruodžio 11 d.]. Prieiga per internetą: < <http://www.lvpa.lt/lt/content/viewitem/10295/> >;
33. ES PARAMOS TAISYKLĖS (2005). LR finansų ministerija [interaktyvus], Iš lrs.lt, 2005 [žiūrėta 2007 m. sausio 6 d.]. Prieiga per internetą < http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=250206 >;
34. EU STRUCTURAL FUNDING. (2006) *Europos Komisija* [interaktyvus], Iš europa.eu.int, 2006 [žiūrėta 2006 m. gruodžio 6 d.]. Prieiga per internetą: < http://europa.eu.int/comm/employment_social/esf/en/public/overview/toc.htm >;

35. EUROPOS SAJUNGOS STRUKTŪRINĖ PARAMA. (20006) *LR finansų ministerija* [interaktyvus], Iš [esparama.lt](http://www.esparama.lt), 2006 [žiūrėta 2006 m. gruodžio 6 d.]. Prieiga per internetą: < http://www.esparama.lt/lt/kas_yra_strukturine_parama >;
36. GABARTAS Renaldas. (2005) Turizmo blizgesys ir skurdas, *Kauno diena*, 2005 balandžio 27, 7 p.;
37. [MONIŲ STATISTIKA. (2006) Statistikos departamentas prie LR ūkio ministerijos [interaktyvus], Iš stat.gov.lt, 2006 [žiūrėta 2006 m. gruodžio 5 d.]. Prieiga per internetą: < <http://www.stat.gov.lt/lt/pages/view/?id=1571> >;
38. LIETUVOS 2004-2006 M. BENDRASIS PROGRAMAVIMO DOKUMENTAS. (2004) *LR finansų ministerija* [interaktyvus], Iš [esparama.lt](http://www.esparama.lt), 2004 [žiūrėta 2007 m. sausio 5 d.]. Prieiga per internetą: < http://www.esparama.lt/ES_Paramas/bpd_2004_2006m._medis/apie_bpd/files/BPD_2007-03-28.doc >;
39. LIETUVOS KAIMO PLĖTROS 2007-2013 M. PROGRAMA. (2006) *LR žemės ūkio ministerija* [interaktyvus], Iš [zum.lt](http://www.zum.lt), 2006 [žiūrėta 2007 m. sausio 6 d.]. Prieiga per internetą: < http://www.zum.lt/min/failai/KPP_LT_07_01_24.pdf >;
40. LIETUVOS KONVERGENCIJOS 2006 M. PROGRAMA (2006). *LR finansų ministerija* [interaktyvus], Iš [finmin.lt](http://www.finmin.lt), 2006 [žiūrėta 2007 m. sausio 6 d.]. Prieiga per internetą < [http://www.finmin.lt/notes_images/web/stotis_inf.nsf/0/021BD522BEB5A7DAC22570D7002B50DC/\\$File/Konvergencija_2006_nutarimas_Lt.pdf](http://www.finmin.lt/notes_images/web/stotis_inf.nsf/0/021BD522BEB5A7DAC22570D7002B50DC/$File/Konvergencija_2006_nutarimas_Lt.pdf) >;
41. Lietuvos Respublikos Gyventojų pajamų mokesčio įstatymas Nr. IX-1007. (2002). Priimtas 2002 m. liepos 2 d. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 73-3085;
42. Lietuvos Respublikos Laikinasis socialinio mokesčio įstatymas Nr. X-231. (2005). Priimtas 2005 m. birželio 7 d. *Valstybės žinios*, 2005, 76-2739
43. Lietuvos Respublikos Pelnų mokesčio įstatymas Nr. IX-675. (2001). Priimtas 2001 m. gruodžio 20 d. *Valstybės žinios*, 2001, Nr. 110-3992;
44. Lietuvos Respublikos Pridėtinės vertės mokesčio įstatymas Nr. IX-751. (2002). Priimtas 2002 m. kovo 5 d. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 35-1271;
45. Lietuvos Respublikos Valstybinio socialinio draudimo įstatymo pakeitimo įstatymas Nr. IX-2535. (2004). Priimtas 2004 m. lapkričio 4 d. *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 171-6295;
46. NACIONALINĖ BENDROJI STRATEGIJA: 2007-2013 M. (2006) *LR finansų ministerija* [interaktyvus], Iš [esparama.lt](http://www.esparama.lt), 2006 [žiūrėta 2007 m. sausio 5 d.]. Prieiga per

- interneta: <
http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=284427&p_query=&p_tr2= >;
47. TOURISM STATISTICS. (2005) *EUROSTAT* [interaktyvus], iš ec.europa.eu/eurostat 2005 [žiūrėta 2007 m. gruodžio 5 d.]. Prieiga per internetą: <
<http://europa.eu.int/comm/eurostat> >;
48. TURIZMAS LIETUVOJE 2005 (2006 M. KATALOGAS). (2006) *Statistikos departamentas prie LR Vyriausybės*. Vilnius: Statistikos departamentas. 170 p., ISSN 1392-9925;
49. Turizmo plėtros iki 2015 m. strategija (2002). Priimta 2002 m. birželio 12 d. [interaktyvus], Iš ukmin.lt, 2002 [žiūrėta 2006 m. gruodžio 6 d.]. Prieiga per internetą <
<http://www.ukmin.lt/lt/strategija/doc/13.%20turizmo%20pletotes%20strategija.doc> >;
50. TURIZMO STATISTIKA. (2006) *Valstybinis turizmo departamentas prie LR ūkio ministerijos* [interaktyvus], Iš tourism.lt, 2006 [žiūrėta 2006 m. gruodžio 5 d.]. Prieiga per internetą: < http://www.tourism.lt/lt/stat/TURIZMAS_apzvalga_2006_m_I-III%20ketv%20PAPILDYTA.doc >;
51. UŽSIENIO PREKYBA. (2006) *Statistikos departamentas prie LR Vyriausybės*, [interaktyvus], Iš stat.gov.lt, 2006 [žiūrėta 2006 m. gruodžio 5 d.]. Prieiga per internetą: < <http://www.stat.gov.lt/lt/pages/view/?id=1122> >;
52. VERSLO ŽINIOS. (2005) Kaimo sodybos konkurencijos nejaučia. *Verslo žinios*, 2005 sausio 4 d., 15 p.;
53. VIEŠBUČIŲ IR TURIZMO ĮMONIŲ STATISTIKA (2006 M. KATALOGAS). (2006) *Statistikos departamentas prie LR Vyriausybės*. Vilnius: Statistikos departamentas. 85 p., ISSN 1648-5068;
54. VIEŠBUČIŲ IR TURIZMO ĮMONIŲ STATISTIKA. (2006) *Statistikos departamentas prie LR Vyriausybės*, [interaktyvus], Iš stat.gov.lt, 2006 [žiūrėta 2007 m. sausio 10 d.]. Prieiga per internetą: <
http://www.stat.gov.lt/uploads/pdf/75_Viesb_turizm_2006_3ketv.pdf >;
55. ŽEIMANTAS, Vytautas. (2005) Pasitvirtino optimistiškiausios prognozės. *Verslo žinios*, 2005 kovo 3 d., 6 p.;